

ALPOMISH

O'zbek xalq
qahramonlik dostoni

CH0000034824

82.3(502)
A41

ALPOMISH

O'zbek xalq
qahramonlik dostoni

Nizomiy nomli
T.D.P.U.
kutubxonasi

928823

TOSHKENT
«YANGI NASHR»
2019

UO'K: 001(092)(575.151)

KBK: 72.3(5)

Alpomish: doston. O'zbek xalq qahramonlik dostoni. Birinchi qism. –
Toshkent: Yangi nashr, 2019. – 240 bet.

ISBN 978-9943-22-140-6

UO'K: 001(092)(575.151)

KBK: 72.3(5)

Aytuvchi: FOZIL YO'LDOSH O'G'LI
Yozib oluvchi: MAHMUD ZARIFOV

ISBN 978-9943-22-140-6

© O'zbek xalq qahramonlik dostoni, «Alpomish». «Yangi nashr»,
2019-yil.

BIRINCHI QISM

Burungi o'tgan zamonda, o'n olti urug' Qo'ng'iro't elida Dobonbiy degan o'tdi. Dobonbiydan Alpinbiy degan o'g'il farzand paydo bo'ldi. Alpinbiydan tag'i ikki o'g'il paydo bo'ldi: kattakonining otini Boybo'ri qo'ydi, kichkinasining otini Boysari qo'ydi. Boybo'ri bilan Boysari – ikkovi katta bo'ldi. Boysari boy edi, Boybo'ri esa shoy¹ edi, bul ikkovi ham farzandsiz bo'ldi.

Ana endi o'n olti urug' Qo'ng'iro't elida bir chufuron² to'y bo'ldi. Xaloyiqlarni, elatyalarni to'yga xabar qildi. Shu to'yga barcha xaloyiqlar yig'ildi. Biylar ham to'yga keldi. To'ydagi kattalar ilgarigiday izzat qilib, qadimgiday otini ushlamadi. Biylar: «Mazmuni bu odamlar bizning kelganimizdan bexabar qoldi», – deb otini o'zi boylab, ma'rakamaylisga kelib o'tira berdi. Biylarning ko'nglini xushlamadi, otini ushlamadi, ostiga libos tashlamadi; osh tortdi, suzgan tovoqni choshlamadi; osh tortganda, oshning ketini-ko'tini tortdi. Bu qilgan xizmatni biylar ko'rib, ilgari izzat ko'rib yurgan odamlar – biylar aytdi: – Bizlar o'n olti urug' Qo'ng'iro'tning boyi ham shoyi bo'lsak, bizlar kelsak, otimizni ushlar edinglar, ko'nglimizni xushlar edinglar,

¹ Shoh.

² Chukburon – xatna to'y.

o'tdi, bir kam qirq kun deganda, ravzadan ovoz keldi: «Ey, Boybo'riman Boysari, sen bir kam qirq kundan beri tunab yotibsan. Xudoning yaratgan sheri men bo'lsam, bir kam qirq kundan beri bir oyog'im bilan turib, sizlar uchun oraga tushib, yaratgan xudolaringdan farzand tilayman, yaratgan xudolaring farzand bermayman, dedi». Biylar bu ovozni eshitib: «Bizlar bir kam qirq kundan beri kelib, sizni tunab yotsak, xudoning yaratgan sheri siz bo'lsangiz, bizlar uchun oraga tushib, biror farzand tilab olib bermasangiz, bizga pirligingiz yolg'on, xudoga sherligingiz yolg'on. Bor, unday bo'lsa, biz ham dunyoning bahridan o'tdik», – deb tappa tushib, ravzada turbatning ostida yotdi. Qirq kun o'rtadan aniq o'tdi, boz ravzadan ovoz keldi: «Boybo'ri, senga xudoyim bir o'g'il, bir qiz berdi, yolg'iz emas, egiz berdi; Boysari, senga xudoyim bir qiz berdi, egiz emas, yolg'iz berdi. Bundan borsang, farzandlarni ko'rsang, xaloyiqlarni yig'sang, to'ytomoshalar bersang, to'yda qalandar bo'lib borib, bolalaringning otini o'zim qo'yib kelaman».

Bu so'zni eshitib, biylarning juda vaqti xush bo'lib, «tilaganimiz qabul bo'ldi», – deb ko'ngli to'lib, mindi bedov otdi, qistab mazgiliga qarab yo'l tortdi. Vaqti xushligi bilan uch kecha-kunduz yo'l yurib, Boysin-Qo'ng'irot elatiga yetdi. Vaqti xushligiga xaloyiqni, elni yig'ib, qirq kechayu qirq kunduz to'y-tomosha berib yotdi. Aha shunda oradan qirq kechayu kunduz o'tdi, to'y tarqab, har kim o'z mazgiliga qarab ketdi, qolgan mehmonlar yotdi. Mehmonlarni yotqizib, biylar uyiga qarab qaytdi. Uylariga yetsa, boybichalar to'shakni sop qo'yibdi. Biylar chechinib, dirday-qirday bo'p, ko'rpaga kirib ketdi; boybichalar uni-buni elasladi, ish qilib, o'choqning mo'risida aynalib turibdi. Biylar har qaysilari o'z to'shagida, o'z uylarida xotinlariga qarab: – Kel-chi,–deyapti, boybichalari: –

ostimizga libosni tashlar edinglar, bu daf'a bizdan nima ko'tohlik o'tdi, bizni bunday behurmat qildinglar.

Bu so'zni eshitib, o'n olti urug' Qo'ng'irot elida payga betdan turib bir chapanitob boybachchasi aytdi: – Ey, Boybo'ri bilan Boysari! Bul to'y o'g'illining o'g'lidan qaytadi, qizlining qizidan qaytadi, sening nimangdan qaytadi?! O'zing o'lsang, molingga har merosxo'r chiqadi, og'ziga odam kirib ketadi. Sening bundan bu yoqdagi yeydiganing oshning keti-ko'ti bo'ladi. Biz sening davlatingdan bo'lib olamizmi?!

Biylar bulardan bu gapni eshitib, xafa bo'ldi. Xafa bo'lib, sakson tilla chufuronga tashlab, turib ketdi. Borib chechib mindi bedov otdi, ikkovi uyiga yetdi. Ikkovi qildi maslahatdi, bu so'z bu ikkoviga juda botib ketdi. Boybo'ri turib aytdi: – Boysari uka, qariganda bizning molimiz besohibga chiqdi, endi bizlar bir farzand taraddi qilmaymizmi? Boysari turib aytdi: – Tortib olib bo'lmasa, o'g'irlab olib bo'lmasa, sotib olib bo'lmasa, xudo bizga bermasa, qayoqdan qilamiz taraddi?! Boybo'ri aytdi: – Shu yerdan Shohimardon pining ravzasi uch kunchalik yo'l kelar ekan, har kim borib tunar ekan: davlat talab davlat tilar ekan, farzand talab farzand tilar ekan, oxirat talab imon tilar ekan, qirq kun tunagan kishi murodiga yetib qaytar ekan. Biz ham borsak, narziniyozimizni bersak, Shohimardon pining ravzasini tunab, biz ham bir farzand tilab ko'rsak.

Shunda bu gap biylarning ikkoviga ham ma'qul tushib, bir-biriga: «Rost aytasan», – deb narzi-niyozini olib, biylar ikkovi Shohimardon pining ravzasiga qarab jo'namoqchi bo'lib, mindi bedov otdi, narziniyozini olib, uch kun tinmay yo'l tortdi. Uch kun yo'l yurib, Shohimardon pining ravzasiga yetdi, olib borgan narzi-niyozini shayxlarga berib, biylar ravzani tunab yotdi. Oradan bir kam qirq kun

Kun sovuq, qo'y-chi, – deyapti... Shunda biylar qo'lini uzatdi, boybichalarning qo'lidan ushlab, shunday bag'riga tortdi, bular ham chechinib ko'rpaga kirib ketdi. Ko'ring darveshdi, yoydi qulochdi, biylar bilan boybichalar topishdi...

Shuytib bular ham homilador bo Tib qoldi. Oydan oy, kundan kun o'tib, to'qqiz oy, to'qqiz kun, to'qqiz soat oradan o'tib qoldi. Boybichalarning oyi-kuni yaqin yetdi, biylar ikkovi aytdi: «Bizlar ham bir shohlik shavkatini qilsak, ovga chiqib ketsak, farzandlar yer yuziga tushsa, suyunchi, deb bir nechalar oldimizga yo'lga chiqib, bizlardan tilla-tanga in'om olsa», – deb o'ylarni o'ylab, biylar ovga jo'nab ketdi.

Boybichalarga shunda to'lg'oq vaqti yaqin yetdi; ne kampirlar kelib, boybichani aylanib, tulkini inlatgan toziday bo'lib, boybichalarni angnib, o'rtaga olib turibdi. Biylar shul vaqtda ovdan qaytdi; bu yoqdan shul vaqtda farzandlar yer yuziga tushdi. Bir nechalar biylarning oldiga chiqib, suyunchi oldi. Biylar ziyoda vaqti xush bo'lib, mazgiliga kelib joy olib, vaqti xushligidan har tarafga xabar yuborib, xaloyiqlarni chaqirib, to'y-tomosha qilmoqchi bo'lib, chog'lanib, sozlanib, o'n olti urug' Qo'ng'irot elining katta-kichik biylarini, oqsoqol, arboblarni yig'dirib, to'y qilamiz, deb maslahat qildi. Hamma mamlakatga ovoza bo'lib, elining, yurtining katta-kichiklari qulluq bo'lsinga kelib, do'stlar shodmon bo'lib, dushmanlar g'amgin bo'lib, g'amgin bo'lsa ham, ilojini topolmay, hech kimga (yuragini) yorolmay, bular ham qulluq bo'lsinga kela berdi. O'n olti urug' Qo'ng'irot urug'ining odamlari, eshitgan xaloyiqlar guros-guros bo'lib kela berdi. Shunda katta-kichiklar kelib, biylarning og'zidan to'y qilamiz, deganini eshitib, to'yning asboblarni tuzatib, qancha so'qim mollar so'yib, osh-palovlarni damlab, fuqaro, beva-bechoralar

to'yib, shu ajnosda o'n olti urug' Qo'ng'irotning odambori to'yni qilib, hammalari jam bo'lib, qirq kecha-yu kunduz to'y berib yotdi.

Qirq kecha-yu qirq kunduz bo'lgandan kay³ to'y tarqaydigan kuni bo'ldi. Bir vaqt shunda biylar qarasa, uzoqdan bir qalandar ko'rinib kela berdi. Biylarning esiga (tushdi): Ravzada «Qalandar bo'lib borib, o'zim otini qo'yib kelaman», degan ovozni eshitgan edi. Shunday qarasa, yaxshi nurli bir qalandar mast bo'lib, qalandarday bo'lib, shul majlisga qarab kela berdi. Xaloyiqlar ham ko'rdi: tarzi gul yuzli, shirin so'zli, bir siyosatli kishi qalandar bo'lib kelayotir, o'zga kishilarga bu qalandaming holi-ahvoli ma'lum emas. Ravzadagi so'zlagan ovozni eshitgan sababli Shohimardon pirim shul kishi bo'lmasa,— deb biylar o'rnidan turib, oldiga peshvoz chiqib, salom berib, ziyorat qilib, majlisxonaga boshlab olib keldi. Shunda farzandlaming uchovini ham olib kelib, Shohimardon piming etagiga soldi. Shohimardon piri Boybo'ring o'g'lining otini Hakimbek qo'ydi, o'ng kiftiga besh qo'lini urdi. Besh qo'lining o'mi dog' bo'lib, besh panjaning o'rni bilinib qoldi. Qizining otini Qaldirg'ochoyim qo'ydi. Boysarining qizining otini oy Barchin qo'ydi. Ana shunda Shohimardon piri Hakimbekka oy Barchinni atashtirib, beshkirti qilib: «Bu ikkovi er-xotin bo'lsin, Hakimbek bilan hech bir kishi barobar bo'lolmasin, omin ollohu akbar», — deb fotihani betiga tortdi. Shohimardon piri turib jo'nab ketdi, odamlarning ko'zidan g'oyib bo'lib ketdi. Shu yerda o'tirgan xaloyiqlar: «Biylarga xudo bergan ekan, piming duosin olgan ekan»,— deb gaplashib qoldi. Balki shu yerda o'tirgan katta-kichiklarning ham mehri qadimgidan ziyoda bo'ldi. Ana shuytib, biylarning to'ylari ham tarqab ketdi. Hamma yurtdan, eldan kelgan odamlar ham ketdi, o'z

³ Keyin.

mazgiliga yetdi. Biylarning o‘z-o‘zlari, o‘ziga qaraganlari qoldi.

Shunda bolalar kundan kun o‘tib, oydan oy o‘tib, birdankkiga kirib ikkidan uchga kirib, bularning tili chiqib, elga enib, tili chiqandan kay, elga engandan kay, tutib uchovini ham maktabga qo‘ydi. Bulir maktabda o‘qib yurib yetti yoshga kirdi. Burro⁴ savodi chiqib, xat o‘qik-yozadigan mulla bo‘ldi. Shunda Boybo‘ribiy: «Endi o‘g‘lim savodi chiqib, mulla bo‘ldi, o‘g‘limga endi shohlik, sipohilik ilmini o‘rgatayn», – deb mulladan chiqarib oldi. Boysari ham Boybo‘riga taassub qildi)⁵. Bul ham oy Barchin qizini maktabdan chiqarib oldi. Chiqarib olib, «Qizimga Ko‘kqamish ko‘lida qo‘y sog‘dirib, chorvadorlik ilmini o‘rgitayin, qo‘y sog‘moqqa usta bo‘lsin», – dedi.

Shunda Hakimbek yetti yoshiga kirgan. Alpinbiy bobsidan qolgan o‘n to‘rt botmon birichdan bo‘lgan parli yoyi bor edi. Ana shunda Hakimbek shul o‘n to‘rt botmon yoyni qo‘liga ushlab, yettiyashar bola ko‘tarib tortdi, tortib qo‘yib yubordi. Yoyni o‘qi yashinday bo‘lib ketdi. Asqar tog‘ining katta cho‘qqilarini yulib o‘tdi, ovozasini okmga ketdi. Buni eshitgan dushmanlar: «Bu bola zo‘r bo‘pti, nazar topibdi, bularga hech kim barobar bo‘lolmaydi, yetti yashar bola shuniy ishni qilami?» – deb xafa bo‘lib yotdi. Do‘stlarning vaqti xush bo‘lib yurdi. Shunda barcha xaloyiqlar yig‘ilib kelib aytdi: «Dunyocm bir kam to‘qson alp o‘tdi, alplarning boshlig‘i Rustami Doston ed, oxiri bu Alpomish alp bo‘lsin. To‘qson alpning biri bo‘lib sanaga o‘tdi», – dedi. Oxiri Alpomishbek alp bo‘lib, to‘qson alpning biri bo‘lib sanaga o‘tib, alplik otini ko‘tarib, yetti yoshida Alpomish ot qo‘yildi Ana shundan – yetti yoshida yoyni ko‘tarib otgani uchun Alpomish alp atandi. Ana

⁴ Hoshiyada burro so‘zidan keyin savodxon so‘zi qo‘shib qo‘yilgan.

⁵ Qo‘lyozmada sold.

shunday bo'lib, bu yerdagi odamlar ham tarqab ketdi, lar kim o'z mazgiliga yetdi.

Kunlardan bir kun Hakimbek kitob o'qib o'tirib, baxildai, saxiydan gap chiqib qoldi. Boybo'ribiy shunda o'g'li Alpomishdan: – Kishi nimadan baxil bo'ladi, nimadan saxiy bo'ladi? – deb so'radi. Unda o'g'li turib aytdi: – Vaqti-bevaqt birovnikiga mehmon kelsa, otini ishlab, joyi bor bo'lsa, ko'nglini xushlab jo'natsa, bul ham saxiy; agar joyi bor turib, joy yo'q, deb qo'ndirmay jo'natsa, bul odam baxil. Vaqt-bevaqt kishi bir mozorotning qabatidan o'tsa, chap oyog'ini uzangidan chiqaib, mozordagi odamlarning haqiga duo qilib o'tsa, bul ham saxiy, agar hr kim mozordan o'tganda, chap oyog'ini uzangidan chiqarmay, mozorching haqiga duo qilmay o'tsa, bul ham baxil. Kishining moli zakotga jetsa, zakot bersa, bul ham saxiy ekan. Agar zakot bermasa, bul ham baxl ekan. Bu so'zni Boybo'ribiy Hakimbekdan eshitib, fikr qilib: «Men o'l olti urug' Qo'ng'irot elining ham boyi bo'lsam, ham shoyi bo'lsam, mei kimga zakot beraman. Mening davlatimda yolg'iz inim Boysari baxillikka chiqib ketmasin», – deb, o'z ko'nglida: «Boysaribiy ukam menga zakot bersa „kerak ekan», – deb o'yladi. O'ylab: – Boysariga boringlar, Boysari o'zi rozichiligi bilan bir chichqoq uloqni zakot deb menga bersin, zakot o'rniga o'tar-da, Boysari baxil bo'lib, baxillikka chiqib ketmasin, – deb o'n to'rt mahramni buyurdi.

Boysaribiy o'n ming uyli Qo'ng'irot eli bilan ko'chib borib, Ko'kqamish ko'lida eliboylik qilib, mollarini semirtirib, yaylovda yaylab yotib edi. O'n ming uyli Qo'ng'irot elining sop – degan boybachchalari bilan yig'ilib, bir yerga jam bo'lib, bir baxmal o'tovni tikib, shul o'tovning ichida hamma boybachchalar bilan qimiz ichib, shag'al mast bo'lib, o'z kayf-u safosi bilan o'tirib

edi. Ana shunda (otining bo'yniga) tilla qutos taqilgan o'n to'rt mahram Boybo'ridan Boysarini so'rab borib qoldi. Shundagi boybachchalar bularning kelganini ko'ribilib, eshikka chiqib, mahramlaming otini ushlab qoldi. Mahramlami ichkariga olib kirdi. Boysaribiy bularga joy ko'rsatdi. Mahramlar kelib javobsavol qilib o'tirdi. Boysaribiy bulardan yo'l bo'lsin qilib, savol so'radi. Mahramlar savolga javob berib aytdi: – Biz akangdan kelgan zakotchi bo'lamiz, bugun bizlar sening molingni zakot qilamiz. «Zakot qilinglar, bersa, zakotini olib kelinglar», deb yuborgan, – dedi. Bu so'zni mahramlardan Boysari eshitib, ko'ngliga og'ir olib aytdi: – Ey, bizning molimiz shu vaqtgacha zakot bo'lmagan, endi akamiz o'g'illi kishi bo'lib, darrov bizning molimizni zakot qiladigan bo'libdi-da! Zakot degan gapni eshitib, bu gap botib ketib, oldidagi o'zining odamlariga buyurdi: – Ushla, bachchag'arlarni, – dedi. Boybachchalar mahramlami bitta-bitta ushlab qoldi. Yettovining qomiga qoziq qoqib o'ldirdi. U yettovining quloq, bumini kesib, o'zlariga yegizib, otiga chappa mingizib, otning ustiga tortib boylab: «Mana buni zakot deb aytadi», – deb Qo'ng'iro't tarafiga qarab haydab yubordi.

Shunchalik ishni qilsa ham Boysaribiyga zakot degan gap nihoyatda o'tib ketgan ekan: – Endi bizning o'z elimizda sig'indi bo'lib, o'z akamizga o'zimiz zakot berib (yuradigan bo'lsak), bul elda bizning turg'iligimiz qolmadi, – deb o'n ming uyli Qo'ng'iro't eliga qarab: – Endigi maslahat nima bo'ldi? – deb so'rab, bir so'z deb turgan yeri ekan. Boysari so'zi:

Oh urganda ko'zdan oqar selob yosh,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh,
Barchinoyim bo'y yetgandir qalamqosh,
Zolim bilan hargiz bo'lmanglar yo'ldosh,

Qo'ng'irotdan eldan molga zakot kelibdi,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
Qursin Hakimbegi mulla bo'libdi,
Bezakot mollarni harom bilibdi,
Qo'ng'irotdan eldan molga zakot kelibdi,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh.
Dardli qur dardimni kimga yoraman,
Ayroliq o'tiga bag'ri poraman,
Muna elda sig'indi bo'p turaman,
O'z akamga qanday zakot beraman?!
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
Xazon bo'lib bog'da gullar so'libdi,
Shum falak boshima savdo solibdi,
Boybo'ridan molga zakot kelibdi,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
Xudo deyin, yaratganga jilayin,
O'z akama qanday zakot berayin,
O'z akama o'zim zakot berguncha,
Boshqa yurtida juz'ya berib yurayin,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
Boybo'ridan bizga mahram kelibdi,
Zakot debdi, bir bidahat qilibdi.
Muna elda men ham bekman, to'raman,
Har na qismat yozilgandan bilaman,
Azaliy taqdirga nima ish qilaman,
O'z akama qanday zakot beraman?!
O'z akama o'zim zakot berguncha,
Qalmoq borib juz'ya berib yuraman.
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
Xudo deyin, yaratganga jilayik,
Yaratgan rahmondan maqsad tilayik,
Omin desa farishtayu maloyik,
Katta-kichik, turgan endi xaloyiq,

O'z akama qanday zakot berayik.
Sen eshitgan Boysarining tilini,
Akam bizga minnat qildi ulini⁶,
Sabil qilib ketay Boysin elini,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
]Jafo tig'i bugun jondan o'tadi,
Boybo'rining so'zi bizni o'rtadi,
Zakotchilar jabr ko'rib ketadi,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh!
Zakot degan bir shumlikni qilibdi,
Boybo'ridan o'n to'rt mahram kelibdi,
Zakot degan gapni ma'lum qilibdi.
Ustima kiyganim yashil-ko'k edi,
Bunday so'zlar ilgarida yo'q edi,
Boybo'ridan bunday so'zlar kep edi,
Maslahat ber, o'n ming uyli qarindosh,
Zakot degan bul ellarda yo'q edi.

Ana shunda Boysaribiy bu so'zlarni aytdi. Shu turgan xaloyiqlardan hech bir sazo chiqmadi. Shu majlisda bir Yartiboy oqsoqol degani bor edi. Majlisli kun bo'lsa, to'rdan joy tegmay, piyoladan choy tegmay, bo'sag'aning oldida kovushga joy bermay, kovush bilan aralashib, it yiqilish bo'lib, poyga betda yotar edi. To'rda o'tirgan kattaman deb yurganlarning hech bir qaysisidan gap, sazo chiqmagandan kay, poyga betdan Yartiboy o'rnidan turib, maslahat shul-da, – deb Boysarining so'ziga javob berib, Boysariga qarab, bir so'z deb turibdi. Yartiboy so'zi:
Maslahat bermaymiz Boysariboyga,
Osilmaymiz Boybo'rining doriga,
Biring aka, biring uka, Boysari,
Maslahatni, shohim, o'zing bilasan.
Xudo deyik, yaratganga jilayik,

⁶ O'g'lini.

Nor kesar olmosni belga cholayik,
Shohim, sizga ne maslahat berayik?!
Lodon ko'ngling har xayolga bo'lasan,
Muna elda o'zing ulug', to'rasan,
Har na qilsang, shohim, o'zing bilasan.
Maslahat deb o'zing xafa bo'lasan,
Har na gapni, shohim, o'zing bilasan.
Boysaridan elga zakot kelibdi,
Bu gap senga qattiq savdo bo'libdi,
Yartiboy der shunday javob beribdi,
Odamlar ko'ngliga og'ir olibdi,
Zakot degan gapi o'sal bo'libdi.
Maslahatni, shohim, o'zing bilasan,
Bu turgandan so'rab nima qilasan,
Biring aka, biring uka, Boysari,
Nima bo'lsa bizdan yaxshi bilasan.
Sen eshitgin Yartiboy nolishini,
Ko'zdan to'kma bunda selob yoshini,
Yig'ibsan oldingga qancha kishini,
Bilolmadik Boybo'rining ishini.
Maslahatni, shohim, o'zing bilasan.
Biz ham bu gaplami og'ir olamiz,
Og'ir olgan bilan nima qilamiz,
Shohim, sizga ne maslahat beramiz?!
G'am bilan sarg'ayib guldayin diydor,
Bir nechalar o'z holidan bexabar,
Javob berolmayin katta-kichiklar,
aytib turganni Yartiboy derlar,
Avval bizdan so'z so'ramoq ne darkor?!
Javob berolmaydi turgan odamlar,
Nima desang, o'zingdadir ixtiyor,
Maslahatni, shohim, o'zing bilasan.
Biz bilmaymiz Boybo'rining ishini,

Maslahatga yig'ib shuncha kishini,
Kim maslahat bersa kesar boshini,
Maslahat bermaymiz Boysariboyga,
Osilmaymiz Boybo'rining doriga.
Qasd aylasa bilmaganni bildirar,
Do'st yig'latib, dushmanini kuldirar,
Kim maslahat bersa tayin o'ldirar,
Qizil gulin xazon qilib so'ldirar,
Xanjar chekib qora bag'rin tildirar,
Ajal yetsa paymonasin to'ldirar,
Maslahatni bilsa tayin o'ldirar,
Har na desang, o'zingdadir ixtiyor.

Boysaribiy Yartiboydan bu so'zni eshitib, tag'in o'zi bu turgar odamlarga qarab, bir so'z dedi. Boysarining ikkinchi so'zi:

Quloq soling Boysarining tiliga,
Ko'chib ketay men ham Kashal eliga.
Davlat qo'nsa bir chibinning boshiga,
Semurg' qushlar salom berar qoshiga,
Banda ko'nar tangri qilgan ishiga,
Quloq soling Boysari nolishiga,
Qalmoq borib, qo'nsam Chilbir dashiga.
Kalma shahodat musurmonning tiliga,
Azamat bosh berar dinning yo'liga,
Turarim yo'q Boysun-Qo'ng'iro't eliga.
O'z elim deb yana bunda turgancha,
O'z akama o'zim zakot bergancha,
O'z akamdan bundoq xo'rlik ko'rgancha,
Qalmoq borib juz'ya bersam bo'lmaymi?
G'arib bo'lib ko'zdan yoshim tizildi,
Diyda giryon bo'lib bag'rim ezildi,
Ichim kuyib, yurak-bag'rim ezildi,
Zakot deydi, mening ko'nglim buzildi.

Boysari der bilmaganim bildirdi,
Do'st yig'latib, dushmanini kuldirdi,
Zakot degan gapni akam chiqarib,
Mening toza ulsizligim bildirdi.
O'z akama qanday zakot berayin,
O'z akama o'zim zakot bergancha,
Boshqa yurtda sig'indi bo'p yurayin,
Qalmoq borsam, juz'ya berib ko'rayin.
Zakot desa men yonaman, o'chaman,
Zakotni bermayman, Kashal ko'chaman.
Avval olio, duyum nabi bo'lsa yor,
Qarindoshlar, menda bo'lsa ixtiyor,
Qalmoq elga ko'chib ketmagim darkor.
Bildinglarmi mening qattiq kunimni,
Biy og'amdan ko'rdim qattiq zulmni,
Sabil qilib ketay Boysin elimni.
Ko'plik qilsa bundan turmay ketayin,
Musofirlik yurtda qonlar yutayin,
O'z akama men sig'indi bo'lgancha,
Bu o'lkadan boshimni olib ketayin.
Tanho yoylab qolsin Qo'ng'iro't eliga,
Men borayin qalmoqlarning qo'liga.
Bu ohimni bir olloga yetkarib,
Musofirlik yurtda umrim o'tkarib,
Akam qo'ydi menga zulm o'tkarib,
Men ketayin bundan boshimni olib,
O'rtangan o'tlarga jonimni solib,
Ulsizman-da, ketay Qalmoq yurtin axtarib,
Musofirlik yurtda kunim o'tkarib,
Men ketayin o'z boshimni qutqarib.
Tanho davron surib Boysin eliga,
Meni soldi ayroliqning hiliga,
Kun ko'rarman borib qalmoq qo'liga.

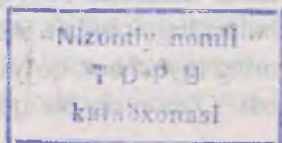
Xazon bo'lsa bog'da gullar so'lmaymi,
O'z elimda sig'indi bo'p yurguncha,
Bo'lak yurtida kun o'tkazib bo'lmaymi?!
Jahonni sayil' etsam, yurib ko'rarman,
O'z akama o'zim zakot berguncha,
Qalmoq borib juz'ya berib yurarman.
Asqar tog'ning boshin chalgandir tuman,
Endi mening bunda turmog'im gumon,
Qalmoq elga men ketarman bul zamon.
Qarindoshlar, eshit aytgan so'zimni,
Yosh to'ldirib bunda ikki ko'zimni,
Ulsizligim akam bunda bildirib,
Akam ta'na qildi mening qizimni.

Boysaridan bu so'zni Yartiboy eshitib, Yartiboy ham
Boysaribiyga qarab, bir so'z dedi. Yartiboy oqsoqolning
ikkinchi so'zi:

Ushbu damning damlarini dam dema,
Boshing eson, davlatingni kam dema,
Sen ketar bo'lsang Qalmoq yurtiga,
Bul elatni qolar deb ham g'am yema.
Qayda ko'chsang, bizlar birga boramiz,
Qayda borsang, sening bilan bo'lamiz,
Qaysi elga borsang, birga yuramiz,
Jahonni sayl etib o'ynab-kulamiz,
Bolalarni jahongashta qilamiz,
Qayda borsang, birga-birga boramiz,
To o'lgancha sizing bilan bo'lamiz,
Boybo'rini bizlar nima qilamiz.
Hamma ham sendayin ko'zini yoshlab,
Zakot deb chiqardi bir ishni boshlab,
Qaysi elga borsang, yurgin sen boshlab,
Ketarmiz Boysinni bularga tashlab,

⁷ Sayr.

Boybo'ribiy qolsin ko'nglini xushlab.
Ayroliq o'tiga bag'ri poramiz,
Qayda ko'chsang, birga-birga boramiz,
Sen qanday bo'lsang, biz ham shunday bo'lamiz,
Qalmoq borsang, yura bergin, boramiz.
Xazon bo'lib bog'da gullar so'ladi,
Bunda qolgan odam tayin o'ladi,
Fe'li ketib zakot deb ham turibdi,
Qolganning molini tortib oladi,
Bul Boybo'ri ajab ishni qiladi,
Bul elat sening bilan bo'ladi,
Qayda borsang, birga-birga boradi.
Qayda borsang, birga ko'chib boramiz,
Har na qismat yozilganin ko'ramiz,
Qalmoqing yurtida birga yuramiz,
G'am yemagin birga-birga boramiz.
Boybo'rining bunda ko'nglini xushlab,
Qo'ng'irot yurtini o'ziga tashlab,
Ketar bo'lsang, yura bergin yo'l boshlab,
Ko'char bo'lsang, ko'cha ber ko'nglingni xushlab.
O'n ming uyli elat birga boramiz,
Sen nima bo'lsang, biz ham shunday bo'lamiz.
Yaratgan rahmondan maqsad tilayik,
Omin desa farishtayu maloyik,
Qayda ko'chsang, biz ham birga borayik,
Eldan elni xo'b bir yurib ko'rayik,
Bundan turib endi birga jo'nayik,
Qo'ng'irot elni Boybo'riga berayik,
Eldan elni bizlar kezib ko'rayik,
Har yurtlarda musofir bo'p yurayik,
Bizlar senga xizmatkor bo'p turayik,
Qayda borsang, birga-birga borayik,
O'n ming uyli elat birga jo'nayik,

Qo'ng'irotni biz bo'shatib berayik.
Oh tortib, ingranib Boysari shunqor,
Boybo'ridan ko'ngli og'rib odamlar,
O'n ming uyli elat senga xizmatkor,
Qalmoq ketsang, birga borar bul ellar.
Bundan barcha bizlar birga boramiz,
Qalmoqning davrida davron suramiz,
Qalmoq elda jaylov olib yuramiz,
Qursin Boybo'rini nima qilamiz?
Sen eshitgin Yartiboy nolishini,
Yolborib xudoga soldi ishini,
Ergashtirgin bundan qancha kishini,
Yomon bildik Boybo'rining ishini.
Birga ko'chsak, birga-birga boramiz,
Sen qayerda bo'lsang, shunda bo'lamiz.

Yartiboy oqsoqol bu so'zni aytdi. Yartiboy oqsoqolning aytgan so'zi o'n ming uyli Qo'ng'irotni elining katta-kichigining bariga ma'qul tushdi. Hammasi: —Yartiboy oqsoqol rost aytadi, — dedi, — Boybo'rining fe'li ketdi, o'z inisini bilmadi, Boysariga zakot soldi, bu o'z inisidan zakot olsa, bizlardan tortib olsa ham oladi, buning fe'li qaytgani ma'lum bo'ldi. Boysari ko'chib ketsa, bizlami sira qo'ymaydi, tortib olsa ham zakotni oladi; endi Boysari ko'chsa, bizlar ham ko'chib ketayik, Boysari o'lik yerda — o'lik, tirik bo'lsa — tirik; endi BoysinQo'ng'irotni yurtini Boybo'riga bo'shatib berayik, Boysin-Qo'ng'irotni yurtini bir o'zi yoylab olsin, — dedi.

O'n olti urug' Qo'ng'irotni elidan o'n ming uyli ekin ekmoqni bilmaydigan eliboylar ayrilib, Boysariga qo'shildi. Bular hammasi boy, qo'yli, tuyali, molining soni yo'q edi; bularning ichidan moli yo'q degan kambag'alining qirq ming tuyasi bor, qo'yining soni adadsiz, o'zlari ham bilmas edi. O'ra-o'ra, bir qo'ra, ikki qo'ra, o'n qo'ra qo'y, deb

sanagani shul edi. Yilqi, mollarini bir uyur falon to‘qayda yuribdi, ikki uyur falon to‘qay yerda yuribdi, der edi. Sonini sanamoqni hech qaysisi bilmas edi. Bular qishdan yozga ekin ekmay, mol boylik qilar edi. Shuning bilan ovqatlarini o‘tkazar edi. Boysariboy yilqisining soni shul edi: to‘qson to‘qay yilqisi bor edi. To‘qson to‘qay degani yilqisi har yerlarda, to‘qaylarda, tog‘laming darasida, to‘qayli yerlarda yoylab yurar edi. To‘qaylarda yilqisi yoyilib yurgani uchun Boysariboyning to‘qson to‘qay yilqisi bor, der edi. Lekin yilqisining, molining soniri hech bilmas edi. Shul o‘n ming uyli Boysin-Qo‘ng‘irot elining hanmasi ham boy edi. Moli ko‘p edi.

Bularning hammasi Boybo‘rining Boysariga zakot ber deganini eshitib, bu boylarga bu ish juda og‘ir keldi. «Endi Boysari ko‘chsa, biz ham ko‘chamiz», – deb hammasi cho‘ponlariga, yilqichilariga, tayachilariga, hamma dahmardalariga ko‘chamiz, deb odam buyurdi. «Bu yerdan, bu Boysin yaylovidan, bu to‘qaylardan, bu yaylovlardan qoylaringni, tuyalaringni, yilqilaringni – hammasini haydanglar. Qalmoq yurtiga, Kashal eliga qarab yo‘l boshlab yura bersin», – deb xabar yubordi. Hammasi Boysin-Qo‘ng‘irot elini tashlab, o‘zlari Boybo‘rigaberib ketmoqchi bo‘lib, hammalari maslahat qilib, Kashal eliga qarak, Qalmoq yurtiga jo‘nab ketmoqchi bo‘lib, dobirlashib, ko‘chib ketmoqihi bo‘lib, hammasi birdan – katta-kichik, yosh-qari – bari bir-biriga xabar qilib, ko‘cha ber, deb vag‘ir-shag‘ir qilib, uylarni buzib, tuyahrga ortib, ayollari ham o‘z yuki-yobini bo‘g‘ib, bo‘g‘cha-bo‘ylarini cbg‘lab, tuyalarga ortib, to‘polon bo‘lib, shovqin-g‘alag‘ul bo‘lib qoldi. O‘n ming uyli Qo‘ng‘irot taloto‘p bo‘lib, hamma Kashal eliga, Qalmoq yurtiga qarab, ha, deb ko‘cha berdi. Mollarni, qo‘ylarni, yilqilarni; tuyalarni – hammasini o‘z odamlariga haydattirib, jo‘natib yubora lardi. Ana

shunda o'n ming uyli Qo'ng'irotda Boysaribiy boshliq – hammasi yuki-yobini, tanga-tillalarini, xazina-dafinalarini ham tuyalarca yuklab, ortib jo'nay berdi. Hammasi birdan ko'chib, qaqqayib, o'n ning uyli el Boybo'ridan araz urib, Qalmoq yurtiga, Kashal eliga qarak, BoysinQo'ng'irotda elini tashlab, Boysari bilan birga ko'chib jo'niy berdi. Ayollariga ham yaxshi otlami olib kelib tortdi. Bu ayollar – xoinlar ham otlami minib, chog'lanib, bular ham jo'namoqchi bo'lib, Banhinoyga, enasiga qarab turdi.

Ana shunda Barchinoyning enasi Barchinoyni ham jo'nitmoqchi bo'lib, Barchinoy uchun bir to'riq yo'rg'a otni tabladan olib keib, uzangilari tilladan, ayillari ham tilladan, hamma asboblarini yaxsti sozlab, egarlab, ustiga tilla jabduqlardan solib, ayil-pushtanlarini tortib, ustiga mayin, toza, muloyim baxmal parquvlardan solib, tilla yugariarni boshiga solib, juda otni choqlab, otning jilovidan enasi ushlab, dib keldi. Ana shunda Barchinoy enasining bul otni yetaklab olib kelganiiii ko'rib, Barchinoy shunday qarasa, o'n ming uyli qo'ng'irotda elining hammasi ko'chib, taloto'p bo'lib, shovqin qilib, jo'nab ketib borayotibdi. – Bu nima gap, nima uchun ko'chib borayotibdi, menga nimaga buotni olib keldingiz? – deb enasiga qarab, Barchinoy bir so'z deb turibdi:

Abzallab keltirding hayvon to'ringdi,
Bul ko'chishing, ena, mening sho'rimdi(r),
Boy otamman biy boboma ne bo'ldi?
O'yilmay kuymasin kulbai xonam,
Oh urib yig'laydi mendayin sanam,
Qalmoqda qolar-da guldayin tanam.
Xo'ja kelsa, chiqar murid naziri,
Xotin bo'lmasmikan erning vaziri?!
Er deganning aqlin olmas bo'lurmi,
Aldab-suldab yo'lga solmas bo'lurmi,

Boy otamman biy boboma ne bo'ldi?
Ena, eshit, mening aytgan so'zimni,
Za'faronday so'ldirmagin yuzimni,
Qalmoq borib qo'ldan berma qizingni,
Boy otamman biy boboma ne bo'ldi?
Xudoyim saqlagay bandani omon,
Tushib boshimizga qayg'uli tuman,
Ot abzallab olib kelding, enajon,
Yana qaytib elni ko'rmagim gumon.
Yig'latding, enajon, menday sanamni,
Kelib ko'rolmayman maktab jo'ramni.
Bunda turmay, Qalmoq elga borarsan,
Qalmoqlardan ko'p zulmni ko'rarsan,
Borib so'ngra ko'p pushaymon qilarsan.
Yana bahor bo'lsa ochilar gullar,
Gulni ko'rsa, mast bo'p sayrar bulbullar,
Mungg'ayib yig'laydi menday gajakdor,
Ko'p jafoni solar bizga qalmoqlar.
Boy otamman biy boboma ne bo'ldi,
Nasihat qilmabsan, ena, mushtipar.

Ana endi Barchinoyning enasi Barchinoydan bu so'zni
eshitib, Barchinoyga tasalli berib, Barchinoyga qarab,
nasihat berib, bir so'z dedi:

Na sababdan, bolam, ko'ngling bo'lasan,
Jahonni sayl etib o'ynab-kulasan,
Yaxshi, yomon elni yurib ko'rasan,
Axir bir kun Boysin elga kelasan,
Maktab jo'rang bilan o'ynab-kulasan.
Ko'p yashagin, ko'p yilgacha o'lmagin,
Lodon ko'ngling har xayolga bo'lmagin,
Mungg'ayib enangni xafa qilmagin.
Avval olio, duyum nabi bo'lsa yor,
Ko'nglingni bo'lmagin, bolam, mushtipar,

Haddi bormi zulm qilib qalmoqlar,
Mungg'ayib yig'lama, bolam, gajakdor.
Jonim bolam, eshit aytgan dotimdi,
Sen kelib ko'rarsan o'sgan yurtingdi
Elat bilan birga-birga borasan,
Necha vaqtlar qalmoq elda yurasan,
Axir bir kun yana qaytib kelasan,
Xafa bo'lib, bolam, ko'ngling bo'lasan.
Bolam, eshit mening aytgan so'zimdi,
Xafa qildim, bolam, senday qizimdi,
Otlantiray senday sarvinozimdi,
Elat bilan birga yurmoq lozimdi(r).
Mungg'ayib yig'laydi senday zulfakdor,
Bir nechalar o'z holidan bexabar,
O'ynatib mingsang-chi, bundayin tulpor,
Senga hamroh o'n ming uyli elat bor.
Bu elatda bordir qancha sanamlar,
Senga hamroh bo'lib ketar ko'p qizlar,
Ko'nglingni bo'lmagin, gul yuzli dilbar,
Otlangin sen, jonim bolam, gajakdor.
Ko'p xafa qildim senday bolamni,
Obod qilib yurgin kulbaxonamni,
Diqqat qilma, bolam, menday enangni.
Bolam, sening bilmaganing bildiray,
Xol bo'lsin deb oq yuzingni tildiray,
Har na desam, aytganima ko'ndiray,
Kelgin, bolam, bul yo'rg'aga mindiray,
Bolam, seni shodu xurram kuldiray.
Kokillaring eshilgandir tol-tol,
Har toliga bersa yetmas dunyo mol,
Magar dushman kelsa, bo'lg'ay-da poymol,
Bu so'zlarga, jonim bolam, quloq sol.
Sening ko'nglingdagin otang bilmadi,

Ko'p gapirdim otang qabul qilmadi,
Jonim bolam, otlanmasang bo'lmadi,
O'n ming uyli elat ko'chib boradi,
O'n ming uydan hech qaysisi qolmadi.
Elat bilan, bolam, birga borasan,
Taqdiringda nima borin ko'rasan,
O'lmasang, bir kuni qaytib kelasan,
Qo'ng'irot elda o'ynab davron surasan.
Oh urib to'karsan ko'zdan yoshingni,
Kelib ko'rarsan-da dengi-dushingni,

Qo'ng'irot elda qolgan qarindoshingni,
Bir kun kelib qilarsan o'tirishingni.
Uchqur kabi qanotingdan qayrilib,
Yugruk eding, tuyog'ingdan tayrilib,
O'n olti urug' Qo'ng'irot eldan ayrilib,
Sen borarsan Qalmoq elga yo'l yurib,
Necha kun tuz nasib qalmoqda ko'rib,
Axir bir kun yana Boysinga kelib,
O'z elingda chalqib davronni surib.

Bu so'zni aytib, aytganiga ko'ndirib, aldab-suldab B archinoyini bul yo'rg'aga mindirib, ana shunda Barchinoy enasidan bu so'izrii eshitib, ilojini topolmay, noiloj, nochor bo'lib, elning ko'chib borayotganini ko'rib, necha kaniz-qizlarni o'ziga hamroh qilib, qirqin kanizlari bilan har qaysilari o'zlariga yarasha otlariga mindi. Barchinoyim to'riq tulpor bedov otiga mindi, o'n ming uyli elat ko'chib jo'nay berdi. Ana bularning – o'n ming uyli Boysin-Qo'ng'irot elining jo'nashini Fozil shoir Yo'ldosh o'g'li shundayjo'natadi. Boysin-Qo'ng'irot elining jo'nashi shul: Chechanlar eplaydi gapning epini, Shul zamonda oltmish normi cho'garib, Orta berdi Barchin suluv sepini.

Qo'ng'irotd elning shundayg'acha ko'pi bor,
Boysarining ikki jildav to'pi bor,
Har ko'chganda to'p bo'shatib jo'nadi,
Qatorga tirkalgan lo'k bilan norcha,
Ustiga yuklagan qirmizi parcha,
Kamlikni ko'rmagan satta boybachcha,
Yo'l-yo'lakay uloq chopib boradi.
Oshiqning fahmidir qorong'i kecha,
Yig'lasam, holima yig'lar bir necha,
Xafa bo'lib borar Barchin oyimcha,
Jafo tortib borayotir bir necha.
Boyligidan bedov otni boylagan,
Tangqa yurib Ko'kqamishni yoylagan,
Cho'ponlar qur haytlab qo'yni haydagan,
Boysindan Kashalga qarab jo'nagan.
Kalma shahodat musurmonning tiliga,
Azamat bosh berar dinning yo'liga,
Yetsak deb boradi Qalmoq eliga.
G'am bilan sarg'ayib guldayin diydor,
Ko'rgani yo'q qanday eldir qalmoqlar,
Orasida to'qson dovon tog'i bor,
Bellardan oshadi ul zamon boylar,
Qalmoq yurtga yetsak deya o'y o'ylar,
Sabil bo'lib qoldi bu o'sgan joylar.
Qaba falak boshga soldi zulm, deb,
Eliboylar bundan ko'chib boradi,
Qoldi endi o'ynab o'sgan elim, deb.
Ayroliq o'tiga bag'rini dog'lab,
Borayotir Qalmoq elni so'roqlab,
Eliboylar bundan turmay jo'nadi,
Necha adir, beldan oshib boradi,
Kuni bilan yursa, oqshom qo'nadi,
Har kuni bir tog'dan o'tib boradi.

Tayrilmay boshidan toji-davlati,
Boylar izlagani Qalmoqning yurti,
Uzoq yerda qoldi o'sgan elati.
Yana bahor bo'lsa ochilar gullar,
Qavatiga hamroh bo'lgan qirquinlar,
Elat bilan birga Barchin zulfakdor,
Xafa bo'lib borar gul yuzli dilbar,
Har zamon so'z aytib necha kanizlar,
Suqsur kaniz birga bo'lib muqarrar,
Kecha-kunduz yo'l olgandir bu boylar,
Borayotgan har qaysisi to'radi(r),
Ko'kqamish ko'lidan chiqib boradi.
Qalmoq yurtin izlab bular boradi,
Har na qismat, yozilganin ko'radi,
Horigan yo'llarda bular qo'nadi,
Ko'kqamishdan keti uzilmay boradi.
O'tar dunyo o'tarini o'yladi,
Tangqa taylab Olatovni yoyladi,
Qalmoqning yurtiga talab ayladi,
Yursak yetarmiz, deb boylar o'yladi,
Ko'kqamishdan boylar chiqib jo'nadi,
Har na qismat, yozilganin ko'radi.
Qalmoq yurtga borsak deyshib boradi,
Boybachchalar bedov otni minadi.
Ot chopib boylar cho'lni ko'radi,
Moli-davlatini yo'lga soladi,
Yo'l tortib, shu zamon chiqib jo'nadi,
Bedov mingan ot-abzalin shayladi,
Cho'ponlar qur haytlab qo'yni haydadi.
Bahorda ochilar tog'ning lolasi,
Boysaridir bu elatning to'راسي,
Uzoq yerdir bu Qalmoqning orasi,
Qalmoq yurtga talab qilib jo'nadi.

Bir nechalar ko'rib aqili shoshib,
Bir nechalar yurur yo'ldan adashib,
Boybo'riman bul Boysari o'rlashib,
Adadsiz molini haydab boradi,
Fuqaroning ekinini talashib.
G'am bilan sarg'aydi guldayin diydor,
Ko'ch bilan birgadir bul zamon boylar,
Mamlakatni bosib adadsiz qo'ylar
Yetgan joyga bul ajab talon tushdi,
Bu boylar dengu-dushdan adashdi,
Qalmoqning yurtini bular izlashdi,
Necha do von, baland tog'lardan oshdi.
Jafo tortib borayotir bir necha,
Qalmoqni bilmaydi, tillari gachcha,
Xafa bo'lib borar Barchin oyimcha.
Boysun-Qo'ng'irotdan men ham ketdim, deb,
Qalmoqlardan balki jafo tortdim, deb.
Barchinning o'yini bilmaydi boylar,
Uzoq yerda qoldi bu mazgil-joylar,
Musofir bo'ldik deb necha o'y o'ylar,
Dahmarda, sardorlar molini haydar.
Ot chopsa gumburlar tog'ning darasi,
Botirni ingratar nayza yarasi,
Oltoychilik yo'ldir Qalmoq orasi,
Borayotgan Boysun-Qo'ng'irotda to'rasi.
Boshida bor edi zardan jig'asi,
Yoz bo'lsa yaylovi Amu yoqasi,
Musofir bo'p Qalmoq ketib boradi,
O'n ming uyli Boysun-Qo'ng'irotda to'rasi.
Yomon bilib Boyburining so'zini,
Bermas bo'lib bunda Barchin qizini,
Cho'llarda sarg'aytib gulday yuzini,
Yosh to'ldirib biylar jodu ko'zini.

Ayroliq o'tiga bag'rini dog'lab,
Oltoychilik yo'lga ketdi bu boylar,
Musofir bo'p, Qalmoq yurtin so'roqlab.
Bular ham bir o'z yurtiga to'radi (r),
Boysarining ikki jildav to'pi bor,
Namoyishga to'p bo'shatib boradi.
Necha bir joylarga talonlar tushdi,
Molning oldi Qalmoq yurtga yetishdi,
To'qson tog'dan keti uzilmay mol oshdi,
Molning oldi Chilbir cho'lga yetishdi.
Mol boshqarib boylar ketib boradi,
Ko'z yubortib har tarafga qaradi,
Adadini kishi bilmas bu molning,
Ko'kqamishdan keti uzilmay boradi.
Jafo tig'i bugun jonidan o'tib,
O'n ming uyli elat borar yo'l tortib,
Mamlakatni bir g'ovur-to'zon tutib,
Borayotir uzoq yo'lni changitib.
Nechovlar bularni ko'rib hovliqib,
Bir nechalar eldan chiqib dovriqib:
«Bizning elga qanday odam keldi, deb,
Bul o'lkaga bejoy talon soldi», – deb.
Borayotgan shundayin boylar edi,
Qalmoq yurti bundan bexabar edi,
O'n besh kunlik yo'lda maysa bor edi,
Ekinni sira ko'rmagan boylar edi.

Ana shunda boylar ko'chib jo'nadi, mollari Ko'kqamish ko'lidan chiqib borib, to'qson tog'dan o'tib, yurt-u jahonni to'zon. chang qilib, molning oldi necha kun yo'l yurib, bul oradan olti oy o'ib, olti oy deganda, boylar to'qson tog'dan mollarini o'tkazib, qalrmq yurtiga yetkazib, o'zlarining bir xil boylari shul mollarning oldini olib, yo'l boshqarib kelayotgan edi, bir vaqtida boylar qalmoq yurtiga necha

dovonlardan oshib yetib keldi, qalmoq yurtiga, Chilbir cho'ligi yetishdi. Shu cho'lda, Toychixon mamlakatida, qalmoq yurtida, Toycti viloyatida, Chilbir cho'lida, o'n besh kunlik yo'lida ekinning maysasi bor edi. Bul boylar yotgan eliboy, ekinni bilmaydi. Bu boylar bu ekani ko'rib: «Qalmoqlarning yerlari qo'ng'ursalqin bo'lar ekan», — deb iuu maysalarga, ekinning ustiga Turkistondan oshgan mollarni ro'parayog'dirib, boshqarib, ekinlarni yedirib yubora berdi. Shul vaqtda molk bilan birga kelayotgan qora uylar Chilbir cho'lini, Oyna ko'lini yoqilab qo'na berdi. Bul boylarning kelishidan qalmoq shohi bexabar edi Oqsoqol, arboblari ham bexabar edi. Lekin Chilbir cho'lga boylarning moli kelayotir, maysalarni oyoqosti qilib, chigirtkaday bosib, qopqora bo'lib, yeb ketib borayotir. Maysalarning changini chiqarib, tuprog'ni osmonga sovurib borayotir. Shunda ham bu Boysin elining boylarning mol, qo'ylari hali ham Ko'kqamishdan chiqib kelayotir. Bir yog'i qalmoqqa yetdi, keti hali ham Ko'kqamish ko'lidan chiqib, oda bo'ljan emas. Mollari shunday chiqib, ko'chlari ham mollariga aralashib, Qalmoqqa qarab jo'nab, necha tog'lardan, necha qirlardan, necha bir dovonlardan oshib ketib borayotir. Ana shunda oldidagi boylar Qalmoq mamlakatiga, Chilbir cho'lga, Oyna ko'lga yetib, ko'lni yoqalab qonib yotir, mollarini maysalarga, ekinlarga qo'yib, ekin-maysalarni yegizib, qo'nib yotayotir. Bular shu Chilbir cho'lida, Oyna ko'lida qo'nib, sudab, mollari o'tlab qo'nib yota bersin, sarishtalarini ola bersin, endigi so'zni Qalmoq yurtidan eshiting.

Ana shunda Qalmoq yurtlarining oqsoqol, arboblardan besh yuz oqsoqol, arboblari «Bu yilgi ekinlarning niholi yaxshi emish», — deb ekinlarini ko'rmoqchi bo'lib, Qalmoqdan chiqib edi. Shundiy qarasa, Turkiston eli tarafidan ko'p mol oshib kelayotibdi, osmonnin; qora

bulutiday bosib kelayotibdi. O'n besh kunlik yo'ldagi maysaniobdol talaganday, ilon yalaganday qilib, changini chiqarib, oldi yerring o'tini yeb kelayapti. Oqsoqol, arboblar aytdi: «Bu molning adadi yo'q, beadam ko'p mol ekan. Buning oldiga ro'para bo'lsak, ravochday qip bizni ham kemirib yeb ketsa ham ajab emas. Shuncha mol, shuncha el bizning elga kelibdi. Oyna ko'lni yoqalab, ko'p el qo'nibdi. Qalmoq podshosi bexabar qolibdi. Kele, Qalmoqshohga borayik, bekorga bu yerda ahmoq bo'lib to'planib turmayik, o'zimizni garang qilmayik, borib Qalmoqshohga bildirayik». Bu so'zni o'ylab, oqsoqol, arboblar qaytib ketdi, Qalmoqshohning davlatxonasiga yetdi. Bul ekinni yegizib qo'ygan boylarning ustidan dotqa bo'lib, qilgan tirikchiligi – ekishidan ayrilib, Qalmoqshohga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Ayo shohim, sizga aytar arzim bor,
Olmadayin so'lgan gulday tarzim bor,
Turkistondan bir boy ko'chib kelibdi,
Bu boylardan, shohim, bo'lding bexabar.
Oblo mening aqli-hushim olibdi,
Shum falak boshima savdo solibdi,
Bizing elga qattiq talon qilibdi,
Davlatini ko'rdim juda g'olibdi(r),
Aslin bilsang, Turkistondan kelibdi,
Ekinning barini nobud qilibdi.
Uchqur eding, qanotingdan qayrilding,
Yugruk bo'lsang, tuyog'ingdan tayrilding,
Biz ovqatdan, sen sursatdan ayrilding.
Xazon bo'lsa bog'da gullar so'ladi,
Bola-chaqa tayin ochdan o'ladi,
Elimizni qimmatchilik oladi,
Senday shohim bul bexabar qoladi,
Sursatingni qaydan topib beradi?!

Choyrakorlar chiqmoqchin bo‘p turadi.
Shunday nomdor boylar elga kelibdi,
Oyna ko‘lni yoqalab el qo‘nibdi,
Chilbir cho‘lni moli bosib qolibdi,
Bizing ellar bunda abgor bo‘libdi,
Ekindan ayrilib dehqon qoladi,
Oqsoqollar bilib xabar beradi,
Fuqarongning bari ochdan o‘ladi,
Dehqonlarning holi tang bo‘p qoladi,
Fuqarolar nima iloj qiladi,
Elat chuvlab ekinini ko‘radi,
Yeb qo‘ygan so‘ng nima iloj qiladi?!
Arz aytgani hamma senga keladi,
Chiqimingni qaydan topib beradi,
Boylarning hisobi qanday bo‘ladi?!
Senday shohim bul bexabar qoladi,
Turib o‘yla, yurting xarob bo‘ladi,
Oqsoqollar shunday xabar beradi,
Chuvullab fuqaro, xalqi keladi,
Podsholikka odam to‘lib qoladi,
Mehnatkash dehqonning bari keladi,
Boylarning ustidan arz qip turadi.
Fuqarosi juda abgor bo‘libdi,
Bir nechasi uzoq yo‘ldan kelibdi,
Boylarning zarbidan dod deb turibdi,
Ekindan ayrilib bunda kelibdi,
Bu boylardan osha jabr ko‘ribdi,
Chuvullashib hamma arz qip turibdi:
«Juda bizlar bunda abgor bo‘ldik, deb,
Ekishdan ayrilib, sizga keldik, deb,
Bola-chaqa yig‘lab qoldi, o‘ldik, deb,
Hamma dehqon sizga arzni qildik», – deb.

Bu soʻzni eshitib, Qalmoqshoh oqsoqol, arboblarga
qarab, murtini burab: – Koʻrdinglarmi, qayoqdan kelibdi?
– deb soʻrab, bir soʻz deb turgan ekan:
Davlatimnan sholi-sholdam oʻrayman,
Siyosat qip arboblarga qarayman,
U boylarni men ham sendan soʻrayman.
Qaysi eldan kelib talon solibdi,
Mening mamlakatim abgor qilibdi,
Mendan beixtiyor bunda yuribdi,
Bildinglarmi qaysi eldan kelibdi?
Elni abgor qipti, zulm qilayin,
Qaysi yurtidan kelganini bilayin,
Ulugʻ, katta-kichi, sendan soʻrayin,
Qaysi yurtidan bunda kepti, bilayin,
U1 boylarga qattiq azob qilayin,
Molini sizlarga olib berayin,
Gunohkor qip men zindonga solayin.
Har na deb soʻylasam, ani qilinglar,
Mirgʻazab, jallodlar bunda kelinglar,
Bundan turmay, Chilbir choʻlga boringlar,
U1 boylarni xoʻb oralab koʻringlar,
Soʻrab kattasini aniq bilinglar,
Soʻngra tortib uni boylab olinglar,
Davlatimga urib, haydab kelinglar.
Dodlaganman eshitmanglar soʻzini,
Bilib boylang kattasining oʻzini,
Men oʻyayin u boylarning koʻzini.
U1 boylarga qattiq azob berarman,
Boshin kesib men ham dorga ilarman,
Undayin kishiga azob berarman,
Fuqaroning vaqtin xushlab turarman,
Moli-davlatini olib berarman.
Hayallamay, jallod, endi boringlar,

Taqal qilmay tezroq borib kelinglar!
Oblo uning aqli-hushin olibdi,
Hech kimdan so'ramay elga kelibdi,
Mehnatkashga juda azob beribdi,
Davlatiga boylar mag'rur bo'libdi,
Ekishdan ayrilib hamma qolibdi,
Eshitaman yurtga moli to'libdi,
Mendan bejizat bunda kelibdi.
Bejizat kepti, bo'ldi gunohkor,
Mehnatkash dehqonlar – bari da'vogar,
Hayallamay borib kelgin, jallodlar.
Otga soldi arpa bilan iyirdi,
Qor yoqqanda karvon solar chiyirdi,
Jallodlarni ul boylarga buyurdi,
Qilgan ishi dehqonlarga qiyindi(r),
Haydab kelgin, men solayin o'yindi.
Obod qilib turay bunda elingni,
Gunohkorga solmoq darkor zulmni.

Bu so'zni Qalmoqshohdan eshitib, besh yuz mirg'azab, jallod otlanib, chog'lanib, Chilbir cho'liga, Oyna ko'liga qarab kela berdi. O'n ming uyli el oz bo'lami, Oyna ko'lni yoqalab o'tirgan, hammasi birbiriga o'xshaydi. O'zbek xalq, hech belgisi yo'q, qaysisi katta ekanini bilmadi. Kattasi shul-da, deb qariya-chollarini haydab keta berayin desa, uning ham hisobini topmadi, shuncha elda kim katta ekanini bilmadi. Nogohon jallodlar qaradi, bir yerda baxmal uy tikilayapti. Ko'rdi: kigizlarini baxmaldan yoptirgan, bo'sag'a, yon yog'ochlarini kumusholtindan choptirgan. Bu uy Boysarining uyi edi. Beadad boyligi oshib ketgan edi, kigizning o'rniga uyiga baxmal yopgan edi. Oralab yurib, jallodlar bul uyni ko'rib: «Albatta bu elning kattasi shul-da, o'zbeklarning kattasining belgisi shunday bo'ladi ekan, hech kimning uyi bunga to'g'ri kelmaydi, balki

podsholiklarda ham bunday saltanat qilmaydi, shul uyga borayik, shul uyning egasini topib olayik, Qalmoqshohning yoniga haydab borayik, kattasi shul ekan, deb turayik», – deb Boysarinikiga qarab yurdi. Boysari uyining oldiga bordi. – Kelgan boy! – deb jallodlar dovush qildi. Boysari uyning to'rida edi. – Labbay, – deb jallodlarning oldma turib kela berdi. Jallodlar Boysarini ko'rib, otdan tushib, siynasini

dog'lab, lkki qo'lim orqasiga bog'lab, boshiga qor-yomg'irday qamchi tashlab: – Yur bu yoqqa, – deb turtib hayday berdi. Bul elga yangi kelgan, hech kimdan shashti qaytmay yurgan odam – Boysari bu zulmni ko'rib, ko'ngli buzilib, jallodlarga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

O'z elimda shohlik g'amin yeb edim,

Men ham Qalmoq elga borsam deb edim,

Qush pitaga sig'inganday bo'p edim,

Qochgan qushman, panoh berar deb edim,

Qalmoq shohni himoyatim deb edim,

Orqa tutib bu yurtlarga kep edim.

O'z jonimga o'zim qildim zulmdi,

Bunda kelib men boylatdim qo'limdi,

Kimga aytay endi o'lar holimdi,

Ey jallodlar, mehribonlik qil emdi.

Himoyat deb keldim, bo'ldim gunohkor,

Bunday menga azob berma, jallodlar,

Qamchi urib, zulm qilma, xunxorlar,

Ne sababdan men bo'libman gunohkor?!

Rahming kelmay ko'zdan oqqan yoshima,

Achchiq qamchi urma aziz boshima.

Davron surib yurdim Boysin elima,

Hozir kelib bandi bo'ldim qo'linga,

Qarab rahming kelsin mening holima.

El ichinda qo'lim boy lab haydama,

Qariganda qilma meni sharmanda.
Mendaymi nochorga azob berasan,
Zulm qilib meni haydab borasan.
G'ariblikda mening ko'nglim bo'lmagin,
Musofirman, menga zulm qilmagin,
Bir gap bilan keldim Qalmoq elinga,
Hozir bandi bo'lib tushdim qo'linga.
Kalimayi-shahodat kelar tilimdan,
Musofirman, ne ish kelsin qo'limdan,
Kelib foyda qilmadim-ku elimdan.
Ne sababdan bunday ishni qilasan,
O'zim tursam meni boy lab urasan,
Bekoriga menga azob berasan,
Nima gunoh qilganimni bilasan?
Muncha ham siyosat qilma, jallodlar,
Musofir boy nega bo'ldi gunohkor?
Bu so'zlarni aytgan Boysari nomdor,
Gunohimni ma'lum qilgin, jallodlar!
Elingning rasimi shunday bo'lama,
Musofirni ko'rsa boylab urama?!

Shunda Boysariga qarab, gunohkor bo'lganini bildirib,
jallodlar ham bir so'z aytib turgan ekan:
Bizlar bildik o'z elingdan kelibsan,
Hech kimdan so'ramay bunda qo'nibsan,
Bu elatga juda azob qilibsan,
Elning ekinini yegizib qo'yibsan,
Dehqonlarni sen yalang'och qilibsan,
Qilgan ishing o'zing bilmay yuribsan.
Mehnatkashlar shoh qoshiga borgandir,
Ustingdan chuvullab arz qip yurgandir,
Fuqaro arzini tinglab bilgandir,
Toychi shohim ko'p siyosat qilgandir,
Toychixon amriman jallod kelgandir,

Katta bilib seni boylab olgandir,
Bizlar jallod, xonning amrin tutamiz,
Amr etmasa seni boylab netamiz?!
Toychixon qoshiga haydab ketamiz.
Boylaganga boylar xafa bo'libdi,
Bundan katta senga azob turibdi,
Ko'p dehqonlar bul da'vogar bo'libdi,
Ekishidan hamma ayrilib qolibdi.
Qilgan ishing o'zing bilmay yurasan,
Dehqonlarga nima javob berasan,
Turib o'yla armon bilan o'lasan,
O'zing bilmay xo'p ishlarni qilasan,
Ko'pning o'rtasiga tushib qolasan,
Mehnatkashga bir ko'pkari bo'lasan,
Molingdan ayrilib o'zing o'lasan,
Bul ishing shunday javob ko'rasan,
Bola-chaqang ko'rmay g'arib qolasan,
Haydab borsak, ikki boshdan o'lasan.
Qalmoq shohim senga zulm etadi,
Boshing kesib seni dorga tortadi,
Molu davlatingni talon etadi.

Bu so'zni jallodlardan eshitib, Boysari ham jallodlarga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:
Men berayin qator-qator norimni,
Nor ustiga yuklab beray zarimni,
Men berayin manglayimda borimni.
Jallodlar, eshitgin aytgan so'zimdi,
Qo'lim chechib ozod qilgin o'zimdi,
Munday kunda menga o'lim lozimdi(r),
Mol yetmasa beray Barchin qizimdi,
Hali ham bir ozod qilgin o'zimdi.
Jallodlar, quloq sol bu nolishima,
Qaba falak og'u qo'shdi oshima,

Haydab borib yetma mening boshima,
Nima deb so'zlasang, men ham qilayin,
To'qson qo'ra qo'yim bordir, berayin.
To'qaydan yilqilar barini olsin,
Ekishiga molim hisoblab ko'rsin,
Kamlik qip yetmasa, qizimni olsin,
U1 dehqonlar yo da'vogar bo'lmasin.
Lodon ko'nglim har xayolga bo'libman,
Gunohkor bo'lganim endi bilibman,
Eliboyman, men ham ahmoq bo'libman,
Ilgarida men ekishni ko'rmasam,
Dehqonlar ekishin o't deb yuribman,
Bilmaslikdan gunohkor bo'p qolibman,
Jallod, senga minnatdorlik qilibman.
Xayolingga badfe'llik kelmasin,
Armon bilan bir musofir o'lmasin,
Haydab borma, shohing meni ko'rmasin,
Siyosat qip qattiq azob qilmasin.
Termiltmagin, jallod, mening ko'zimdi,
Arza bilan shohga bildir so'zimdi,
Qanday bo'lsa haydab borma o'zimdi,
Gunohkor bo'libman, o'lmak lozimdi(r).

Bu so'zni Boysaridan eshitib, jallodlar: «Rost aytadi shul bechora, ekinni o't, deb bilmay yegizib qo'yibdi, qancha fuqaro ustidan arz qip turibdi, haydab borsak, agar Qalmoqshohga to'g'ri qilsak, Qalmoqshoh gapiga quloq solmay, buning boshini kesib, dorga tortadi; buni haydab bormay, shuning so'zini bir arza qip tutayik, agar qabul tutsa, haydab bormay, shu yerdayoq qo'yib ketayik», — dedi.

Jallodlar Boysarining haligi so'zini arza qip, ikki mirg'azabdan jo'natdi. Mirg'azablar arzani op kep, Qalmoqshohga tutdi. Qalmoqshoh bu arzani o'qib ko'rib

aytdi, juda dimog‘i ham chog‘ bo‘lib ketdi: – Meni himoyat tutib kelgan odam bo‘lsa, qatorda nori ham o‘ziniki, nor ustida zari ham o‘ziniki, barcha davlat – moli ham o‘ziniki, bizga darkor emas, Barchin qizi ham o‘ziniki. Yayloviga Chilbirning cho‘lini berdim, suvloviga Oynalining ko‘lini berdim. Yetti yilgacha moli bezakot, betergov yura bersin. Har kim musofir boylarga taaddi qilsa, boshi– o‘limda, moli – talovda, o‘z ixtiyorida yura bersin, – dedi.

Bu so‘zni eshitib, oqsoqol, arboblar: – Sen bunday beklik qilding, ul beva-bechoralarning ekinini yegizib qo‘ygan, besh kun, o‘n kundan keyin soliq, sursat deb (so‘raysan). Hech nima bo‘lmasa, odamlarning ko‘rpasini sotdirib olasanmi? – dedi. Shunda Qalmoqshoh turib aytdi: – Hali yil erta, tari-tarmoq eksang ham ovqatligingni olib qolasan; bu yilgi beradigan har nima podsholik chiqimdan ham o‘tdim, – dedi. Shunda fuqaro dehqonlar ham dimog‘i chog‘ bo‘lib, tari-tarmoq ekkani qo‘sh chiqarib ketdi. «Har nima olganimiz o‘zimizga bechiqim tegadigan bo‘ldi», – deb yuribdi. Boylarning ham dimog‘i chog‘ bo‘lib: «Xo‘p yeri qo‘ng‘irsalqin, o‘tloq keladi ekan, molni ikki semirtib sotamiz ekan», – deb bularning ham dimog‘i chog‘ bo‘lib, hammasi ham joylashib qoldi. Nima bo‘lsa, Qalmoqshohdan vaqti xush bo‘lib, ana endi bular bunda joylashib tursin, har qaysisi ham o‘z kunini o‘tkazmaq bilan tursin.

Toychi viloyatinda, Qalmoq muzofotinda bir Surxayil degan kampir bor edi. Juda haddili zo‘r kampir edi, bu kampirning yetti o‘g‘li bor edi, yettovi ham nomdor alp edi. Kattasini Ko‘kaldosh der edi, undan kichkinasini Ko‘kaman der edi, Ko‘kqashqa der edi, Boyqashqa der edi, Toyqashqa der edi, Qo‘shquloq (der edi), kenjatoyini Qorajon der edi. Shu yettoviga tir qilgani Qalmoqshoh har mamlakatlardan alplarni olib kelib, to‘qson alp qilib,

Kashal g'oridan joy berib, bularni to'qayistonda boqib yotar edi. U1 alplar qanday alp: yoyandoz, mergan alp, har qaysisi to'qson botmon temirdan sovut kiygan, har kuniga to'qson shirbozning etini ta'til qilgan, bosh-boshiga har qaysisi podshohlikdan har oyda besh yuz so'm moyana olgan xo'b birlanchi zo'r polvondir. Bul alplarning har qaysisining podshohlikdan qirq qiz xizmatkori bor, bu yoqdan, u yoqdan, ovdan kelsa, joyini solib, xizmatini qilib turadigan qizlar. Boysarining qizi Barchinni bular ko'rgani yo'q. Shul vaqtlarda Barchin ham barkamol, bo'yi yetgan, har yag'rini o'n besh qarich keladi. Pirning nazari bilan paydo bo'lgan, bu ham alp. Orqavaron eshitib, shu musofir boylarda bir qiz bor emish, deb bular ham o'zavonda maslahat qiladi: goh biri olmoqchi bo'ladi, goh bari olmoqchi bo'ladi, goh hammasi o'rta olib xotinli bo'p qolmoqchi bo'ladi. Necha vaqtlar ko'rmasi shu maslahatni qilib yuradi.

Kunlardan bir kun alplarning enasi Surxayil maston Qalmoqshohning davlatxonasiga borib, o'g'illarining orqasidan Qalmoqshohga hurmati ko'p, Qalmoqshoh gapini qaytarolmaydi, alplarning enasi Surxayil maston Qalmoqshohga qarab, bir so'z aytib turgan ekan: Shohim, senga arzim bayon qilayin, Kattamsan-da, bir gap keldi, so'rayin, Chilbir cho'lni tomosha qip kelayin. O'zbaklar mazgili qanday, ko'ray in, Yaxshi-yomonini ongnib bilayin, Ruxsat bersang, men ham turmay borayin, U1 boylarning molin boj qip olayin, Shu so'zni, sultonim, sendan so'rayin, Javob bergin o'zbaklarga borayin, Qanday ekan bir hangama qilayin, Hech zulm qilmayman, borib kelayin.

Javob bersang, bundan turmay boraman,
Sayil etib, ellarni ko'rib kelaman,
Ko'rganimni sizga javob beraman.
Bunda sarg'aymasin guldayin diydor,
Juda nomdor emish ul kelgan boylar,
Dongdorlarni ko'rmoqlikka haqqim bor,
Farzandlarim muna elda zo'rabor,
Shohim dedim, hurmat qildim muqarrar.
Dardli qui dardimni kimga yorayin,
Hasratimdan eldan el axtarayin,
Bebosh bo'p ketmasin, boyni ko'rayin,
Bir oziroq chiqim solib olayin,
Yomonini borib tergab ko'rayin,
Birov emas, uch-to'rtta bo'p borayin,
Borib kattasiga mehmon bo'layin,
Ko'rganimni kelib xabar berayin,
Javob bering, endi men ham borayin.

[Qalmoqshoh] ul boylarning ixtiyorini o'ziga bergan edi. Bu so'zlarni Surxayil mastondan eshitib, borma deb bu kampirga aytolmay, nochor javob berdi. O'g'illarining zo'rligidan Qalmoqshoh ham hazarqilar edi. «Endi ixtiyorim o'zimda bo'ldi», – deb kampir qaytib, mazgiliga kelib, o'ziga tobe qarindosh to'qqiz kampirni birga olib, o'zi bilan o'nta bo'lib, yo'lga chiqib, yo'l yurib, beli bukrayib, qulog'i tikrayib borayotib edi. Kenjatoy o'g'li Qorajon o'n uch mahrami bilan yo'lda ot o'tlatib yotib edi. Qorajon qaradi, to'qqiz kampirni ergashtirib, enasi Chilbir cho'liga qarab borayotir. Qorajon ko'rib: «Bu enasi qurg'ur nimaga borayotir ekan. Bu Chilbir cho'liga borar, bizlarni orqa qilib baland-past gapirar, ko'p odamlarni ham xafa qilar, nima bo'lsa musofir-da, boylarning ko'nglini ozor qilar. Buni qaytarib yuborayin. Bul imonsizlarga boylarning mazgilida nima bor, bulardan yaxshi gap chiqami, bir

ko'ngli qoralik orttirar; o'g'illaridan gap qochgan-da, deb Qalmoqshoh o'pkalab yurar, bu bachchag'arlar zo'rligiga inonib, mening hukmimni ham buzdi, deb yurar, nima bo'lsa qaytarib yuborayin», – deb o'ylab, enasining oldiga chiqib, yo'l bo'lsin qilib, enasidan savol so'rab turgan ekan:

To o'lgancha so'ylab qolgan til bo'lsin,
Uzunli-qisqali to'ning mo'l bo'lsin,
Har kimsaga farzand bersa, ul bo'lsin,
Qavatingda to'qqiz kampir enajon,
O'nta bo'lib, ena, senga yo'l bo'lsin?
Ne sababdan mehnat tortib kelasan,
Mehnat tortib, ena, qayda borasan?
Quloq solgin Qorajonning tiliga,
Ena, qaytgin, borma Chilbir cho'liga,
Oralama o'zbaklarning eliga,
Ena, sen ham qaytgin kelgan yo'linga.
So'z aytarman, ena, senga bir alvon,
Yaxshilik so'z aytib turur Qorajon,
Ena, qaytgin, borma Chilbir cho'lidan.
Mening so'zim, ena, og'ir olmagin,
Bu gaplarni, ena, hazil bilmagin,
Xayolingni har tarafga bo'lmagin,
Qaytgin, ena, ul boylarga bormagin.
G'am bilan sarg'aydi guldayin diydor,
Qorajonning aytgan so'zi shu bo'lar,
Bir nechalar ahvolidan bexabar,
Qo'y-chi, ena, halak bo'lib nima bor?!
Kampirlarni, ena, hamroh qilibsan,
Bir shumlikni, ena, o'ylab yuribsan,
Ko'ngilingga ul shumlikni olmagin,
Borib shu boylarni halak qilmagin,
Qaytgin, ena, kelgan yo'ldan qolmagin.

Horib-charchab, ena, halak bo'lasan,
Borgan yerni besaramjon qilasan,
Yomon bo'lsang, sen imonsiz o'lasan,
Qaytgin, ena, borib nima qilasan.

Bu so'zni eshitib, Qorajonning achchig'i kelganini
bilib, Qorajonning aqlini olib, ko'nglidagi gapini bilib, bir
so'z aytib turgan ekan:

Xudoyim saqlagay bandani omon,
Turib o'yla yaxshi yo'lga boraman,
O'zbaklarga seni kuyov qilaman,
O'zbaklarning yaxshi qizi bor bo'lsa,
Atashtirib ro'mol berib kelaman.

Yo'ldan urma, Chilbir cho'lga borayin,
Nazar solib o'zbaklarni ko'rayin,
O'zbaklarning yaxshi qizi bor bo'lsa,
Boshi bo'shmi deyin, avval so'rayin.

Yaxshi qizlar agar boshi bo'sh bo'lsa,
Kelin qilib, biror ro'mol o'rayin.

Uylantirsam, senga xabar berayin,
Borishli-kelishli bo'lib yurayin,
Bolalarni tog'a-jiyan qilayin.

O'n uch mahramineman vo'lda turibsan.

Tenging yo'q, jon bolam, bo'ydoq yuribsan,

Enangning xayolin yomon bilibsan,

Ko'ngilingga necha so'zni olibsan,

Meni qaytarsam, deb xayol qilibsan.

Meni bilsang, sening uchun boraman,

Elning boshdan oyog'ini ko'raman,

Senga lozim bir qiz topib olaman,

Kenjatoyim, seni yaxshi ko'raman,

Men birovga seni kuyov qilaman,

Ko'ngilimda borin aytib beraman,

Enang men-da, yaxshilikni ko'raman,

Sening uchun ko'p xizmatlar qilaman.
Bad olma enangning aytgan so'zidan,
Obberay o'zbekning suluv qizidan,
Kuyov bo'p suzilib tursang, Qorajon,
Bolam, tomir bo'lsak o'zbek elidan.

Bu so'zni eshitib, Qorajonning dimog'i chog' bo'p,
enasining yurishidan ko'ngli to'lib: – Ena, shu gap
ko'nglingda bo'lsa, sen kelgancha men shu yerda turaman,
bitgan-bitmagan xabarini qaytarda menga bildirib o'tasan,
– deb Qorajondan javob tegib, kampir ham yo'lga kirdi.
Bul borayotgandagi so'zi:

Jo'ralarin birga olib,

To'qqiz kampir hamroh bo'lib,

Yurmoqqa baridan g'olib,

Shul zamonda yo'lga kirib,

Chilbir cho'liga yo'l yurib,

Jo'ralari keyin qoldi,

Surxayil maston yo'l oldi.

Ul boylarga borsak, deydi,

Qanday ekan bilsak, deydi,

Borib mehmon bo'lsak, deydi,

Bekning qizin eshitgandir,

Suluvligin ko'rsak, deydi.

To'qqiz kampir keyin qopti,

Halloslab yo'l tortdi.

Ne gap keladi o'yiga,

Qirq qari bo'z ko'ylak bo'lmas

Qurg'ur ayyorning bo'yiga.

Borayotir shunday qarab,

Boysarining uyin so'rab,

Hech kim bo'lmas bunga taraf.

Bir necha bilmas tilini,

Uylantirmoqchin ulini,

Ko'rsam deydi, yo'l tortadi,
Musofir boy mazgilini.
Qichab yurar qolgan kampir,
Necha ishdan bo'lib g'ofil.
Uzoqdir soylar darasi,
Ko'rinmas kampir qorasi,
Juda ham bir qichab ketdi
Alp Qorajonning enasi,
Uylamakchun Qorajonday bolasin.
«Ko'ngilda borini men ham bilay, deb,
O'zbeklarning hammasini ko'ray, deb,
Agar suluv, yaxshi qizi bor bo'lsa,
Qorajon ulimga olib beray», deb.
Bu gaplarni o'ylab endi o'yiga,
Yaqinladi Boysarining uyiga.
Borayotgan shundayin ayyor edi,
Boysarida to'qqiz ko'ppak bor edi,
Ko'ppaklari bul ayyorni ko'radi,
Chopib kelib bul o'rtağa oladi.
Har qaysi har yoqdan tortib boradi,
Ayiqday chinqirib kampir quladi,
Boyqadami emchagidan oladi,
Iziquiti quvuqqa chang soladi,
Ayiqday chinqirib kampir quladi,
To'qqiz ko'ppak o'rtağa op taladi.
Juda ham kampirning aqili shoshdi,
Dirday bo'lib ishton-ko'ylakdan tushdi,
Har tarafga kuchuk tortib talashdi,
Kuchuklar oldinda o'rtağa tushdi.
Bu kampirni hech bir odam bilmadi,
Hech kim kelib bundan xabar olmadi,
Bul ahvolda bo'lganini bilmadi,
Ustidagi kiyimidan qolmadi.

Kampir qulab bunda sulab yotadi,
Kiyimining barin yirtib otadi,
Balki kampir yarador bo'p yotadi.
Zo'r itlar oldinda bul kampir nochor,
Katta kuchuklarga bo'ldi giriftor,
Hech kim bo'lmadi-ku bundan xabardor,
Ko'p talab kuchuklar qildi yarador,
Chinqirib bul kampir dovshin chiqarar:
– Xazon bo'lib bog'da gullar so'ldimi,
Ajal yetib paymonasi to'ldimi,
Kuchuklari o'rtaga olib taladi,
Boysarining boybichasi o'ldimi?
Mehmon keldi, hech bir odam bilmadi,
It taladi, uy egasi ko'rmadi.
Jafo tig'i bul kun jondin o'tdimi,
Ayroliq xanjari bag'rin yirtidimi,
Hech dovushni eshitmaydi xaloyiq,
Bu yoqning odami bir yoq ketdimi?
Mendayin nochorning ko'nglin bo'ladi,
Bul ishidan boylar zarar qiladi,
Kuchuklardan ko'p alanglab qoladi,
Boylarning kuchugi jabr qiladi.
Tur! – degan dovushni endi eshitib,
Uydan turib bul boybicha qaradi.
– Qanday odam? – deydi, endi keladi,
Kampirning holidan xabar oladi,
Shul zamon boybicha yetib keladi,
Bul kampirga mehribonlik qiladi,
Kampirning holini kelib ko'radi,
Abgor qilib ko'p kuchuklar taladi,
Itidan ayirib endi oladi,
Kampirning ko'nglini endi so'radi,
Kampir juda dirday bo'lib qoladi.

Kampirning yalang'och bo'p qolganini ko'rib, boybicha uyiga borib, yangi kiyimlar olib kelib, kampirning ustidagi kuchuk yirtgan kiyimlarini chechib olib, yangi kiyim kiydirib, boybicha kuchuklarini urib, kampirning dimog'ini chog' qilib, uyiga ergashtirib bordi. Barchin qirquin kanizaklari bilan o'tirib edi, bu kampirni ko'rib, qanday bo'lsa musofirchilik yurt-da, kampirni izzat qilib, o'rnidan turib, ta'zim qilib o'tirdi. Barchinni kampir ko'rib: «Bizning Qorajonga lozim qiz ekan»,— deb o'tirdi.

Ne pallada bog'onag'i to'qqiz kampir jo'rasi yetishdi, bularning oldiga odam chiqib, itga talatmay olib bordi. Mehmonlar ko'rishib, o'tirdi. Boybicha mehmonlarga osh taraddud qildi, ziyofatga palov pishirib, palovni damlab: «Endi mehmonlar bilan gaplashib o'tirayin», — deb boybicha ham kep o'tirdi. U yoqdan, bu yoqdan gap tashlashib, besh-to'rt og'iz gap boshlashib, shunda kampir boybichaga qarab, shu qizingning boshi bo'shmi, — deb so'rab turgan yeri:

Qozonda qaynagan shirboz go'shmidi,
Shul qizingning agar boshi bo'shmidi?
Boshi bo'shmi deyin, sendan so'rayin,
Kelin qilib biror ro'mol o'rayin,
Qorajonga atashtirib borayin.
Mehmon bo'lib biror guzarim tushdi,
Itin ko'p taladi, ko'p nasham uchdi,
Shul qizingni ko'rib ko'nglim xushdi(r),
Albatta qizingning bul boshi bo'shdi(r).
Boybicha, eshitgin aytgan so'zimdi,
Ko'ngling bo'lib xafa qilma o'zingdi,
Kelin qilib ketay sening qizingdi,
Sening qizing Qorajonga lozimdi(r).
Qizingning boshida taralgan chochi,
Qorajon ham yigitlarning me'roji,

Mening aytgan gapim bunda bilsang-chi,
Qorajonni kuyov qilib olsang-chi,
Rasmi-qa'dang menga ma'lum qilsang-chi.
Nima deb amr etsang ani berayin,
O'zbakboylar, rasimingni so'rayin,
Qorajonning vaqtin xushlab turayin,
Qizingman ikkovin birga qilayin.
Oshiqning fahmidir qorong'i kecha,
Yig'lasang, holingga yig'lar bir necha,
Bu so'zima javob bergin, boybicha.
Sening qizing tarzin ko'rdim, oyimcha,
Qorajon ham yomon emas, bekbachcha,
Ikkovi ham o'ynab yursin har kecha,
Qizing bilan ro'zg'or qilsin o'lgancha,
Bu gaplarni hazil bilma, boybicha.
Bir obloga yetgay aning nolasi,
Turgan yerim boyning kulbaxonasi,
Men bo'laman Qorajonning enasi
Necha qizlar Qorajon deb intizor,
O'ziga teng ko'rmas bolam zo'rabor,
Sen qizingni bersang, ko'ngli xush bo'lar.
Sening qizing Qorajonman barobar,
O'ynab-kulsa, bolam, Qorajon shunqor,
Qorajonning aytgan qizi shunda bor.
Kelin qilib borsam, ko'ngli topilar,
Necha mahram Qorajonga xizmatkor,
Shul qizingni sening bermaging darkor.

Kampirdan bu so'zni eshitib, boybicha ham bir so'z
deb turgan ekan:

Qozonda qaynagan shirboz go'sh emas,
To'rda o'tirgan qizning boshi bo'sh emas.
Qizim domot bobosining uliga,
Mol bergani Boysin-Qo'ng'irot elida.

Xabar borsa, bek Alpomish kelmaymi
Kelsa Qorajonday o'g'ling o'lmaymi,
Qurg'ur kampir, tek o'tirsang bo'lmaymi?!
Har kim o'z elida bekmi, to'rami,
Qarchig'ay qarg'aga yemtik berami,
Qaysar kelsa, alplar omon qolami?!
Bir kuni bu yerdan xabar bormaymi,
Bo'lgan gapni Qo'ng'irot elda bilmaymi,
Oltoychilik yo'ldan shunqor kelmaymi,
Qalmoqning eliga qirg'in solmaymi,
Qurg'ur kampir, tek o'tirsang bo'lmaymi?!
Xazon bo'lib bog'da gullar so'libdi,
Oblo sening aqli-hushing olibdi,
Xayolingga shunday so'zlar kelibdi,
Qalmoqlardan bilsang Hakim g'olibdi(r).
Hakimbek kirgandir o'n to'rt yoshiga,
Qalmoq tob bermaydi bul savashiga,
Chiday olmas Hakimbekning ishiga,
Bir baloni sotib olma boshinga.
Oti Hakim, bilsang o'zi zo'rabor,
Dushman chiqib bo'lolmaydi barobar,
Qorajon o'g'lingni sening o'ldirar,
Bu so'zlarni aytib senga nima bor,
O'z yo'lingga yursang bo'yim⁸ mushtipar?!
Obod bo'lar, bilsang, Boysinning yurti,
Uchar qushdan o'tar bul mingan oti,
Mingni chopar qo'lda keskir po'lati,
Ko'rsa dushmanlarning qolmas toqati,
Asli o'zi Qo'ng'irot elning bezzodi,
Shul qizimning bul atashgan domoti,
Shul bo'ladi bir yurtning vallamati.
Sendan zulm ko'rsak, bunda kelmaymi,

⁸ Bo'lmaydimi.

Dushmanlarga bir qiyomat qilmaymi,
Ish ko'rsatib, kelib yorin olmaymi,
O'z yurtiga borib davron surmaymi,
Mastonmisan, jo'n o'tirsang bo'lmaymi?!

Bu so'zni eshitib, kampir ham boybichaga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Mehmon bo'ldim sendayg' achoq nosoqqa,
Put ko'tarding islomdagi...

Oltoychilik yo'ldan kuyov bo'lami,
Shundan kelib sening qizing olami,
Kelsa bul alplardan omon qolami?!

Boybicha, bilmading aytar so'zingdi,
Termiltmagin bunda ikki ko'zingdi,
Tortinmay bera ber Barchin qizingdi,
Barchin qizing Qorajonga lozimdi(r),
Hazil bilma mening aytgan so'zimdi.

Qorajonni kuyov qilib olsana,
Muna elga erkin bo'lib yursana,
Holing bilib yaxshi so'zlab ko'rsana,
Qorajonni o'zingniki qilsana,
O'ylanmay biz bilan quda bo'lsana,
Yaxshi so'zman Qorajonga bersana.

Bermasang, enasi aytib bormaymi,
Aytgan so'zing ul Qorajon bilmaymi,
Gapingni ko'ngliga og'ir olmaymi,
Achchigianib ot o'ynatib yurmaymi,
Mahramiman kelib qizing ko'rmaymi,
Siyosatman kelib tortib olmaymi,
Undan keyin yuzing tuman bo'lmaymi,
Tortib olmoq ul qo'lidan kelmaymi?!

Bu so'zni eshitib, boybicha ham bir so'z deb turgan ekan:

Erisin, tog'larning qori erisin,
Yer ostida dushman tani chirisin,
Iloyim Qorajon o'g'ling qurisin.
Sen eshitgin mening aytgan so'zimni,
O'giing ololmaydi Barchin qizimni.
Mening so'zim ola berding qiyoma,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama!
Qorajonni menga ulgu qilasan,
O'zing ayyor, bir imonsiz, o'lasan,
Nosoqi so'z bunda aytib turasan,
Bu mazgilda, kashmir, nima qilasan?!
Bu so'zlarni aytdi unga boybicha,
Quloq sop eshitib Barchin oyimcha,
O'rlashma, deb ora tushdi bir necha.
Boybichaman kampir ancha o'rlashdi,
Bir-biriman tura kelib ushlashdi,
Ikkovi tura kep shunday tirashdi,
To'qqiz kampir turib oraga tushdi.

Kampirlar bularni ayirib qo'ydi. Mehmonlar o'tirdi. Mehmonlarni bular o'tqizib, qo'lini yuvdirib, dastarxon soldi. Uch tovoqqa oshni suzib, op kep mehmonlarning oldiga qo'ydi. Bir tovoq to'rtovara bo'p qoldi. Bog'ona Qorajonning enasi zehni koyigan, ikki guruch olib og'ziga soldi. Bu yoqdagi kampirlar agar uch guruch olib og'ziga solsa, haddi yo'q, boshini kesadi. Qorajonning enasidan qo'rqqanidan bular ham ikki guruchdan olib og'ziga soldi. Uch tovoq oshdan yigirma gumch kamib qoldi. Bo'ldik, deb uzata berdi. Tovoqni berib, fotihani yuziga tortdi, mehmonlarni jo'natdi. Qorajonning enasi qaramay ilgarida qichab ketdi. To'qqiz kampir qorama-qora, bular ham ketib borayapti, o'zavonida to'ng'illashib ketib borayapti: «Allanima yeydigan osh bo'lgan ekan. Xudo olgur, o'g'lingni uylantirmay o'lgur, oshni yegandan

keyin ham urush qilmadi. Xo'p ko'rganli boylar ekan. Bul bo'lmay, o'zimiz qidirib kelsak ham shulla qip siylar ekan, esiz osh qoldi, xudoy olgur oshning ustida ko'ngli qoralik qildi. Unga bildirmay, tag'i bir qidirib kelamizda», – deb borayapti. Qorajonning enasi ilgarida ketdi. Qorajon yo'lga qarab yotibdi.

Qarasa, enasi kelayapti, enasini ko'rib Qorajon: – Qalay, qalay, ena? Bo'ri bo'p kelayapsanmi, tulki bo'p kelayapsanmi? – dedi. Enasi aytdi: – Bolam, men borgan yerdan ham tulki bo'lamanmi. bo'ri bo'p kelayotibman, seni uylantirib, bu ko'ylaklarni quda-andalikka kiyib kelayotibman. Qorajon aytdi: «Enam bizni ko'rganli yerdan uylantiribdi. Enamning bosh-oyoq sarpoyini qilib yuboribdi». – Ena, bo'ri bo'lganingdan gapir, – deb turibdi. Qilgan ishidan bildirib, kampir Qorajonga qarab, bir so'z deyapti:

Quloq solgin menday enang tiliga,
Oraladim musofir mazgiliga,
Mehmon bo'ldim Boysariboy uyiga.
Nazar qilib mazgiliga qaradim,
Kelin qilayin deb avval so'radim.
Boysarining yaxshi qizi bor ekan,
Oti Barchin, o'zi zulfakdor ekan,
Bir necha ko'rmakka intizor ekan,
Atlas ko'ylak xo'b bir yengi tor ekan,
Qirquin qizlar unga xizmatkor ekan.
O'n to'rt yashar ekan, ayni kamoli,
Boshida pirpirilar lovdon ro'moli,
Oydayin barq urar aning jamoli,
Odamni balqitar tegsa shamoli,
Boysarining shunday qizi bor ekan.
Boybichani ko'p ag'darib so'radim,
Boshi bo'sh ekanin toza sinadim,

Senga atashtirib ro‘mol o‘radim,
Shu bugun qalliqqa borgan, Qorajon.
O‘zbekning rasimi shunday bo‘ladi,
Atashtirgan kuni kuyov boradi.
Shu bugun uyalib, bolam, bormasang,
Ertan sening vajing o‘tmay qoladi,
O‘zbek qizi tayin aynib qoladi,
Rasimini menga aytib beradi,
Bolam, senga enang xabar qiladi.
Kechga qolma, jonim bolam, erta bor,
Suqsuroy degan bir sening yangang bor,
Kuyov kelsa, bo‘larmiz deb xabardor,
Juda ham tayinlab qoldi ko‘p qizlar,
Qanday bo‘lsa, jonim bolam, erta bor.
Oti Barchin ekan, o‘zi gajakdor,
O‘ynab-kulib tarqar ko‘nglingdan g‘ubor,
Baxmal uyda senga qarar sanamlar,
O‘zbek qizlar bari bo‘lar xizmatkor,
Mahramingni olib bolam birga bor,
Kechga qolma, nima bo‘lsa, erta bor.
Enangning so‘zini hazil bilmagin,
Sen panalab qorong‘ida yurmagin,
Kuyovman deb sen uyalib turmagin.
Baxmal uy belgili, bolam, tikka bor,
Oting ushlab bari bo‘lar xabardor,
Qo‘ng‘irot qizining bari yig‘ilar,
Hammasi ham xotiningga xizmatkor,
Bolam, sening yoring bir mohi dilbar,
Jamollari aning oyga barobar,
Qanday bo‘lsa, kechga qolmay, erta bor.

Bu so‘zni enasi aytdi, enasidan Qorajon eshitdi, Qorajon turib aytdi: – Ena, sening bu gaping qanday bo‘p ketdi, nahoyati bir ro‘mol o‘ratib kelgansan, uning keyinidan

biz zingkiyib qallicqa borganimiz ayb bo'lmaymi, yurt kulmaymi bul qilgan ishingga? Enasi turib aytdi: – O'zbaklarning o'zining rasmi ekan, rasmi-qa'dasini o'zlari bildirdi. Atashtirgan kuni kuyov boradi ekan. Agar mol berganim yo'q deb shul kuni o'ylanib bormay qolsa, qizini aynib oladi ekan, uyalgan odam xotindan quruq qoladi ekan. Ularning zangi-rasmi shunday bo'ladi ekan. Qanday bo'lsa, kechga qolmay, ertaroq bor, – deb enasi o'tib ketdi.

Qorajon mahramlariga aytdi: – Bir nechang jahonni sayl etib yurgan, bir nechang ro'zg'or ko'rgan, bir nechang jahongashta ham bo'lgan, biz o'zbakka kuyov bo'ldik, o'zbaki rasm qilib borayik, o'zbakning kuyovi ne tartib bo'ladi ekan, hech qaysing ko'ribmiding? Mahramlar aytdi: – Hayit-arafada o'zbakning kuyovini ko'rar edik. Shiydam bo'lib yurar edi. Salla o'rab, kiyinib turar edi. Xotinlar kuyov, deb bir nimasini olar edi, haytovur o'zbakning kuyovi shunday bo'lar edi.

Bu so'zni eshitib, Qorajon: – Esa o'zbaki rasm qilayik, – deb telpakni tashlab, yangi liboslar kiyib, boshiga salla o'rab, chotayotir, sira shiydam bo'lmaydi, g'arpayib ketayotir, sira o'zbak xohlaydigan xj'lmayotir. Burun-so'ng salla o'ragani yo'q, shiydamlab o'ramoqqa j'ng'ayi kelmayotir. Qorajon aytdi: – Biz o'zbak xohlaydigan bo'lnadik. Mahramlar: – Sizni o'zimiz sozlaymiz, – deb to'qsoa botmon emirdan sovut kiygan alp Qorajonni mahramlar otga mindirib. o'n to'rt)tning yakka jilovini olib, tip-tikka qilib zingkiytib, chorib tashladi: na endi o'zbak xohlaydigan shiydam bo'ldingiz, – dedi.

Samarqandning minoriday zingkiyib, buti selanglab, otning ostiga lymashib, o'n uch mahramini birga olib, Qorajonning qallicqa jo'nab jorayotgan yeri:

Qorajonbek yo'lga kirdi,

Mahramlarin birga oldi,

Chilbir cho'liga yo'l yurdi.
Bilgan enasin so'zini,
Ko'rmakchin sarvinozini,
Olmakchin biyning qizini.
Boradi shunday zo'rabor,
Ostida pishqirib tulpor,
Mahramlar bo'lib xizmatkor,
Bundan bexabar o'zbeklar,
Enasidan bilib shunqor,
Borib ko'rsam deydi dilbar,
Bundan bexabar ko'p qizlar,
Oyna ko'lni yoqaladi
Qorajon bekday aydahor.
Sira ko'rgan yo'qdir munday,
Bu qanday yurgan zo'rabor,
Hayron qoldi o'zbek ellar.
Bedov otga qamchi chotdi,
Uylariga burilmay o'tdi,
Ko'p elni oralab ketdi,
Boysarining mazgiliga
Qorajon yaqinlab yetdi,
Hali kuyov borayapti,
Boysarining uyin ko'rib,
Har yoqqa tengsalib o'tdi.
Tomoshaga elu xalqni qaratdi,
Enasin so'ziga ahmoq bo'libdi,
Boysarining mazgiliga boribdi,
Hech kim xabar olmas buning holidan,
O'z sha'niga kuyov bo'lib yuribdi.
Kiygani gulgun qirmizi,
Qaramaydi ko'p kanizi,
Bexabar o'zbekning qizi,
Uylandim deb halak bo'lgan,

Sarson Qorajonning o'zi.
Bunda o'ynab-kularman, deb,
O'zbek qizin olarman, deb,
Kelib edi halak bo'lib,
Suluv qiz-da, ko'rarman, deb.
Ul enasi ahmoq qilgan,
Chandib o'zni bog'lab olgan,
Juda shiydam bo'larman, deb
Dami qaytib bunda kelgan.
Yuribdi Qorajon polvon,
Qizlar ko'rib alvon-alvon,
Har yoqdan yig'ilib kelgan:
«Bunday yurgan qanday polvon,
O'zin boy lab ahmoq qilgan,
Bilmaymiz ne ishda yurgan».
Qorajonbek otin burar,
Uyni aylanib ko'p yurar,
«Yangamiz topmadi xabar,
Agar bilsa chopib kelar,
Otni ushlab xizmat qilar,
Biy qiziga olib borar».

«Yangamiz ko'rmay qoldi. Mazmuni qizlar bexabar bo'ldi», – deb ko'p aylanib yurdi. «Ana, bir qalmoq o'zini chorib boylab yuribdi-yu», deb kuldi. Qorajon ko'p halak bo'ldi. Anaday pasqam yerga borib, otdan tushib, mahramlarga aytdi: – Meni chechib qo'yinglar, juda damim qaytib ketdi. Enasi tushkur bizni aldab ketgan ekan.

Otlanib Kashal g'orga qarab ketdi. Alplarning qoshiga yetdi. Alplarning ichiga borib, otdan tushib turibdi. Alplarning zo'ri, to'qson alpning zo'ri Ko'kaldosh polvon: – Qorajon, sen qayoqdan kelding? – dedi. Qorajon aytdi: – Biz o'zbekning qizidan, qalliq o'ynab kelayotirmiz. Ko'kaldosh alp turib aytdi:– Juvormak, o'larmisan, bir

balo qilarmisan, akangning ko'zi tirik turganda chechangga qanday qallicqa borasan?! Qo'shquloq degan alp turib aytdi: – Biz qalinidan qutulib qo'ygan qizga turtinib borib nima qilasan, bekor ahmoq bo'lasan, og'aynini bilmay, tiyina bersang, juvormak o'lasan, ahmoq bo'p nimaga borasan?! Bu so'zni aytib, alplar o'tirib, aroq-sharob ichib o'tirish qildi. Fayzi sahar vaqtida aroqqa shag'al mast bo'lib, (Ko'kaman alp) Ko'kdo'nonni minib, bir o'zi ayrilib, ko'lga ovga chiqib ketdi. Ko'lda yurib choshkada ovdan qaytdi. Ko'lni yoqalab kelayapti.

Barchin Suqsuroy degan kanizi bilan qurut yoyadigan so'rining ostida o'tirib edi. Barchin shunday qaradi: ko'rdi, Ko'kdo'nonni o'ynatib, bir qalmoq kelayotir. Samarqandning minoriday zingkiyib, buti aymashib ketgan zo'r qalmoq. Barchin: – Haddili zo'r qalmoq ekan, bizni ko'rib, aylanishib yurmasin, – deb o'rnidan turib, xirom bo'lib, uyiga kirib borayotib edi. Ko'kaman alpning ko'zi Barchinning sag'risiga tushib qoldi. Ko'kaman alp otning jilovini tortdi, o'z ko'nglida bu so'zni o'ylab borayapti: «Bular yotgan eliboy, bu qizlarga burilib borayin, bulardan borib qimiz so'rayin. Qimiz bersa, shu qizning birovini olaman, suv bersa, quruq qolaman, peshonamni shu yerdan sinab ko'raman, qanday bo'lsa, bir yoqli bo'laman», – deb burilib borib, qizlarga qarab, qimiz so'rab turgan yeri ekan: Ustingga kiyganing gulgun qirmizi, Aqlimni oladi jodugar ko'zi, Ko'p bo'ladi eliboyning qimizi, Bor bo'lsa, yo'q dema, o'zbakning qizi. Yana bahor bo'lsa ochilar gullar, Gulni ko'rsa mast bo'p sayrar bulbullar, Maloyik suvratli, gul yuzli dilbar, Qimiz so'rab menday polvon intizor, Albatta yo'q dema, turgan sanamlar.

Davlatimdan sholi-sholdam o'rayman,
Gul tarzim sarg'ayib senga qarayman,
Bor bo'lsa, yo'q dema, o'zbakning qizi,
Bir kosa qimizni sendan so'rayman.
Shovqimga irg'iydi arabi tulpor,
Qimiz so'rdim, yuragimda dardim bor,
Qimiz dori dedi menga tabiblar,
Albatta yo'q dema, qaddingdan dilbar.
Qimiz so'rab mahtal bo'ldi zo'rabor,
Eliboyda qimiz degan ko'p bo'lar,
Albatta yo'q dema, turgan mushtipar.
Ko'kaman der Kashal g'ordan kelaman,
Ko'llarni sayr etib bunda yuraman,
Yoqalagan eliboyni ko'raman,
Eliboyda qimiz bor deb bilaman,
Sizlarga aylanib bunda kelaman,
Qimiz deyman, mahtal bo'lib turaman.
Ustingga kiyganing yashilman ko'kdi(r),
Dardimning dorisi qimiz bo'libdi,
Ul sababdan mahtal bo'lib turibdi,
Hayallatmay jo'nat mendayin bekdi,
So'raganda qimiz bermay ne bo'pti?!
Sendayin oyimni yaxshi ko'raman,
Ko'nglim tortib qimiz so'rab kelaman,
Qimiz bersang, juda duo qilaman.
Dardmanman, dardimdan forig' bo'laman,
Qimiz so'rab ko'p aylanib turaman.

Bu so'zni eshitib, Barchin ham Ko'kamanga qarab, bir
so'z deb turgan ekan:

May don bo'lmay, bedov otlar chopilmas,
Ko'p chopilsa, xasa tulpor sobilmas,
Ketgin, qalmoq, mundan qimiz topilmas.
Har kim o'z elinda bekmi, to'rami,

Sumbulaning yarmi o'tib boradi,
Ahmoq qalmoq, endi qimiz bo'lami?!
Qalmoq, eshit endi so'ylagan tilni,
Egam onsot qilgay bunda mushkulni,
Bilsang, otam qo'yabergan qulunni.
Dardli qui dardimni kimga yorayin,
Qimiz so'rab men ham qayda borayin,
Yo'q qimizni qaydan topib berayin?!
Xazon bo'lmay bog'da gullar so'lmasa,
Egam mening aqli-hushim olmasa,
Senga beray desam qimiz bo'lmasa,
Ketgin, qalmoq, qaydin topib berayin.
Qimiz so'rab ko'p hayallab turasan,
Bo'lak yerdan so'ra, nima qilasan,
Necha so'zni menga lopi urasan,
Ketgin, qalmoq, bekor halak bo'lasan.
Otam davlatida o'ynab-kulaman,
Yolg'onchi dunyoda davron suraman,
So'zingga qaytarib javob beraman,
Yo'q qimizni qaydan topib beraman?!
Ko'p aynalib endi bunda turmagin,
Qimiz yo'qdir, o'zingni halak qilmagin.

Bu so'zni eshitib, Ko'kaman ham bir so'z deb turgan ekan:

Maydonda minardim bul to'bichoqti,
Xafa qilma, oyim, menday g'o'chchoqti,
Chayib bergin saba bilan ko'nakti.
Qimiz so'rab keldim menday in nomdor,
Qimiz dori degan necha takkonlar,
Chayib bergin saba bilan ko'nakni,
Yaxshilikman aytgan so'zim shul bo'lar.
Sen ham bir-birovning ko'rar ko'zisan,
Balki shirin tilda so'ylar so'zisan,

Men bilaman Boysarining qizisan,
Qimiz bermay, ko'nglim naza qilasan,
So'z eshitgin mening aytgan tilimdan,
Achchiqlansam har ish kelar qo'limdan,
Musofir bo'p kelding Boysin elingdan,
Chiqib endi qimiz bergin qaddingdan,
Vaqti xush bo'p ketsin Ko'kaman polvon.
Menday mard qolmasin kelgan yo'lidan,
Qimiz ichib ketsin qizning qo'lidan.
O'zbakning qizisan, turgan gajakdor,
Qimiz uchun ko'p bo'lganman intizor,
Qimiz bersang, mening ko'nglim topilar,
Berag'oysang, oyim, bizga ne bo'lar,
Ko'nglingga og'ir olma sendayin dilbar,
Senga aytgan gapning salti shu bo'lar,
Yo'q demagin, sendan qimiz topilar.
Qalmoq elda men belgili to'raman,
Dushman ko'rsam sho'r ish – g'avg'o solaman,
G'animlarning ko'rsam boshin olaman.
To'qson alpning men ham biri bo'laman,
Dardim bor-da, qimiz so'rab kelaman.
Mendayin shunqorni xafa qilasan,
Qanday bo'lsa sen ko'nglingni bo'lasan,
Ketmayman, bir kosa qimiz berasan!

Bu so'zni Ko'kaman alpdan eshitib, Barchin kaniziga aytdi: – Bu qalmoq qimizni bizdan irim bilan so'rayapti. Bir jom suv bergin, bizdan suvday sovib ketsin, umidini uzib ketsin. Bu so'zni eshitib, kanizi o'rnidan turib, jomni olib, tiniq suvni solib, Ko'kaman ilpga uzatdi. Ko'kaman alp kosani ko'rib, qimizmi, deb qaradi, suv ekinini bilib, o'z ko'zi bilan ko'rib, achchig'i kelib, kanizning bilagiga qamchi bilan soldi. Jom jingirlab yerga tushib qoldi. Suqsur kaniz Ko'kaman alpdan bu zulmni ko'rdi. Ko'ngli buzilib,

o'z holiga bir so'z deb turgan ekan:
Erisin, tog'larning qori erisin,
Yer ostida dushman tani chirisin,
Iloyim musofir yurti qurisin.
Quloq solmas mening aytgan tilima,
Achchiq qamchi urdi badbaxt qo'lima,
Mushtiparman, qaramadi holima,
Musofirmiz qalmoqlarning elida,
Eldan ko'chib bizlar bunda kelganmiz,
Qalmoqlardan ko'p taaddi ko'rganmiz,
Xudo qilganiga rozi bo'lganmiz,
Qamchi o'tib qonlar yig'lab qolganmiz.
Mung'ayib yig'laydi menday mushtipar,
Bu yurti arda balki bizlar xoru zor,
Achchiq qamchi meni urdi qalmoqlar.
Qutilmadik bunday qayg'u zulmdan,
Mushtiparman, ne ish kelsin qo'limdan,
Bir gap bilan chiqib o'sgan elimdan,
Quloq solmas hech kim aytgan dodima,
Qalmoqlar qamchisi tegdi etima,
Ko'nglim bo'lib bunda yig'lab turaman,
Yig'laganman nima iloj qilaman,
Har gap bo'lsa, taqdirimdan ko'raman,
Mungluqman-da, nima iloj qilaman.

Kanizdan bu so'zni eshitib, Ko'kaman bir so'z deb turgan ekan:

Arzim eshit o'zbek qizi,
Aqlimdolar jodu ko'zi.
Men seni ularim bordir,
Sening Boysari otangni
Bul dorga ilarim bordir,
Sening ham tuqqan enangning
Boshini yularim bordir,

To'qson alpni quda qilib,
Ergashtib kelarim bordir.
Men seni zo'rlikman olarim bordir,
Do'lanib qo'yingga kirarim bordir,
Novvosday bo'p seni surarim bordir.
Bilgin, Ko'kamanning ko'ngli qabardi.
Agar bilsang, alplar xabar topadi,
Ot o'ynatib, bari yig'ilib keladi,
Qora kunni o'zbaklarga soladi,
O'zbakning qo'lidan nima keladi?!
Zo'rlik bilan seni tortib oladi,
Seni olib tayin menga beradi,
Alp Ko'kaman bilganiday qiladi,
Undan keyin holing qanday bo'ladi?!
Ko'kamanday alpning ko'nglin bo'lasan,
Surxayil enamga kelin bo'lasan,
Mazgilimda chalqib davron surasan,
Shunda mening zo'rligimni bilasan,
Qalmoq elda xo'p bir o'ynab-kulasan,
Bizning bilan endi birga borasan.
Achchiqlansam otga qamchi chotarman,
Qilichimga qirmizi qon qotarman,
Eliboyning barin izillatarman,
Zo'rlik bilan seni olib ketarman.
O'ynab-kulib borib birga yotarman.

Bu so'zni eshitib, Barchin ham Ko'kaman alpga qarab,
bir so'z deb turgan ekan:

Har so'zimni ola berding qiyoma,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama.
Meni olmoqqa hadding bormi, qalmoqlar,
O'z yo'lingga bora bergin, badbaxtlar.
Oti Alpomish yorim bordir,
Chakasda shunqorim bordir,

Elda zo'raborim bordir,
Qatordagi norim bordir.
Chilla kirganda mast bo'lgan,
Xatapga boshini urgan,
Ne zo'rlarning dodin bergan,
Qo'ng'irotda qaysarim bordir.
Xabar borsa, bek Alpomish kelmaymi,
Xonim kelsa, senday qalmoq o'lmaymi,
Holing bilib to'g'ri yursang bo'lmaymi?!
Kelsa kelar Qo'ng'irotdan Alpomish,
Kelmasa, men taqdirimdan ko'rarman,
Erkak libosini o'zim kiyarman,
Bor kuchimni bilagima jiyarman,
Qirq mingingni bir deb sanab qirarman.
Meni olmoq hadding bormi, badbaxtlar!
Barchin suluv deydi mening o'zimdi,
Lof urgan qalmoqqa o'lim lozimdi(r).
Qilarman, qalmoqlar, sening ishingni,
Munглуq dema, men kesarman boshingni,
Sulatay, dushmanlar, gavda-loshingni,
Qilolmay qolarsan bunda ishingni.
Bul ohimni bir olloga yetkarib,
Bunday kunda hojatimni bitkarib,
Bora bergin o'z yo'lingga, qalmoqlar,
Men olarman o'z boshimni qutqarib.
O'zbakning qizi deb bunda turmagin,
Ketgin, badbaxt, kelgan yo'ldan qolmagin,
Achchiqlandim, armon bilan o'lmagin,
Ketgin, badbaxt, bunda hayal qilmagin.

Bu so'zni Ko'kaman alp eshitib, hech kimdan bunday katta gap eshitgani yo'q edi, otning boshini burib, yo'lga kirib, achchig'iga chiday olmay, otning ustida ayiqday chinqirib ketib borayotir. Borib, alplarning ichida,

Kashal g'orida ko'zini yoshlab, o'zini otdan tashlab,
otasiga qingg'irliq⁹ qilgan boladay, oyog'ini tipirchilatib,
yig'lay berdi. Buni ko'rib, Ko'kaldosh akasi: – Mening
esonligimda senga kimdan taaddi o'tdi. Agar podshoman,
deb Qalmoqshoh taaddi qilsa, ot ustidan borib, shohning
qizini senga olib berayin, – deb ko'nglini so'rab, bir so'z
aytib turgan ekan:

O', kimdan taaddi o'tdi, Ko'kaman,
Yolg'on aytma, rostin aytgin Ko'kaman,
Yolg'on aysang.....

O'tirik so'z so'ylamagin bul zamon.
Achchiq bilan men otimni minarman,
Nor kesar olmosni belga bo'g'arman,
G'ayrat bilan Qalmoqshohga borarman,
Podshohman deb shohing qilsa taaddi,
Qalmoqshohning tandan boshin yularman,
Zo'rligimni borib ma'lum qilarman.

Shohning qizin senga olib berarman,
Shohning Tovka qizin olib berarman,
Kim taaddi qilsa, turmay borarman,
Unday zo'rni bilganimday qilarman.
Yolg'on aytmay, rostin aytgin bul zamon,
Taaddi qilganga bermasman omon,
Borib solay unga qorong'i tuman,
Qizi bo'lsa, olib beray shul zamon.

Oh urib, to'kilib ko'zingdan yoshing,
Nega xafa bo'lib kelding emikdoshim,
Qanday gapga sening gangigan boshing.
Bunday kunda sening holing so'rayin,
Akanman-da, qarindoshlik qilayin,
Qanday odam bo'lsa men ham borayin,
Moli-mulkin borib talon qilayin,

⁹ Qiyiqlik.

Qizi bo'lsa, senga olib berayin,
To'g'ri gapir, ko'nglingdagi bilayin.

Bu so'zni eshitib, Ko'kaman Ko'kaldoshga qarab, sir-
ahvolini bildirib, bir so'z aytib turgan ekan:

Quloq sop eshitgin aytgan nolaga,
Banda ko'nar haqdin kelgan choraga,
Bedov chopsang suvsiz qoyim dalaga,
Begunoh shohimni qo'shma oraga.
Sen eshitgin Ko'kamanning so'zini,
Sarg'aytirma menday ining yuzini,
O'layin, olmayman shohning qizini.
Jafo tig'i bukun jondan o'tibdi,
Ayroliq xaniari bag'rim yirtibdi,
O'zbek qizdan bir taaddi o'tibdi,
Menday ining juda qonlar yutibdi.
Qiz holiman necha lopi so'zladi,
Gapi o'tib, bag'rim kesib tuzladi,
Ul sababdan menday ining bo'zladi.
Ko'nglim so'rab mehribonlik qilasan,
Ko'nglim so'rab menga rahbar bo'lasan,
Shul o'zbekning qizin olib berasan.
O'zbek qizin olib bergin, ko'rayin,
Sening rahbarliging men ham bilayin,
Bo'lmasa bu yurtida qanday yurayin?!
Boshimdolib, aka, bundan jo'nayin.
So'z so'zladim, avval quloq solgandir,
Ul qiz so'ngra menga izza bergandir,
Menday ining shunga xafa bo'lgandir,
Ko'nglin xursand qilsang menday polvondi,
O'zbek qizin ining olmoq bo'lgandir.

Bu so'zni eshitib, Ko'kaldosh polvon: – A juvormak,
akangning ko'zi tirik turganda, chechangga borib
teginasang, shunday taaddi qiladi-da, po'q yeysanmi unga

borib, – (dedi). Shul vaqtda Qorajon kelib: – Biz qalliq o‘ynab yurgan qizga sen turtinib borib lyuribsanmi? – dedi). Qo‘shquloq alp (aytdi):– Biz qalinidan qutulib, qalin molini berib, olmoqchi bo‘lib yurgan qizga har qaysing nimaga berasan urinib?! Ko‘kqashqa degan alp kelib, Ko‘kamanni bir mushtladi – U qiz bilan biz va‘da qilib, ul tegmoqehin, biz olmoqehin bo‘lib, har qaysing nimaga borasan urinib?! Alplarning har qaysisi ham ko‘tarilit: «Senmi, o‘zbakning qizini oladigan», – deb har qaysisi bir mushtlab o‘tayotir. Har alpning mushti tekkanda, Ko‘kamanning ustiga tog‘ningcho‘qqisi qulaganday bo‘lib yotir. Alplar yana bir ko‘tarilib bosildi. Ko‘kaldosh alp turib aytdi: – Bunday dalada chatoq qilib yurganimiz bo‘lmas, yuringlar, to‘qsonimiz ham borayik, o‘zbakning qizini yo birimiz olayik, yo barimiz olayik. O‘rtada jovlik xotinli bo‘p qolayik, – debjovlik otlandi. Otini minib, Kashal g‘oridan jo‘nab, To‘qayistonni oralab, Chilbir cho‘liga chiqib, ko‘p elga qarab, Boysarinikini so‘rab, alplar borib qoldi. Hammasi Boysarining uyining tevaragida jam bo‘ldi. Alplar to‘planib turdi. To‘qson alpning zo‘ri Ko‘kaldosh: – Kelgan boy! – deb chaqirdi. Boysari uyda o‘tirib edi: «Obbo, kelgan boydanoq qulog‘imiz tinmadi», – dedi. – Labbay, – deb uyidan chiqdi. To‘qson alpning zo‘ri Ko‘kaldosh turib aytdi: – Kelgan boy, sening bir qizing bor ekan, qani, birimizga berasanmi, barimizga berasanmi? Birimiz olayikmi, yo barimiz olayikmi, yo o‘rtada xotinli bo‘p qolayikmi? Shu so‘zga nima javob aytasan? Bu so‘zni eshitib, Boysari nima javob aytarini bilmay, xayoli qochib, nash‘asi uchib, o‘ylanib: – Hoy alplar, ertan choshkagachayin muhlat beringizlar, ertan choshkada aylanib kelingizlar, yo biringizga berayik, yo baringizga berayik, bir bir o‘ylashib ko‘rayik, – dedi.

Ertan choshkagachayin muhlat berib alplar qaytdi. Bora turib alplar aytdi: – Bu to‘qsonimiz bir yerda yotsak, tong otgancha men olaman, men olaman, deb to‘balashib chiqarmiz. Birovi: – O‘nta-o‘nta bo‘p ketayik, – dedi. Birovi aytdi: – Beshta-beshta bo‘p ketamiz. Birovi aytdi: – Uchta-uchta bo‘p ketamiz. Birovi:– Ikkita-ikkita bo‘p ketamiz, tong otgancha hangama qip yotamiz, – dedi. Birovi: – Xo‘p bilasan ekan. Bitta-bitta bo‘p ketamiz, ikkita-ikkita bo‘p ketsak, ora ochar qiladigan odam yo‘q, zo‘ri kam zo‘rini bo‘g‘ib o‘ldirib qo‘yadi, bitta-bitta bo‘p ketamiz, – dedi. Bu gap hammasiga ma‘qul tushdi. Qog‘oton tog‘i der edi. Qog‘oton tog‘ining to‘qson darasi bor edi. To‘qson alp Qog‘oton tog‘ining to‘qson darasiga kirib ketdi. Har qaysisi bir darada bir-biriga yonashmay, ayiqdan chinqirib yuribdi.

Endi Boysari semiz qo‘ylarni so‘yib, o‘n ming uyli Qo‘ng‘irot elining odamiman deganini jiyib, sho‘rvasiga to‘yib, go‘shini korsonga sop, oldiga op kep qo‘yib: – Burungi kunimiz ham tuzuk ekan, ishimiz sop zo‘rga tushdi. Ertan choshka alplar kelsa, nima javob beramiz? – deb qarindoshlariga qarab, Boysari maslahat so‘rab, bir so‘z deb turgan ekan:

Oh tortganda ko‘zdan oqar selob yosh,
Barchinoyim bo‘y yetgandir, qalam qosh,
Maslahat ber, o‘n ming uyli qarindosh.
Alplar kelsa, nima javob beraman,
Azali taqdirga nimish qilaman,
Tong otgancha muhlat olib turaman,
Qalmoqlarga qizim qanday beraman?!
Yuragim to‘lgandir diydai g‘amda,
Barchinoyini tengquriga qo‘shmasam,
Mahshar kuni Barchin qo‘li yoqamda.
Ko‘rdim bunda alplar juda zo‘rabor,

Buning bilan bo'lolmasam barobar,
Erta choshka bunda keladi alplar,
Bir maslahat, qarindoshlar, beringlar.
O'z elimda men ham yurgan to'raman,
Bunda kelib musofirlik ko'raman,
Bu alplarga qanday to'g'ri bo'laman,
Qalmoqlarga nima javob beraman?
Qattiq bo'ldi bul mening ko'rgan ishim,
Falakka yetgay-da yig'lab nolishim,
Musofirman, endi gangidi boshim,
Katta-kichik, turgan bul qarindoshim,
Zahar bo'ldi bul mening ichgan oshim,
Hammang mening elda yurgan sirdoshim.
Maslahat ber, endi sendan so'rayin,
Badbaxtlarga qanday javob berayin,
Azal qismat taqdirimdan ko'rayin.

Bu so'zni eshitib, turgan xaloyiqlardan hech sazo
chiqmadi. Bir Yartiboy oqsoqol degani bor edi. Boysariga
qarab, Yartiboy bir so'z deb turgan ekan:
Xon Boysari, eshit aytgan so'zimdi,
Bul ellarga boshlab kelgan o'zingdi,
Tortinmay bera ber endi qizingdi,
Hazil bilma mening aytgan so'zimdi.
Bu alplarni kuyov qilib olamiz,
Muna elga toza erkin bo'lamiz,
Bolalarni tog'a-jiyan qilamiz,
Qarindosh bo'p biz qatnashib yuramiz,
Elning zo'ri alplar ekan, bilamiz,
Muna elda bizlar davron suramiz,
Maslahatni senga shunday beramiz.
Bu yurtida belgili ekan bul alplar,
Alplarga munosib sening qizing bor,
Bul alplarni kuyov qilmog'ing darkor,

Tortinmay qizingni, shohim, bera ko'r.
Jahonni sayl etib bunda kelgansan,
Alpning so'zin bilib xafa bo'lgansan,
Ko'nglingga og'ir olib yurgansan,
Sening nafing alplar qilgan, bilmaysan.
Agar alplar olag'oyso qizingdi,
Zo'r qiladi bu elatga o'zingdi,
Bu alplarga bera bermoq lozimdi(r).
Muna yurtda katta bo'lib yurasan,
Xayolingni har alvonga bo'lasan,
Ne sababdan, shohim, xafa bo'lasan,
Bu zo'rlarga sen qizingni berasan,
Chin bermasang, ikki boshdan o'lasan,
Sen qo'rqqan so'ng aytganini qilasan,
Bekor sen o'zingni abgor qilasan.
Achchig'lansa o'yar ikki ko'zingni,
Zo'rlik bilan olar sening qizingni,
Yuz dod qilsang, eshitmaydi so'zingni.
Ko'rdingmi sen, alplar shunday in qaysar,
Har qaysi ishqirgan shunday aydahor,
Bul elatda kim bo'lar senga rahbar,
Barchinni alplarga bermog'ing darkor,
Yartiboyning nasihati shul bo'lar.

Bu so'zni Yartiboydan eshitib, Boysarining ko'ngli
buzilib, bu ham bir so'z deb turgan ekan:
Yuragim to'lgandir diydai g'amda,
Musofirlik elda bo'ldim sharmanda,
Azob tortdi shirin jonim bu tanda,
Huzur ko'rmay musofirlik makonda.
Yuragimda ko'pdir alamli dardlar,
Mening qizim – sening singling, nomardlar.
Qizing ber deb mening ko'nglim bo'lasan,
Suyagimni yongan o'tga solasan,

Qalmoqlardan badtar izza qilasan.
Xafa falak soldi boshimga zulm,
Musofirman, qirq gaz cho'kdi ko'ngilim,
Bemahal yetmadi qaytayin o'lim,
Xarobat qip men guliston mazgilim.
So'z so'zlashib men barobar kelmasam,
Men o'rlashib unga javob bermasam,
Qazom yetib bunday kunda o'lmasam,
Qarindoshdan hech bir najot ko'rmasam,
Xafa bo'ldim, so'zga quloq solmasam,
Bermayman deb men barobar kelmasam.
G'arib bo'ldim kelib Boysin elidan,
Hech ish kelmas menday biyning qo'lidan,
Xafalikdan diqqat bo'lib o'ldimman.
Tong otgan so'ng bitar alplar muhlati,
Ziyodadir Boysarining kulfati,
Maslahat bermadi turgan ulfati,
Qolmadi Boysaribiyning toqati.

Bu so'zni Boysari aytdi. «Shu qarindoshlardan nima maslahat chiqar ekan», – deb Barchin kelib, tinglab turib edi. Qarindoshlarining gapirgan so'zlarini eshitib, otasining ko'ngli buzilganini bilib, Barchin ham bir so'z deb turgan ekan:

Juda ham gangidi, boy ota, boshing,
Maslahat berdi-ku qavmi-qardoshing,
Ko'p yig'lama, jonim otam, darvishim.
Eshitmagin qarindoshlar so'zini,
Kuyov qilsin to'qson alpning o'zini,
Qarindoshlar bera bersin qizini!
Sen yig'lading, ota, ko'nglim buzildi,
Diyda giryon bo'lib bag'rim ezildi,
Xafa qilma, ota, menday qizingdi,
Qo'ya ber alparga mening o'zimdi.

Qalmoqlarga javob bermog'im darkor,
Xafa bo'lsang, mening ko'nglim buzilar,
Ul alplarga men bo'larman barobar,
Xafa bo'lma, ota, o'zinga boshqar,
Jazosini ko'rib ketsin qalmoqlar.
Yarashiqqa men zulfimni tararman,
Qalmoqlarga gapirmoqqa yaraman,
Nima desa, ota, javob berarman,
Xafa bo'lmang, ota, ko'ngling so'rarman.
Mening uchun ko'p jafoni ko'rasan,
Bulardan maslahat so'rab turasan,
Xo'b maslahat berdi, ota, bilasan,
Gapiga qandayin quloq solasan,
Izza bo'lib endi ko'ngling bo'lasan.
Xayolingga qiyin bo'lgandir ishing,
Men bilaman juda gangigan boshing,
Xafa bo'lma, jonim otam, darvishim.
Har na deb amr etsang, ani qilayin,
Qayerda amr etsang, borib turayin,
Bul alplarga o'zim javob berayin.

Bul so'zni Barchindan eshitib, o'n ming uyli Qo'ng'irotdan hazar qildi: – Bu ham o'zboshimcha juvormak, alplarga baland-past gapirar, buning kasofatiga hammamizni oyoqosti qip bosib ketar. Javob bergich bo'lsa, bizning ichimizdan chiqib, xolis yerda turib javob bersin, – dedi.

O'n ming uyli Qo'ng'irotdan chiqarib, Barchinning o'tovini ko'tarib, ho', anaday ovloq tepaning boshiga tikib qo'ydi. Bul o'tovda qirquin kanizlari bilan Barchin o'tirdi. Kunning bumi bilan Qog'oton tog'ining to'qson darasidan to'qson alp yig'ilib, jam bo'lib, choshkada zinkiyib, Boysarinikiga yig'ilib kep turibdi: – Qani kelgan boy, maslahatni qayerga qo'yding, birimizga bermoqchi bo'ldingmi, barimizga bermoqchi bo'ldingmi? Boysari

turib aytdi: – Biz maslahat qip, yil ag‘darib ko‘rdik, qizimizning yili chichqon ekan, yoshi o‘n to‘rtga chiqqan ekan, bizning o‘zbekning rasmi shunday bo‘ladi: qiz o‘n to‘rtga chiqqan so‘ng o‘z ixtiyori o‘zida qoladi, bizning aytganimizga ko‘nmay, tepaning boshiga o‘tovini tikib o‘tiribdi, o‘ziga boringizlar, o‘zidan so‘rangizlar, biringizga tiyami, baringizga tiyami, o‘zidan so‘rab bilingizlar.

Shunda qalmoqlar do‘g‘ilib, Barchinning ustiga qarab bora berdi. Bora bergandagi so‘zi:

Boradi otlari o‘ynab,

Bir nechasi chechan so‘ylab,

Menga tegarmi, deb o‘ylab,

Bir nechasi murtin burab,

Uzangiga oyoq tirab,

Boradi Barchinga qarab,

Biyning qizin ko‘rarmiz, deb,

Hammasi ham olarmiz, deb,

Borayotir bu qalmoqlar

Biz xotinli bo‘larmiz, deb.

Biyning qizi bizni ko‘rar,

Agar tegsa huzur qilar,

Birovimizni xohlab olar.

Barchin turur hurday bo‘lib,

Tishi gavhar durday bo‘lib,

Jamollari oyday bo‘lib,

Misli asov toyday bo‘lib,

Sag‘rilari yoyday bo‘lib,

Bir ming qo‘yli boyday bo‘lib,

Ko‘zi quralayday bo‘lib,

Ko‘rganlarning ko‘ngli to‘lib,

Kanizlar bilan jam bo‘lib,

O‘yin, kulgi, davron surib,

Ko‘ngildan g‘uborin olib,

Kanizlar ko'p xizmat qilib,
Biy qizi deb hurmat qilib,
Suqsuroyim ko'nglin olib.
Hammalari birday bo'lib,
Bog'dochilgan gulday bo'lib,
Chamanda bulbulday bo'lib,
O'tirib edi suhbat qurib,
Qalmoq bordi sherday bo'lib.
Barchinoy qalmoqni ko'rdi,
Kanizlar ko'p shoshib qoldi,
Qalmoq alplari to'plandi.
«Biyning qizi o'tirgandir,
Kelganimizni bilgandir,
Bizni ixtiyor qilgandir.
O'zidan bir so'z chiqar», deb
Qalmoq so'zlamay turgandir.
Iymanib buncha kanizlar,
Parvo qilmas Barchin dilbar,
«O'zi bizga so'z qotar», – deb
Umid qilgandir qalmoqlar,
Qaramaydi sanam qizlar,
Holin bilmaydi badbaxtlar.
«Birovimizni xohlar», – deydi,
Tengsalib yurur qalmoqlar,
Halak bo'lgandir badbaxtlar,
Pisand qilmay o'tiribdi,
O'zbek qizi Barchin dilbar.

Qalmoqlar: «Yo birovimizga tegar, yo barimizga tegar, o'zidan bir so'z chiqar», – deb to tushning oldigachayin tengsalib ko'rkdan o'tib yuribdi. Necha marta ko'rikdan o'tdi, to'qson alpning zo'ri Ko'kaldosh: – Bir ahmoq qilmaganing bizlar qolibmidik, yo birimizga teg, yo barimizga teg, bir javob ayt, biz shuytib tengsalib

yuramizmi? – dedi. Bu soʻzni eshitib, Barchin bir soʻz deb turgan ekan:

Eshitgin, qalmoqlar, aytgan tilimnan,
Meni olar kelmas sening qoʻlingnan,
Badbaxt qalmoq, qolma kelgan yoʻlingnan.

Meni olmoqqa hadding bormi, qalmoqlar,
Oʻz yoʻlingga bora bergin, ahmoqlar.

Meni olarman deb xayol qilmagin,
Ketgin, qalmoq, kelgan yoʻldan qolmagin.

Unga qurbon menday oyimning joni,
Mening toʻram, bilsang, Boysin sultoni,

Oti Hakimbekdir, elda davroni,
Koʻp aylanma bunda, qalmoq, bemaʼni.

Xabar yetsa alp Alpomish kelmaymi,
Qalmoqlarga qiyomat kun boʻlmaymi,

Armon bilan senday alplar oʻlmaymi,
Holing bilib, toʻgʻri yursang boʻlmaymi?!

Menmanlikman baring bunda kelasan,
Kelgan bilan meni nima qilasan?!

Soʻz aytqichi senga menday mushtipar,
Bilsang, men ham, qalmoq, senga barobar.

Lochinday aynalma bunda, ahmoqlar,
Bora bergin oʻz yoʻlingga badbaxtlar.

Har zamon toʻplanib bunda kelasan,
Ahmoq, qalmoq, meni nima qilasan!

Bu soʻzni eshitib, Koʻkaldosh alp turib aytdi: – Bu oʻzbakning qizining dami baland ekan. Koʻkaman! Tushib sudrab chiq bu yoqqa! Koʻkaman alp otdan tushib, otni uyning beldoviga ildirib, bogʻana qimiz soʻrab alamzada boʻlgan, uyning ichkarisiga kirgan, Barchiming kanizlari qoʻrqib, uyning toʻrida toʻplanib turgan. Barchin ibo qilib teskarib qarab turib edi, Koʻkaman alp Barchinning burumidan ushlab, poygaga qarab torta boshladi. Barchin

o'zini o'ngg'arib, qo'lini uzatdi, bir qo'li Ko'kamanning yoqasiga yetdi, bir qo'li bilan belbog'idan tutdi. «Yo, Shohimardon pirim», – deb ko'tarib, chalqaramon qilib yerga qo'ydi. Chap tizzasini ko'kragiga qo'yib turdi. Og'zi-burnidan dirak-dirak qon keta berdi. Ko'kaldosh alp turib aytdi: – Ko'kamanga qaranglar, bu ko'rinmay, bu yoqqa chiqmadi. O'zbakning qizi bilan aylanishib qoldimi? Shunday kelib, birovni ot ustidan qarab, Ko'kamanni ko'rib: – Ey, o'zbakning qizi Ko'kamanni bosib o'ldirib qo'yibdi, – dedi. Bu so'zni eshitib, bir kam to'qson alp otdan tashlay berdi. Barchin alplarning achchiq bilan otdan tushganini bilib, qarab ko'rdi, alplarning zo'ri Ko'kaldosh ekanini bildi: zo'rlik nomiga boshida tilla jig'asi bor, ostida suvoraga minib yurgan saman yo'rg'asi bor. Boshidagi sarjig'ani ko'rib, alplarning zo'ri ekanini bilib, alplarga qarab, olti oyga muhlat so'rab, bir so'z deb turgan yeri ekan:

Ustima kiyganim mening yashil ko'k,
G'ariblikda bo'larmikan ko'ngil to'q,
Saman otli, sarjig'ali bek yigit,
Bir oltoyga sizdan muhlat so'rayin.
Kerima shahodat musurmonning tiliga,
Bizlar qoldik ayriliqning hiliga,
Musofirmiz muna qalmoq eliga,
Hozir muhtar bo'ldik qalmoq qo'liga,
Mol berganim Boysin-Qo'ng'irot eliga.
Bir oltoyga sizdan muhlat so'rayin,
Qo'ng'irot elga arza berib ko'rayin,
Oltoygacha men yo'liga qarayin,
Kelsa kelar Qo'ng'irot eldan Alpomish,
Kelmasa, men taqdirimdan ko'rayin,
So'ngra men ham birovingman bo'layin,
Bir oltoyga sizdan muhlat so'rayin.

Olmadayin so'lgan gulday tarzim bor,
Mushtiparman sizga aytar arzim bor.
Sizga hamroh bo'pti necha yigitlar,
Muhlat so'rab menday oyim arz qilar,
Bir nechalar o'z holidan bexabar,
Sen ekansan, qalmoq elda zo'rabor,
Menday qizning aytgan so'zi shul bo'lar.
Avval oblo, duyum nabi bo'lsa yor,
Musofirmiz muna elda xoru zor,
Muhlat so'rab turgan menday gajakdor,
Oltay muhlat bering, davlatli shunqor.
Bu gap endi Ko'kaldoshga xush kelar,
Bul alplarning dimog'i ko'p chog' bo'lar,
Alplarga yoqimli Barchinning so'zi,
«Odamni angladi o'zbakning qizi,
Aqlingni oladi bu jodu ko'zi,
Chirnillab o'tirdi so'vlaean so'zi.
Qoshida xizmatkor necha kanizi.
Aytar so'zin bilmas edi bir necha,
Tar xinali kelgan, o'zi oyimcha,
O'ynab-kulsang bular bilan o'lgancha,
Hasratidan jafo tortar bir necha.
So'z so'zlasa, odam aqlin olgandi,
Nechovlar yetolmay halak bo'lgandi,
Aytgan so'zi bizga ma'qul kelgandi,
Balki yaxshi bildi menday polvondi,
Shunday oyim bilan qilsang davrondi,
Balki so'zi ko'ngli borday bo'lgandi».

«Bizda ko'ngli bor ekan», – deb Ko'kaldosh alp vaqti xush bo'lib: «Alplarning ichida meni xohlaganday bo'ldi, balki mening zo'rligimni ham bildi, bizga ko'ngil qildi», – deb. – Bor olti oyga muhiat, – deb yubordi. Haddi yo'q, o'zga alplar ham «Olti oyga muhlat», – deyapti. Ko'kamanni

qo'ya berdi, bul ham o'midan turib: «Olti cyga muhlat», – deb borayapti. Olti oygacha alplar burulmas bo'p qaytdi, yo'lda alplar chaqchaqlashib borayapti. Bir nechasi aytadi: – Qalay, ko'kaman, shu o'zbakning qizini olib bersak, olarsanmi, shuning bilan ham vatanro'zg'or qilarsanmi, chap tizzasi ko'kragingga tegsa, og'zi-furningdan qoning ketib o'larsanmi? Ko'kaman alp turib aytdi: – Sizhr tarz ahmoqsizlar, men sizlarning qaysingdan kamman, to'qson botmon temirdan sovut kiysam, to'qson shirbozning etini ta'til qilsam, to'qson alpning biri bo'lsam, shu o'zbakning qizi aytadi har so'zning o'ralida

Oti Alpomish yorim bordir,

Elda zo'raborim bordir,

Qatordagi norim bordir,

Shundayin qaysarim bordir.

Chilla kirganda mast bo'lgan,

Xatapga boshini urgan,

Dushmanlaming dodin bergan,

Elda zo'raborim bordir, –

deb o'zbakning qizi har so'zining o'ralida aytadi, lekin buning norining bori ham rost, eldagi zo'rining bori ham rost, buning moyasi shunday, nori kim qanday?! Bunday tegina bersanglar, bir kunlari shuning nori kelar, boshimizga balo bo'lar, bizga chichqon ini ming tanga bo'p qolar. Menga solsanglar, shuning olti oyi ham qursin, hamishagi bo'ydoqchiligimizda, shu o'zbakning qizini cho'rtta qo'ysak deyman, – dedi. Alplar bu so'zni aytib, mazgiliga qaytib ketdi.

Barchin o'n ming uyli Qo'ng'irotning yigitidan o'n yigitni saylab oldi, otasining to'qson to'qay yilqisidan o'n otni saylab oldi, otlarni sovutib, tamom qildi. Shunda shunday arza yozdi Barchin: «Olti oychilik yo'lga keldim, qalmoqning eliga keldim, zo'r yovning qo'lida qoldim, olti

oyga muhlat oldim, mendan umidi bo'lsa, Alpomish kelsin,
bo'lmasa, javobimni bersin». Arzani o'n boybachchaga
topshirdi, otlarni egarlab, choqlab, yaxshi bor, – deb duo
qilib, bir so'z aytib turgan ekan:
Kechani munavvar qilar to'lgan oy,
Savashli kun tortiladi parli yoy,
Bandam desin, rahm aylasin bir xudoy,
Kashalda talashda qoldi Barchinoy.
Borsang, salom o'ynab-o'sgan ellara,
Ko'kqamishday mazgil joyim, cho'llara.
Qalmoqlar yig'latdi menday sanamdi,
Yuragimga to'lgan dog'u alamdi(r),
Albatta so'ranglar maktab jo'ramdi.
Mug'oyib so'z aytar menday mushtipar,
Kecha-kunduz shabgir torting, xizmatkor,
Jilovdoring bo'lsin imom, chiltanlar,
Boysin yurtida qolgan qavmu qardoshim,
Bul elda sel bo'ldi mening ko'z yoshim,
Musofirlik yurtida gangidi boshim,
Menga hamdam bo'lolmadi hech kishim.
Mendayin mungliqning ko'nglin bo'ladi,
Qalmoq bari qayg'u, zulm soladi,
Olti oyga Barchin muhlat oladi,
Qalmoq elda musofir bo'p jiladi.
Bir oltoygga zo'rdan muhlat so'radi,
Boybachchalar xizmat qilib boradi.
Oshiqning fahmidir qorong'i kecha,
Yig'lasam, holima yig'lar bir necha,
Kecha-kunduz tinmay yuring, boybachcha,
Borsang, salom o'ynab-o'sgan ellara.
Kecha-kunduz tinmay yo'lni olinglar,
Biy boboma bul xabarni beringlar,
Katta-kichik hamma duo qilinglar,

Elda qolgan qarindoshni ko'ringlar.
So'z aytar sizlarga mendayin sanam,
Qalmoqda qolmasin guldayin tanam,
Qalmoqning zulmidan yig'ladi enam.
Xudoyim kechirgay qilgan xatomni,
Xafa qildim Boysariday otamni,
Sen borib ko'rarsan Qo'ng'irot elimni,
Boshimdan ko'tarsin qayg'u, zulmni.
Qo'ng'irot elda bordir necha sirdoshim,
Hamdam bo'lib birga yurgan yo'ldoshim,
Og'a-inim, elimda dengi-do'shim,
Xizmat qiling, onsot bo'lg'ay bul ishim.
Bu so'zni aytib Barchin duo qiladi,
Ulug'-katta bari yig'ilib keladi,
Qo'l ochib bularga duo qiladi,
Elchi bo'lib Qo'ng'irot elga jo'nadi.
Ot beliga chopar mindi,
Barchinning arzasin oldi,
Hamma duo qilib qoldi,
Arzachilar yo'lga kirdi.
Qo'ng'irot elga yo'lni boshlab,
Bedov boradi angg'ishlab,
Choparlarning ko'nglin xushlab,
Qamchi urgandir qulochlab,
Ostidagi arabi otlar
Yo'lda yurar yashin tashlab.
Bedov otga qamchi chotdi,
Urgan qamchi simday botdi,
Choparlar qistab yo'l tortdi,
Necha adr, beldan o'tdi,
Choparlar qilib g'ayratdi,
Kecha-kunduz shabgir tortdi,
Ko'rsak deydi Boysin yurti.

Bo'lib Barchinga xizmatkor,
Yaqin bo'lar uzoq yo'llar,
Borayotgan o'n dilovar,
Shuytib yo'l tortdi choparlar.
Necha darband, beldan oshdi,
Goh yo'llarda aqli shoshdi,
Gohlarda yo'ldan adashdi,
Yana qaytib yo'lga tushdi,
Necha bel, tog'lardan oshdi.
Havoda bor yorug' yulduz,
Daryoda o'ynaydi qunduz,
Yo'l yuradi kecha-kunduz.
Bedovlar seldalang otdi,
Chuv-ha, dedi, qamchi tortdi,
Ostidagi arabi otlar
Kun-bakun bo'ynin uzatdi,
Sovib qorsoqdayin qotdi,
Yo'llarning tanobin tortdi,
Ne yo'llarni to'zon tutdi,
Gohi kechalar yo'l tortdi,
Barchin deb qildi g'ayratdi,
Axtaradi Boysin yurtdi,
Tinmayin chopar yo'l tortdi.
Uzoqdir Qo'ng'irot orasi,
Yomon tog'larning darasi.
Bilmaydi yurtdan xabardi,
Charchatadi choparlardi,
To'qson beldor tog'i bordi(r).
Yurib o'tib borayotir
Necha bir qiya yo'llardi.
Izlagani Qo'ng'irot xoni,
Charchaydi mingan hayvoni,
Dam bermakka fursat qani?!

Qalmoqning zulmi bema'ni.
Barchin ko'nglin olsak, deydi,
Muddatiga borsak, deydi,
Bekka ko'rinish bersak, deydi,
Kecha-kunduz yursak, deydi,
Charchasa otni ursak, deydi,
Biz ham in'om olsak, deydi,
Eli-yurtlar qanday ekan,
Yurib borib ko'rsak, deydi.
Qo'ng'irotda qarab boradi,
Qo'ng'irotda yurtin so'radi,
Barchinoyga xizmat qilib,
Arza ko'tarib boradi.
Jafo qilgan ko'p bachchalar,
Yo'l tortadi boybachchalar,
«Muddatiga yetkizmasak,
Xizmatimiz bekor bo'lar,
Qalmoqlar Barchinni olar,
So'ngra bul ish qiyin bo'lar.
Oltoychilik yo'l deydilar
Qalmoqman Qo'ng'irotda orasi,
Duo qilib qolib edi
Boysarining mungliq bolasi.
Qalmoqlardan jafo ko'rgan,
Qattiq kunda yig'lab qolgan,
Hakimbekka arza bergan,
Boybachchalar xizmat qilgan».
Shu so'zni aytib yo'l tortdi,
Suvsiz cho'lga tushib ketdi,
Tashna bo'p chopar yo'l tortdi.
Ko'rinmas mazgili, ellar,
Odamzoddan yo'qdir xabar,
Suvsiz endi uzoq yo'llar,

Shunday qip chopar yo'l olar.
Borayotgan vallamatlar,
Boshdan ketsa alomatlar,
Biz bilmaymiz eldan xabar,
Oqshom-kunduz tinmay yurar.
Shunday qip chopar yo'l tortdi,
Qamishzor ko'llarga yetdi.
Bunda otga dam beribdi,
Bir dam farog'at qilibdi,
Qashantirib mingan otdi,
Ayil, pushtanini tortdi.
Mo'ljal-muddat o'tmasin, deb
Chopar qistar mingan otdi.
Qaramas otning betiga,
Chiday olmas g'ayratiga,
Qamchi urgandir otiga,
Yetsak deydi elatiga.
Shuytib choparlar yo'l tortdi,
Jafo tig'i jondin o'tdi,
Ayroliq bag'rini yirtdi,
To'zon qip yo'l yurib ketdi,
Necha tog'dan turmay o'tdi,
Ola degan toqqa yetdi,
Otlarning mazasi ketdi,
Juda tengsalib yo'l tortdi,
Endi ko'rdi Boysin yurtdi.
Olatog'dan enkaygandir,
Qo'ng'irotda elatin ko'rgandir,
Vaqtini xushlab yurgandir,
Shunday qilib yurib ketdi.
To'qson kecha-kunduz o'tdi,
Otlarning mazasi ketdi,
Bular tepsinib g'ayratdi,

Oraladi bul elatdi,
Shunday qip qildi mehnatdi.
Boybo‘rinikiga yetdi.
Otlar qorsoqday qotgan, to‘qson kecha-kunduz yo‘l
tortgan, balki choparlar ot bilan bila bitgan, Qo‘ng‘irot
eliga Boybo‘rining davlatxonasiga yetgan, ot ustidan turib
salom berdi. Bularni ko‘rib, Boybo‘ri aytdi: – Bular qanday
odam ekan, beadablik bilan salom berdi menga. Choparlar
bog‘onag‘i arizani chiqarib berdi. Arizani o‘qib ko‘rib bildi,
kelgan Barchinning chopari ekan. O‘n mahramni buyurdi,
choparlarnibitta-bitta otdan ko‘tarib oldi, choparlarga
xizmat qildi, bul arizani hech kimga bildirmay, olib borib
sandiqa solib tashladi. Choparlar yigirma kun yotdi, xo‘b
izzat-ikrom qilib, qildi ziyofatdi, ko‘p qildi xizmatdi. Bergan
arizasidan hech shobir bo‘lmadi. Choparlar jo‘naymizga
tushib, choparlarga zaru zebar in‘om berib, xush kelibsan
qilib, yo‘lga solib, choparga shunday gap tayin qildi:–
Bundan ketgancha, Qo‘ng‘irot muzofotidan o‘tgancha,
Qalmoq viloyatiga yetgancha, yo bir o‘tinchiga, yo bir
podachiga, yo cho‘lda yurgan cho‘ponga «biz Barchinning
chopari bo‘lar edik», – deb og‘zingdan chiqarsang, odam
buyuraman, keyiningdan quvib yetadi, boshingga qamchi
chotadi, badaningni bo‘zday qilib yirtadi, op kelib dorga
tortadi, og‘zingdan chiqarmay ketgin, – deb bu so‘zni
tayinlab, choparlarga aytib turgan so‘zi:
Hakimbekni so‘rab arza beribdi,
Bildim Barchin toy-talashda qolibdi,
Qalmoqlardan ko‘p bir azob ko‘ribdi,
Unga boybachchalar mehnat qilibdi,
Xizmat qilib o‘nta chopar kelibdi.
Choparlar, eshitgin aytgan nolaamni,
Obod qilgan bunda kulbaxonamni,
Barchin uchun yubormayman bolamni.

Qaytay, qilsa qalmoq qattiq zulmni,
Bahor bo'lsa tar ochilgan gulimni,
Barchin uchun yubormayman ulimni.
May don bo'lsa bedov otlar chopilar,
Chopib kelsa banot jullar yopilar,
Bormasin, o'g'lima xotin topilar.
Hech kimga bermayin ketgaysan xabar,
Sen bildirmay to'g'ri ketgin, choparlar.¹
So'zimni ko'nglingga og'ir olmagin,
Yurishing birovga ma'lum qilmagin.
Ko'p yashasin, bunda beklar o'lmasin,
Kelganingni bek Alpomish bilmasin,
Birov bilib yana xabar bermasin,
Yurishing hech elga ma'lum bo'lmasin.
Birov bilsa, Alpomishga bildirar,
Do'st yig'latib, dushmanimni kuldirar,
Qo'ng'irotning xonin qalmoq o'ldirar,
O'g'limga janjalli qizlar ne darkor?!
Holing bilib to'g'ri ketgin choparlar.
Bilgan so'zim senga fig'on etarman,
Bildirsang, quvalab senga yetarman,
Haydab kelib seni dorga tortarman,
Holing bil, choparlar, bo'lg'in xabardor!

Bu so'zni eshitib, choparlar «sira ham og'zimizdan chiqarmaymiz», – deb yo'lga kirdi. «Xo'b gapni gapirdi, xohi bor, x)hi borma, bizdan bir xizmat-da, bizning borgan-bormaganing bilan nina ishimiz bor, ketsa, sening kelinging ketadi, qalmoq olsa, sening iningiing qizini oladi, bizdan ketadigani bir yo'l yurgan xizmatimiz-da», – deb choparlar yo'lga ravona bo'ldi. Bular jo'nab ketdi. Jo'naganiga ham necha kun o'tdi. Bular joylashib yotdi.

Boybo'rining Qultoy degan yilqichi quli bor edi. Alponishga enchi bir tarlon biyasi bor edi. Bir yarg'oq

qulun tug'di, bul ulpor, deb Boybo'riga op kep bergan edi. Necha yildan beri tablada boquvli turgan edi. Choparlar kelib ketgandan keyin tabladagi ot sag'-isi toshib, yoli qulog'idan oshib, yulduzni ko'zlab, paraqqos boylab o'nay berdi. Boybo'ri: «Shu yomonlagurning o'ynagani ham yaxshilik eirns», – deb sag'risiga uch-to'rt tayoq tushirib, tabladan chiqarib, Qultoying qoshiga yilqilarga op borib, qo'shib yubordi. Yilqilarga qo'shib qaytdi.

Alpomishning Qaldirg'och degan singlisi bor edi. Qirqn kanizlari bilan bir sandiqni ochib ko'rayotib edi, bir xat chiqdi: bul xatni o'qib ko'rdi, Barchin chechasining xati. – Tunovgi o'n chopar bul xatni olib kelgan ekan, buni bildirmay otam sandiqqa solib qo'ygan ekin. Yuringlar, bek akama borayik, bu xatni berayik, qancha g'ayrati ber ekan, sinayik, – deb Hakimbekning qoshiga keldi. Bu xatni shunday berdi, bir mahram oldi. Shu vaqtlarda Hakimbek o'n to'rt yoshga krgan, mast bo'lgan norday ko'pik sochib o'tirgan, necha mahramlar xiznatida turgan. Bu xatni o'qib ko'rdi, xatda aytibdi: «Oltoychilik yo'lga keldim, to'qson alpda toy-talashda qoldim, olti oyga muhlat oldim, mendan umidi bo'lsa, Alpomish kelsin, bo'lmasa javobimni bersin» degin xat. Bu xatni o'qib ko'rib: «Oltoychilik yo'lda bo'lsa, qalmoqning elda bo'lsa, zo'r yovning qo'lida bo'lsa, bir xotin olamiz, deb sandiro o'lamizmi», – deb xatni tizzasining ostiga bosib o'tirdi. Qaldirg'ochoyim akasiga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Mening bilan hamroh bo'lgan bu qizlar,

Birga keldi bunda endi kanizlar,

Aka, senga aytadigan arzim bor,

Talash bo'pti biyning qizi zulfakdor.

Savashli kun tortiladi parli yoy,

Mo'min qulni bandam desin bir xudoy,

G'amli odam tortar ekan ohu voy,

Kechasini yorug' qilar to'lgan oy,
Kashalda talashda qopti Barchinoy.
Mard yigitning yori talash bo'lami,
Er yigitning yorin qalmoq olami,
Barchin checham talash bo'lib qolami,
Senday beklar bul bexabar turami?!
Kelar debdi, sendan umid qilibdi,
Olti oy qalmoqdan muhlat olibdi,
Insof qip badbaxtlar muhlat beribdi,
Umid tortib senga arza qilibdi,
Xat ko'tarib o'n boybachcha kelibdi,
Anglamay otama xatni beribdi,
Otam xatni bul sandiqqa solibdi,
Endi bilib singling olib kelibdi,
Mungluq singling senga arz qip turibdi,
Qalmoqlarda checham jabr ko'ribdi.
Aka, aytgan so'zim og'ir olmagin,
Nar-moda ishini bunda qilmagin,
Bu ishdan bexabar bo'lib turmagin.
Sen bormasang, yoring qalmoq oladi,
Barchin yig'lab nima iloj qiladi,
So'raganda izlab borsang bo'ladi,
Zo'r bo'lgan qalmoqlar unda qoladi,
Shunday qip er yigit yorin oladi.

Bu so'zni eshitib, Hakimbek nar-moda degan gapni
ko'ngliga og'ir olib, qizlarga qarab, nar-moda degan
gapning ma'nosi nima, deb so'rab turgan ekan:
Jafo tig'i bu kun jondin o'tadi,
Ayroliq xanjari bag'rim yirtadi,
Nar-moda deb qizlar kimni aytadi?
Davlatimdan sholi-sholdam o'rayman,
Kecha ko'rgan tushim kunduz jo'rayman,
Gul tarzim sarg'ayib senga qarayman,

Nar-moda ma'nosin sendan so'rayman.
Yuragima tushdi dog'i-alamlar,
Singlim bilan birga kelgan sanamlar.
Senga aytgan men ham bundayin so'zlar,
Qo'ng'irot elda o'ynab-kulgan ko'p qizlar,
Singlim bilan birga kelgan kanizlar,
Nar-moda deb menga so'zlading so'zlar,
Nar-moda ma'nisin aytgin, sen qizlar.
Nar-moda deganga xafa bo'libman,
Nima gap ekanin bilmay turibman,
Ko'nglima men ham og'ir olibman,
Yomon so'z deb juda hadik qilibman.
Nar-moda deganga ko'nglim buzildi,
Diyda giryon bo'lib bag'rim ezildi.
Nar-moda deganing ko'nglima keldi,
Ko'p qizlardan akang uyalib qoldi,
Emikdoshim, sening gaping ne bo'ldi?
Mendayin akangni xafa qilasan,
Nar-moda deb meni silkib solasan,
Sen menga nah urib, lopi urasan,
Juda ham akangni nomard bilasan,
Kanizlarni hamroh qilib yurasan,
Bunday bo'lsang, sen juvormak o'lasan,
Nar-moda ekanim nima bilasan,
Nar-moda deb meni aytib turasan.

Bu so'zni akasidan eshitib, Qaldirg'och oyim bir so'z aytib turgan ekan:

Har kim o'z elida bekmi, to'rami,
Nar-modalar sendan kamroq bo'lami,
Mardning yori toy-talashda qolami?!
Mard bo'lib maydonli kunda yurmagan,
Yilqichidan bedov saylab minmagan,
Olmos po'lat belga qayrab cholmagan,

Ot asbobin shaylab Qalmoq bormagan,
Qalmoqlarga qattiq kunlar solmagan,
Toy-talashda qolgan yorin olmagan,
O'z elida bir xil gapni bilmagan,
Jahonim sayl etib bunda yurmagan,
Nar-modalar sendan ortiq bo'lami?
Bu so'zimni nega og'ir olasan,
Yoring ketsa, qanday elda yurasan,
Tirik yurmay, aka, sen ham o'lasan.
Yaxshilik shul, gapni og'ir olmagin,
Muhlat yaqin kepti, kechga qolmagin,
Sarson bo'lib, bunda o'ylanib turmagin,
Erta yur, ishingni kechga qo'ymagin,
Xabar kepti, aka, bundan jo'nagin.
Men eshitdim checham arza tilidan,
Ajiratib olgin zolim qo'lidan,
Xabar olgin musofirlar holidan,
Jo'na, aka, Boysin-Qo'ng'iro't elidan,
Olis deb qaytmagin bunday yo'lidan,
Nimish kelsin mungluq checham qo'lidan.
Yozgan xati uning shunday bo'libdi,
To'qson qalmoq kunda yig'ilib kelibdi,
Qalmoqning yurtida ular g'aribdi(r),
Ul alplar ham ko'p taaddi qilibdi,
Ul sababdan bunda xabar kelibdi,
Aka, sendan bormoq lozim bo'libdi.

Bu so'zni eshitib: – Yayov boramizmi esa? – dedi.
Qaldirg'och oyim: – To'qson to'qay yilqing bor, yayov
borib, mingani oyoq-ulov topmay yotibsanmi? Egar-abzalni
olsang, yilqiga Qultoyning qoshiga borsang, ko'nglingga
yoqqanini xohlab minib keta bersang, –fdedi). Bu so'zni
eshitib: – Xayr esa, – dedi. Qaldirg'ochoyim egar-abzalni,
sovut-qalqonni, yov-yaroq, asbobni ayil-pushtanga solib,

o'xshatib bo'g'ib, ko'tartirib yubordi. Ko'tarib borayotib edi, boy otasi ovdan kelayotib edi, oldidan chiqib qoldi, qarasa, o'g'li ko'tarinib borayapti, otasi hadik olib, bir so'z so'rayapti:

To o'lgancha so'ylab qolgan til bo'lsin,
G'animning shavkati kelib el bo'lsin,
Ko'rar ko'zim, bolam, senga yo'l bo'lsin?

Egar, abzal, anjom olib kelasan,
Ko'tarinib bunda halak bo'lasan,
Yo'l bo'lsin, jon bolam, qayda borasan?

Birovlardan biror so'zni bildingmi,
Yo'qsa, bolam, ovg'a talab qildingmi,
Olis yurtga, qo'zim, bormoq bo'ldingmi,
Xabar ber, jon bolam, qayda borasan?

Belingga boylabsan zarrin po'tangni,
Xudoyim kechirgay qilgan xatongni,
Xafa qilib ketma menday otangni,
Xabar bergin, qo'zim, qayda borasan?

Sen eshitgin, bolam, aytgan dodimni,
Sabil qilib ketma muzofotingni,
Mindirayin senga bedov otimni,
Shodu xurram qilay bul farzandimni,
Bolam, aytgin menga borar yurtingni.

Men bilaman abgor bo'lib kelasan,
Bir nechadan bir yomon so'z bilasan,
Taradding shul, olis yurtga borasan,
Halak bo'lib yo'lda nima qilasan,
Ko'rar ko'zim, bolam, -qayda borasan?

Bu so'zni eshitib: – Ey, zakot olmay o'ling siz bir, – deb o'tib jo'nay berdi. Boybo'ri: «Obbo, bu juvormakka birov bildirgan ekan»,– dedi. Soyma-soy urib ketdi. Boybo'ri uyiga yetdi. Kelib sandiqni ko'rdi, sandiq ochilib qopti, bog'anag'i qo'ygan xati yo'q. Tag'i mindi bedov

otdi, soy bilan panalab yo'l tortdi. Alpomishga ko'rinmay ketdi. Alpomishdan burun Qultoyga yetdi. Qultoyga turib aytdi: – Alpomish kelyapti, Kashaldan kelgan xabarni birov bildiribdi, bul ish yomon bo'пти, lekin o'zi zo'r-ku, zo'r bo'lsa ham, juda qo'rqq, sal do'qdan ham qo'rqadi o'zi, urib-so'kib, yilqi bermay, do'qlab qaytarib yuborgin. Qultoy aytdi: – Sendan amr bo'lmasa, Alpomishga yilqi beraman-

mi?! – Albatta shuyta ko'r, – deb Qultoyga Boybo'ri tayinlab qaytdi. Bul gapdan bexabar orqalanib Alpomish borayapti. Qultoyga yaqin yetdi. Qultoy Alpomishni ko'rib, ko'nglini xushlab, yilqi boqadigan qayqi tayog'ini qo'lga ushlab, juda shamiyon qaytarib, do'qlab, bu so'zni aytib, Alpomishga qarab aytib turgan so'zi:

Qayerlarga qilding talab,

Haromi polvon o'pkalab,

Momong... enang...

So'z aytadi menday nochor,

Bu yilqilarda nimang bor?

Sening bu yurishing bekor,

Senga tegmaydi yilqilar,

Ket endi senday enag'ar,

Yurishingdan yo'qdir xabar,

Bu yilqilarda nimang bor?

To'kayin sening yoshingni,

Bilmaysan menday kishingni,

Tursang yorarman boshingni,

Qilayin sening ishingni,

Ket endi turmay, enag'ar.

Xazon bo'lib bog'da gullar so'ldimi,

Oblo sening aqli-hushing oldimi,

Boybo'ri o'lib, moli senga qoldimi?!

Gap eshit aytgan tilimdan,

Ket endi, qolma yo'lingdan,
Hech ish kelmaydi qo'lingdan,
Ayrilma o'sgan elingdan.
Sen mening qoshima kelma,
Halak bo'lib bunda turma,
Bu yerda bir nimang borma?
Sen o'zingni abgor qilma,
Bu so'zimni hazil bilma,
Bir zo'rning qo'lida o'lma,
Bekoriga sarson bo'lma,
Uzoq yo'lga talab qilma,
Yoshsan sen, ovora bo'lma,
Ket endi, sen yo'ldan qolma.

Alpomish bu so'zni eshitib, Qultoyga qarab, bir so'z
deb turgan ekan:

Bobo, siru holim ma'lum qilayin,
Sizdan endi bir bedovni so'rayin,
Bedov minib qalmoq elga borayin,
Qalmoq eldan yorim olib kelayin,
Javob bergin, bobo, men namjonayin.
Xabar bildim, yorim talash bo'libdi,
Kashal yurtdan bizga elchi kelibdi,
Barchinoyim ul o'rtada qolibdi,
Menday o'g'ling, bobo, bormoq bo'libdi.
Qalmoq elga men ham borib kelayin,
Borib men ularning ko'nglin so'rayin,
Qalmoqlarman qaytmay savash qilayin,
Biyning qizin ajiratib olayin,
O'ynab-kulib yana elga kelayin,
O'z yurtimda kelib davron surayin.
Sen eshitgin menday o'g'ling so'zini,
Ajratib kelayin biyning qizini.
Sachratib borsam minib bir tulpor,

O'zima yor, bobo, senga xizmatkor,
Senga mening aytgan arzim shu bo'lar,
Bunda turmay Kashal bormog'im darkor.
Ruxsat bersang, jafo tortib boraman,
Qalmoqlarman qon to'kishib ko'raman,
Olis yurtga safar qilib boraman,
Bundan borsam, biyning qizin ko'raman,
Yilqi bersang, shodu xurram bo'laman,
Bobom deyman, mehribonlik qilaman,
Bobo, seni izzat qilib yuraman,
Bir yilqi ber, bobo, minib boraman,
Taqdirimda nima borin ko'raman,
Ketgan yorim talab aylab boraman,
Nasib qilsa, yorim olib kelaman.

Bu so'zni eshitib, Qultoy ham bir so'z deb turgan ekan:
Xazon bo'lmay bog'da gullar so'ldimi,
Oblo sening aqli-hushing oldimi,
Ajali yetib yo paymoning to'ldimi,
Boybo'ri o'lib, moli senga qoldimi,
Yo, enag'ar, ajal haydab keldimi?
Mendayin bobongning ko'nglin bo'lasan,
Tur, yo'qol, enag'ar, tayin o'lasan,
Bu yerda selayib nima qilasan?
Ko'p turmagin menday bobong qoshiga,
Chiday olmassan bobongning ishiga.
Bu so'zni aytib mardning aqlin oladi,
Uch-to'rt tayoq qayqaytirib soladi,
Yegan tayoqlaring yilqi bo'ladi!
Hakimbekning ko'zi alanglab qoladi,
Juda ham bir tayoq o'tib boradi.
Bilmadi-ku bobosining ishini,
Pok bo'lmasa yora yozdi boshini.
Shunday do'qlab Qultoy qildi siyosat,

Tayoq yegan bekda qolmadi toqat,
O'ldirar qaytmasam, deydi vallamat.
Tayoq yeb Hakimbek harba qilmadi,
Bobosining qilgan ishin bilmadi,
Tayoq o'tib tanda toqat qolmadi.
Bul bobosi ko'p siyosat qiladi,
Juda aynaltirib ancha uradi,
Bobom urdi dedi, qaytib jo'nadi,
Ko'tarinib qaytib ketdi yo'liga.
Iloyim bir Qultoy quli qursin, deb
O'lar vaqti xo'p bo'kirib o'lsin, deb,
Ketdi bundan bul imonsiz qolsin, deb,
Juda menga qattiq azob beradi,
Bul imonsiz ayamayin uradi,
Men ketmasam tayoq o'tib boradi.

Alpomish Qultoyning qoshidan qaytdi, ko'tarinib borayotib edi, «Bulay-shulay, deb Qultoy do'qlasa, akam qaytib kep qoyardan ham toymas; o'z ko'zimiz bilan jo'natib yuborayik», – deb qrqin kanizlari bilan Qaldirg'ochoyim kelayotib edi, oldidan chiqib qolci. Alpomish yerga qarab borayotib edi. Shunday boshini ko'tarib q.radi, qarshi manglayiga kanizlari bilan singlisi kep qopti, qizlami ko'rib, uyalgan kishi bo'lib, egar-abzalni tashlab yuborib, yo'l ustida yonboshlab yotdi. Qaldirg'och oyim ustiga borib, bu so'zni aytib turibdi:

Aytgan so'zning poyomini bilsang-chi,
Ko'z kuyugi, ey, nar-moda, o'lsang-chi.
Kecha-kunduz haqqa fig'on etmagan,
Qilichiga qirmizi qon qotmagan,
O'z moliga o'zin vaji o'tmagan.
Qui deganga qahr qilmas bo'lurmi,
Yilqichidan bedov minmas bo'lurmi,
Qui deganning boshin olmas bo'lurmi?

Qultoyning do'qidan qaytib kelasan,
So'raganda nima javob berasan,
Sen ham odamman deb qanday yurasan,
Uyalib yonboshlab yo'lda qolasan.
Bilsang, Qultoy yilqi boqar xizmatkor,
Ko'p do'qlabdi ahvolidan bexabar.
Sen so'rasang, ular senga javobgar,
Bu yurishing, bek aka, qanday bo'lar?
Odam ko'rsa, yurishingga kuladi,
Bu yurishing elga gap bo'p qoladi,
Jo'natmoq bo'p menday singling keladi,
Bu yurishing, aka, ayib bo'ladi.
Yotmayin o'rningdan endi tuxsang-chi,
Buytib turmay endi g'ayrat q ilsang-chi,
Bizi minan birga-birga borsang-chi.
Bu so'zlarni aytdi shunday mushtipar.
O'rnidan turgandir davlatli shunqor.
Oh urganda xasta ko'nglin xushladi,
Egar-abzalini yig'ib ushladi,
Shul zamon egniga qoqib tashladi,
Qultoy qulga tag'i yo'lni bosliladi.
Yo'lga tushib Qultoyqulga qaradi,
Urgan yerda hali Qultoy turadi,
Qaytay desa, bul singlisi kela<Ji,
Tag'i urarmikin deb ketib boradi,
Bu qizlar bilmaydi Hakimbek: o'yin,
Hakimbek ilgari, singlisi keyin.
Qultoyqulga birga ketib boradi,
Hakimbek qizlardan ilgari o'tar,
Ilgari halloslab endi yo'l tortar,
Tavakkal qip borayotir muqarrar.
«Qanday bo'lsa, Qultoyqulga boray, deb,
Qayta boshdan tag'i so'ylab It o'ray», deb.

Qultoyning qoshiga yaqinlashib bordi. Singlisi ancha kanizlari bilan keyin qoldi. Qultoy ham Alpomishni ko'rdi, bog'onag'i urgan yerda Qultoy zinkiyib turdi, yaqinlab bordi. Qultoy tag'i do'qlab, bu so'zni aytib kela berdi: Bobongning so'zini hazil bilasan, Sen g'arbachcha, nega aynalib kelasan, Sen enag'ar, bildim tayin o'lasan, Nimishing bor, tag'i nega kelasan?! Yana birov yo'lda ko'ngling bo'ldimi, Tag'i sening tayoq yeging keldimi? Siyosat qip Qultoy yaqin keladi, Bek Alpomish indamayin turadi, Har gap bo'lsa, taqdiridan ko'radi, Tag'i kelib Qultoy buni uradi, Uch-to'rt tayoq aylantirib soladi, Bunda kelgan odam tayin o'ladi, Alpomishga tayoq o'tib boradi. Tayoq o'tdi, xasta ko'nglin xushladi, Ko'targan narsasin yerga tashladi, Qultoyqulning belbog'idan ushladi. Jafolar solgandir tandagi jonga, Xazon bo'lsa, zog'lar qo'nar gullanga, Tayoq o'tib edi bunday sultonga, Qultoyqulni chirpib otdi osmonga. Otib kep yubordi davlatli shunqor, Qultoy qui havoda ko'rinmay ketar. Davlatli xon shunday ko'kka qaradi, Olchi-chikka bo'lib endi aylanib, Qultoyqul osmondan tushib keladi. Ko'kdan kelarinda Qultoy ne deydi: – Armon bilan o'ldim g'aming ye, – deydi Yerga tushib Qultoy bobong o'lmasin, Yilqilaring boz boquvsiz qolmasin.

Har ne deb amr etsang, ani qilayin,
Juda ildamidan ushlab berayin,
Yerga tushib men ham nobud bo'lmayin.
Bu so'zlarni aytib havodan yetdi,
Uzalib Qultoyning belidan tutdi,
Chalqaramon qilib yerga qo'yibdi,
Tizzasin ko'krakka qo'yib turibdi.

– Bobo qani ushlab bering! – Qo'ya ber, o'g'lim, u;hlab berayin, – dedi. – Yo'q, yotgan yeringda ushlab berasan! – dedi. – Turmasam, qaytib ushlab beraman, – dedi. – Esa meni nimaga buncha urasan? Qultoy ham zahar chol edi. Yotgan yerida bir qurhayt tortdi, to'qson to'qaydagi yilqi yig'ilib qoshiga yetdi, hamna yilqilar jam bo'lib turibdi. Dobonbiy bobosidan qolgan qo'riqni Hakmbekning qo'liga berdi. Hakimbek qo'riqni qo'liga oldi. Bu qo'riqni yilqilarga solmoqchi bo'ldi. «Saman sariga tush, yo olapocha to'riga tush, shapaqning zo'riga tush», – deb qo'riqni soldi, yollari eshilgan oakday bir chipor otning bo'yniga tushdi. Ko'nglidagi bo'lmay, otdan ko'p ko'ngli to'lmay: «Ko'p nozik uchradi», – (deb) bu otni qo'yib yutordi; yana qo'riqni soldi, tag'i shuning bo'yniga tushdi. «Bir balo qiksanmi, yo yomonlab o'lasanmi, menga dardisar bo'p qolasanmi», – deb qo'yib yubordi. Qaytarib tag'i qo'riq soldi, tag'i shu chiporning bo'yniga tushdi. «Taqdirdagi shul ekan-da», – deb belbog'ini otining bo'miga solib, egar-abzalining qoshiga yetaklab kela berdi, egar-abzalining ooshiga borib, u yoq-bu yog'ini ko'ra berdi. «Qanday bo'lar ekan», – deb o'ylanib turib edi, Qaldirg'ochoyim ham kanizlari bilan kela berdi. Akasining tarziga qaradi. Akasining aytgani bo'lmay, otdan ko'ngli to may, xafa bo'lib turganini bildi. Otning tizginini akasining qo'lidan olib. sag'risini silab, u yoq-bu yog'iga qarab, «Yilqida yurgan har otlar bot, yulduzni ko'zlagan, ne otlardan qo'riqqa kemay, mening

taqdirim shunday yomon otga qolgan», – deb turganini Qaldirg‘ochoyim bilib: – Xafa bo‘lma, bu oting balki tulpor chiqar, yomon dema, bul oting nazarkadadir, buni mingan odam ko‘p yerlarni ko‘radi, maqsadini haqdan topib qoladi, – deb akasining ko‘nglini ko‘tarib, qullu bo‘lsin qilib, bir so‘z aytib turgan ekan:

O‘zi shunday kelgan ekan chovkar ko‘k,
Quyrug‘idan berisinda kiri yo‘q,
Minganlarga bo‘ladakan ko‘ngil to‘q,
Buni minsang, aka, senga dushman yo‘q.
Minganda irg‘iydi bu arg‘umog‘ing,
Egar qoshga solsang oltin sadog‘ing,
Borgandan tegadi bodom qobog‘ing,
Qullu bo‘lsin, akajon, arg‘umog‘ing,
Chopar ot o‘ynatib bundan borasan,
Buni minsang, aka, yo‘lli bo‘lasan,
Qalmoqlarning juda dodin berasan,
Borgandanoq Barchinoyni olasan,
Yana qaytib o‘ynab davron surasan,
Bu otingdan ko‘p xosiyat ko‘rasan,
Qullu bo‘lsin, akajon, arg‘umog‘ing.
Yomon dema, aka, Boychiboringni,
Ko‘ngildan chiqargin sen g‘uboringni,
Sen bilmading bu asl tulporingni, s
Ot uchun bo‘lmasin sira ko‘nglingni. h
Borgandan olarsan ketgan yoringni,
Nazarkarda bilgin bu tulporingni.
Minsang, tangrim berar maqsadlaringni,
Obod qilsang kelib kirdikoringni,
Manglayin silagin bul tulporingni.
Oting asli nazarkarda bo‘ladi,
Bir nechalar sinamayin qoladi,
Qamchi ursang uchar qushni oladi,

Bunday ot har kimda qaydan bo'ladi?!
Minib ko'rsang, aka, ko'ngling to'ladi,
Sening oting juda beldor to'ladi(r),
Qichov bo'lsa, olis yo'lni oladi,
Bul otdan, akajon, ko'ngling to'ladi,
Qaldirg'ochning so'zi shunday bo'ladi,
Befarosat odam nima biladi,
Uzoq yo'lni yaqin qilib yuradi,
Axir borib otdan ko'ngling to'ladi,
Tulporman deganlar keyin qoladi,
Sening izlaganing shul ot bo'ladi.
Ostingda o'ynasa shundayin tulpor,
Hech bir dushman bo'lolmasin barobar,
G'animlarning dodin berar jonivor,
Nazarkarda bilgin, aka, Boychibor,
Qolmaydi ko'nglingda zarracha g'ubor,
Barchin checham bul yo'lingga intizor,
Qichasang, yetkazar nazari Chibor,
Shunday tulpor minib bormog'ing darkor.
Hech bir ishni qilolmaydi qalmoqlar,
Ko'rganlarning ko'ngli to'lar jonivor,
Biyning qizi, borsang, bo'lar xizmatkor.

Qaldirg'ochoyim akasiga bu so'zlarni aytib, otni
egarlat berayin, deb turgan yeri:
Osha elga oshgan tortar xo'rlikni,
Bek Alpomish qilar bugun erlikni,
Bismillo, deb soldi otning ustiga
Kimxobi mayindan bo'lgan terlikni.
Mard bo'lganlar qaraydakan durbini,
Ustalar ishlatar po'lat qirg'ini,
Shul zamonda soldi otning ustiga
Zarliyu zarbobdan bo'lgan chirgini.
Chirgining ustidan qo'ydi bellikni,

Boz ustidan soldi jahaldirikni.
Mullalar o'qiydi zeru zabarni,
Ustalar chopadi tesha-tabarni,
Bismillo, deb soldi otning ustiga
Tilla korson, qoshi oltin egarni.
El ko'chirib Olatovdan oshirdi,
Sirin aytmay dushmanlardan yashirdi,
Ikkovi ham tilladandir uzangi,
Yarqillatib ikki yoqqa tushirdi.
Qishman yoz o'rtasi hishshay savrdi(r),
Yomon odam mudom qilar g'ovurdi,
Lof aytganga botmondan ham ovirdi(r)¹⁰
Bismillo, deb soldi otning ustiga zarli davirdi.
Gana-gana bandalaring joyildi(r)¹¹,
Xudo qilgan ishga banda qoyildi(r),
Oy Qaldirg'och tortdi otning belidan
Sirti ipak, ichi mayin ayildi.
Chuv, desang, o'zadi osmonda qushdan,
Hech kamlik bo'lmasa yo'rg'a yurishdan,
Bismillo, deb tortdi otning belidan
O'n sakkiz qubbali chag'atoy pushtan.
Abzalining bari ola qayishdan,
Sag'risiga tashlab karki quyusliqon,
Har qubbasi kelgan katta tarkashdan.
Otlantirmoq bo'ldi shundayin bekni,
Gardaniga tashlab o'muldirikrii.
Abzallagan otni ko'rib quvondi,
Ot boshiga soldi tilla yugandi.
Otni silab ko'p parvarish qiladi,
Paraqqos qip oti o'ynab turadi.
Ot sag'risin bul kanizlar siladi,

¹⁰ Og'irdir.

¹¹ Johildir.

Boychiborni xo‘b abzallab bo‘ladi,
Oy Qaldirg‘och olib kelgan libosni
Kiygin, deydi, Hakimbekka beradi.
Qiz bola shum bo‘lar, shunday o‘ylabdi,
Shul zamon kiygizdi mayin lco‘ylakdi,
Boz bostirib kiydi bul kish telpakdi.
nvYurakdan kechirib oh bilan oyni,
Kiygizdi ustiga yaxshi sarpoyni.

Shunday qilib, kiyintirib, keskir qilichlarni beliga boylab; arpali qo‘lidan otlana berdi. Alpomishning Alpinbiy bobosidan qolgan o‘n to‘rt botmon birinchdan bo‘lgan parli sari yoyi bor edi. «Maboda dushmanning yurtida yoy tortishadigan kun bo‘larmi, odam bilmaydi, kerak bo‘p qolarmi», – deb yoyni egarning qoshiga solib oldi. (Qaldirg‘och) akasini otlantirib, ot-anjomini choqlab, yaxshi bor, deb bul so‘zni aytib turdi:

Qayda borsang, Shohimardon yor bo‘lsin,
O‘nikimom, chilton jilovdox bo‘lsin,
Dushmanlaring ko‘rsa seni zor bo‘lsin,
Sog‘ borib, salomat kelgin, bek og‘a.
Men mungluqman, ko‘zda selob yoshimdi(r),
Bundan borib olgin gul buvishingdi,
Qo‘ng‘irot elda qilgin o‘tirisliingdi,
Esga olgin menday emikdoshingdi.
Eshitgin quloq sop aytgan ni doga,
Ishingni solganman qodir ximdoga,
Sog‘ borib, salomat kelgan, Bek og‘a.
Xudoyim saqlagay bandard omon,
G‘arib qulga egam bo‘lgay mehribon,
Xonasillo¹² duo qildim bul zamon,
Sog‘ borib, salomat kelgin, Alpinjon.
Emikdoshim, eshit aytgan tilimdi,

¹² Xolisanlillo.

Sog'-salomat qalmoq borib kel endi,
Kelib obod qilgin kirdikoringdi,
Yig'latmagin ena, g'amxo'rlaringdi,
Sen borib olarsan izlab yoringdi,
Kelib obod qilgin o'sgan shahringdi.

Ostingda irg'isa arabi tulpor,
Bu yo'lda ko'rmagin, akajon, xatar,
Sening duogo'ying menday mushtipar. •
El ko'chirib Olatovdan oshirdim,
Ulug'ianib ostonaga bosh urdim,
Borgin, emikdoshim, haqqa topshirdim.

Bu so'zni eshitib, Hakimbek Qultoy bobosi bilan,
Qaldirs'och singlisi bilan xo'shlashib, bir so'z deb turgan
ekan:

Men ketarman yorim izlab,
Bu jarohat bag'rim tuzlab,
Yolg'izman, bo'taday bo'zlab,
Bobom Qultoy, xush qol endi.
Ketsin mendan ohu voyim,
Obod bo'lsin mazgil-joyim,
Duo qilgan qiblagoyim,
Otam Qultoy, xush qol endi.
Yor savdosi keldi g'olib,
Men ketarman boshim olib,
Bilmam necha kun yo'l yurib
Qalmoq borarman axtarib,
Qalmoq borib yorim ko'rib,
Otam Qultoy, xush qol endi.
Bizman birga hamdam bo'lgan,
Bir emchakni birga emgan,
Akam deb ergashib yurgan,
Umid tortib bunda kelgan,
Mungliq singlim, xush qol endi.

Senga yetgay akang so'zi,
Cho'llarda to'rt narkas ko'zi,
Sarg'aymasin gulday yuzi,
Izlaganim biyning qizi,
Jonim singlim, xush qol endi.
Jahonni sayl¹³ etib yursam,
Dushmanlarning dodin bersam,
Yana qaytib elga kelsam,
Emishdoshim, seni ko'rsam,
Kep yurtima ega bo'lsam,
Bunda kelib davron sursam,
Emikdoshim, xush qol endi.
Bundan ketsam bedov minib,
Ohsam tog'lardan yo'l yurib,
Yaxshi, yomon elni ko'rib,
Dushman ko'rsam savash qilib,
Dushmanlarning dodin berib,
Necha kun qalmoqda turib,
Qalmoqlarga kelsam g'olib,
Shahriga g'alag'ul solib,
Men ketsam yorim axtarib,
Ketgan yurtlarini ko'rib,
Qarindoshlar holin so'rib,
Meni ko'rsa shodmon bo'lib,
Katta-kichik xursand bo'lib,
Barining vaqti xush bo'lib,
Bir nechasi yordam berib,
Bunda qoling duo qilib,
Mehribonlar, xush qol endi.

Bu so'zni eshitib, Qaldirg'ochoyim ham bir so'z
turgan ekan:

¹³ Sayr.

Bir nechuk nomardga ko'ngil bermagin,
Lodon ko'ngling har xayolga bo'lmagin,
Ko'p yashagin, ko'p yilgacha o'lmagin,
Yo'lda nomardlarni hamroh qilmagin.
Quloq solgin menday singling nolishiga,
Egam rahm aylasin ko'zda yoshiga,
Yomonni yo'latma otning qoshiga,
Banda ko'nar tangri qilgan ishiga,
Achchiq qilib urma otning boshiga.
Quloq sop eshitgin ayg'on nidoga,
O'lim navbat yetar shohu gadoga,
Sog' borib, salomat kelgin, bek og'a.
Yoring bilan bo'lsin elda suhbating,
Toymasin boshingdan toju davlating,
Sen kelgancha obod bo'lsin elating,
Sen ketgan so'ng qolmas mening toqatim,
Yuz alvon o'ynaydi minganda oting,
Yarqillar belingda keskir po'latiing,
Qo'lga tegsin izlagan parizoding.
Senday akam mehnat tortib boradi,
O'lmagan dunyoning ishin ko'radi,
Ketgan elning bari xizmat qiladi.
Barchin checham har kun yo'lga qaradi,
Oltoygacha senga intiq bo'ladi.
Sen yetmasang, qabohat kun bo'ladi,
Agar yetsang, bari hunnat qiladi,
Sening bilan birga bo'lib turadi.
Bir bo'p tursang, dushman nima qiladi?!
Qasd qilsa ham ul angqayib qoladi,
Jami o'zbek bir og'iz bo'p ko'radi,
Menday singling duo qilib turadi,
Sog' borib, salomat kel, deb qoladi.

Har qaysisi bilgan so‘zini aytib, omonlashib, xo‘shlashib
yo‘lga kirib, yo‘lda aytib borayotgan so‘zi:
Dubulg‘a boshda do‘ngullab,
Kark qubba qalqon qarqillab,
Tilla poyanak urilgan,
Uzangilarga shirqillab.
Bedov otlari dirkillab,
Olg‘ir qushdayin charqillab,
Qo‘lda nayzasi so‘lqillab.
Yurmakchin uzoq yo‘liga,
Qaramay o‘ngu so‘liga,
Yetsam deb yorning eliga.
Siltab yuradi Boychibor,
Yaqin bo‘lar uzoq yo‘llar,
Yo‘l yurar davlatli shunqor,
Qalmoq yurtini axtarar,
Yolg‘iz ketdi bundan shunqor.
Hakimbek qildi g‘ayratdi,
Qiladi otga shiddatdi,
Chu, ha, dedi, qamchi chotdi,
Izg‘or cho‘lni to‘zon tutdi,
Yo‘lning tanobini tortdi.
Qir kelsa qilpillatdi,
Arna kelsa irg‘itdi,
O‘r kelsa o‘mganlatdi,
Shuytib Hakim yo‘l tortdi.
Ko‘rsam deb ketgan elini,
Izlab yorning mazgilini.
Tog‘larda bordir zarangi,
Egnida bordir parangi,
Oylar ham toshday qorong‘i.
Ohi chekib har dam kunduz,
Yo‘l yurgandir ko‘p qulotuz,

Yo kecha tinmaydi kunduz.
Hay, ravshan ko'zlarin yoshlab,
G'anining sirin foshlab,
Qamchi uradi quloqlab,
Ostidagi Chibor oti
Olib qochdi suvluq tishlab,
Surib boradi angg'ishlab.
Ayroliqqa bag'rin dog'lab,
Yorning yurtini so'rog'lab,
Shunqor belin mahkam boylab,
Necha gapni yo'lda o'ylab,
Yolg'iz boradi ayhaylab.
Bek Hakimning bahrin ochdi,
Oti surib olib qochdi,
Necha bir tog'lardan oshdi,
Yo'llarda mavj urib toshdi,
Har tarafga alanglashdi,
Ko'rganlarning aqli shoshdi.
Qalmoq elga borsam, deydi,
Biyning qizin ko'rsam, deydi,
Labdan bolin so'rsam, deydi,
Borganimdan olsam, deydi,
Kuyov bo'lib tursam, deydi,
Qichab yo'lni yursam, deydi,
Men otimni ursam, deydi,
Hayallamay borsam, deydi,
O'ynab davron sursam, deydi,
Talash qilgan u zo'rlarning
Jazosini bersam, deydi,
Ish ko'rsatib kelsam, deydi,
Borib anday qilsam, deydi,
Barchinoyman yursam, deydi,
Borganimdan ko'rsam, deydi,

Qaytib elga kelsam, deydi,
Yurtga ega bo'lsam, deydi.
Boradi elning to'rasi,
Gumburlar tog'ning darasi,
Urushli kun bo'lgan vaqtda,
Ingrantar nayza yarasi,
Borayotib xon qaradi,
Ko'rindi bir to'p qorasi.
Bul qorani Hakim ko'rdi,
Ko'ringani uzoq yo'ldi(r),
Bo'ljayolmas¹⁴ maydon cho'ldi(r),
Ko'ringan qora kim bo'ldi?
Qistaydi Boychibor otdi,
Qilar otga siyosatdi,
Kun peshin haddiga yetdi,
To'rt kecha-kunduz yo'l tortdi,
Ko'ring shunday vallamatdi,
Ul qoraga yaqin yetdi.
Ko'n pora-pora bo'lgan vaqtda
Bek Hakim yetib boribdi.

U qora bog'onag'i kelgan o'n chopar edi. O'n chopar Hatimbekni ko'rib: «Oq yuzli-obro'li bo'ldik», – deb otdan tushib, ta'zimcildi. Bul choparlarni ko'rib: – Sizlar asta-asta keta beringlar, – deb ota berdi. Hakimbek ilgari o'tib ketdi, choparlar keyin qoldi. O'z ixtiyoricha yurib, ko'nglida «Biror kecha oqshomlaydigan yer bo'lsa», – deb torayotib edi, qarasa, bir yerda yorug' chiqib turibdi. Otning boshini burb yubordi. Yorug' chiqib turgan yerga bordi. Borsa, bir ko'hna mozorotekan. Bu chiltanlarning bir mazgilgoh joyi edi. Hakimbek chiltanning rcazgilgoh joyi ekanini bilmadi. «Kech qolgan odam mozorotda yotadi, degich edi. Shul mozorotda yotsammikan, yo shu yerdan

¹⁴ Mo'ljallay olmas.

ketsammikan? Behuda odami yo‘q mozorotda yotishligim qanday bo‘ladi ekan, behuda yotsam, bu o‘liklarning men bilan ishi bo‘lmasa, mehmon keldi, deb mendan xabar olmasa. Shu yorug‘ chiqib turgan yerga bir savol qilayin. IVfen bularga o‘zimni bildirayin», – deb savol qilib turgan ekan:

Meni bilsang qo‘ng‘irotlarning og‘asi,
Boshimda bor edi zardan jig‘asi,
Yoz bo‘lsa, yaylovim Amu yoqasi,
Men bo‘laman Boysin-Qo‘ng‘irot to‘rasi.

Assalom alaykum, ahli quburlar,
Bir kecha mazgil-joy sizdan so‘rayman,
Osmonda arvohlar, ko‘kda malaklar,
Bir kecha mazgil-joy sizdan so‘rayman.

Bedovimning badaninda ter bormi,
Davlatlining yuragida cher bormi,
Biror kecha qo‘nib o‘tar yer bormi?

Horidi ostimda tulpor, bedov ot,
O‘z elimda men ham yurgan vallamat,
So‘z so‘radim bunda yotgan mozorot,
Yotsam men bir kecha sog‘u salomat.

Ko‘p yo‘l yurib mening so‘lgan tarzim bor,
Izlab yurgan elda sarvinozim bor,
Ahli qubur, senga aytar arzim bor.

To‘ra bo‘lib o‘z yurtimni so‘rayman,
Siyosatman elu xalqqa qarayman,
Kuygan qulman gapni gapga ulayman,
Bir kecha mazgil-joy sizdan so‘rayman.

Kecha-kunduz haqqa fig‘on etayin,
Falak sarson qildi meni, qaytayin,
Mozorotga savol qilib o‘tayin,
Bir kecha bu yerda qo‘nib yotayin.

Uzoq yo‘lda mehnat tortib yuraman,

Ruxsat bersang, mozorotlar, qo‘naman,
So‘rasang, gapingga javob beraman.
Meni bilsang, qalmoq elga boraman.
Ruxsat bersang, bu mazgilga qo‘naman,
Biror kecha farog‘atni olaman,
Eldan chiqqan men ham shunqor bo‘laman,
Parvoz qilib bunda uchib kelaman,
Qayerda joy bo‘lsa borib qo‘naman,
Yolg‘iz yurib ko‘p yo‘llarni olaman,
Horib-charchab bemahalda kelaman,
Bir kecha yotmoqqa tolib bo‘laman,
Bu sababdan mazgil so‘rab turaman.
Yolg‘iz yurib bo‘tadayin bo‘zlayman,
G‘anim ko‘rsam, kesib bag‘rin tuzlayman,
Aslim sherdir, bir mazgil-joy izlayman.
Assalom alaykum, ahli quburlar!
Menday to‘ra mahtal bo‘lib turadi,
Tun qorong‘i, bevaqt bo‘lib boradi,
Qo‘nar fursat endi yaqin keladi,
Go‘ristondan bu mazgil-joy so‘radi,
Bul yoriqdan birov chiqib keladi,
Kelayotgan odamzotni ko‘radi.
«Qanday odam?» – deb bunga qaradi,
Necha so‘zni Hakim bundan so‘radi:
– Xudoyim saqlagay bandani omon,
G‘arib qulga egam bo‘lgay mehribon,
Mozorotda yurgan odam sargardon,
Yotoq joy so‘ragan men ham sarsonman,
Bu so‘zlarni aytib turgan Hakimxon,
Qanday odam sen, kelasan bul zamon?
Menga xabar bergin sen ham naslingdan.
Davlatimdan sholi-sholdam o‘rayin,
Qanday jonzot ekaningni bilayin,

Agar dushman bo'lsang, boshing olayin,
Seni mozorotning biri qilayin,
Xabar bergin siru holing bilayin.
Rozi bo'lib men ham taqdir ishina,
Odam bo'lsang, beri kelgin qoshima,
Dushman bo'lsang, qilich solay boshinga.

Ul yoriqdan chiqqan kishi: – Bu yerda otingizga joy bor, o'zingizga joy yo'q, – dedi. Hakimbek: – Otimizga joy bo'lsa, o'zimizga joy bo'lmasa, bekor ekan-da, – deb turib edi, yana bir kishi chiqib: – Berman hayday bering, o'zingizga ham joy bor, otingizga ham joy bor, – (dedi). Bu yer chiltanlarning mazgilgoh joyi edi. Shohimardon piri chiltanlarning suhbatida edi, shu vaqtda ravzaga jo'nab ketib borayotib edi. Shohimardon piri chiltanlarga aytdi: – Bul ba:hcha bizning muridimiz bo'ladi, bugun sizlarga mehmon bo'ldi, ko'iglini naza qilmay, vaqtini xushlab jo'natingizlar. Shu gapni aytib Shohimardon piri jo'nab ketdi. Chiltanlar ko'nglini xushlab, otning jilovidan ushlab, Boychiborni tablaga tortib tashlab, Hakimbekni chiltanlar suhbatiga boshlab, bekning vaqtini xushlab o'tirdi. Ot qoqib, yo'l yu-ib borgan odam, chiltanlar suhbatida o'tirib-o'tirib uyqu olib ketdi. Chiltanlar: – Bu bachcha Shohimardon pining muridi ekan. Bizning smbatimizda bo'ldi, vaqtini xushlay olmadik, – dedi. Chiltanlar ilmi karomat bilan Chilbir cho'lidan, Oyna ko'lidan, baxmal o'tovda uxlab yotgin yeridan, Barchinning ruhini olib keldi tanidan. Alpomish munda uxkb yotibdi, uxlab yotgan yeridan buning ham ruhini tanidan oldi. Alpomishning ruhi bilan Barchinning ruhini o'rtada bir yerga qo'ydi. Bir kosa sharobi antahur chiltanlardan Barchinning ruhiga tegdi. Barchinning ruhi sharobni qo'liga olib, Alpomishni ko'rib, bir o'zi ichgani ko'ngli bo'lmay, Alpomishning ruhiga oling-oling qilib, bu so'zni aytib turgan ekan:

Ruxsat bersang, mozorotlar, qo‘naman,
So‘rasang, gapingga javob beraman.
Meni bilsang, qalmoq elga boraman.
Ruxsat bersang, bu mazgilga qo‘naman,
Biror kecha farog‘atni olaman,
Eldan chiqqan men ham shunqor bo‘laman,
Parvoz qilib bunda uchib kelaman,
Qayerda joy bo‘lsa borib qo‘naman,
Yolg‘iz yurib ko‘p yo‘llarni olaman,
Horib-charchab bemahalda kelaman,
Bir kecha yotmoqqa tolib bo‘laman,
Bu sababdan mazgil so‘rab turaman.
Yolg‘iz yurib bo‘tadayin bo‘zlayman,
G‘anim ko‘rsam, kesib bag‘rin tuzlayman,
Aslim sherdir, bir mazgil-joy izlayman.
Assalom alaykum, ahli quburlar!
Menday to‘ra mahtal bo‘lib turadi,
Tun qorong‘i, bevaqt bo‘lib boradi,
Qo‘nar fursat endi yaqin keladi,
Go‘ristondan bu mazgil-joy so‘radi,
Bul yoriqdan birov chiqib keladi,
Kelayotgan odamzotni ko‘radi.
«Qanday odam?» – deb bunga qaradi,
Necha so‘zni Hakim bundan so‘radi:
– Xudoyim saqlagay bandani omon,
G‘arib qulga egam bo‘lgay mehribon,
Mozorotda yurgan odam sargardon,
Yotoq joy so‘ragan men ham sarsonman,
Bu so‘zlarni aytib turgan Hakimxon,
Qanday odam sen, kelasan bul zamon?
Menga xabar bergin sen ham naslingdan.
Davlatimdan sholi-sholdam o‘rayin,
Qanday jonzot ekaningni bilayin,

Agar dushman bo'lsang, boshing olayin,
Seni mozorotning biri qilayin,
Xabar bergin siru holing bilayin.
Rozi bo'lib men ham taqdir ishina,
Odam bo'lsang, beri kelgin qoshima,
Dushman bo'lsang, qilich solay boshinga.

Ul yoriqdan chiqqan kishi: – Bu yerda otingizga joy bor, o'zingizga joy yo'q, – dedi. Hakimbek: – Otimizga joy bo'lsa, o'zimizga joy bo'lmasa, bekor ekan-da, – deb turib edi, yana bir kishi chiqib: – Berman hayday bering, o'zingizga ham joy bor, otingizga ham joy bor, – (dedi). Bu yer chiltanlarning mazgilgoh joyi edi. Shohimardon piri chiltanlarning suhbatida edi, shu vaqtda ravzaga jo'nab ketib borayotib edi. Shohimardon piri chiltanlarga aytdi: – Bul ba'hcha bizning muridimiz bo'ladi, bugun sizlarga mehmon bo'ldi, ko'iglini naza qilmay, vaqtini xushlab jo'natingizlar. Shu gapni aytib Shohimardon piri jo'nab ketdi. Chiltanlar ko'nglini xushlab, otning jilovidan ushlab, Boychiborni tablaga tortib tashlab, Hakimbekni chiltanlar suhbatiga boshlab, bekning vaqtini xushlab o'tirdi. Ot qoqib, yo'l yu-ib borgan odam, chiltanlar suhbatida o'tirib-o'tirib uyqu olib ketdi. Chiltanlar: – Bu bachcha Shohimardon pining muridi ekan. Bizning smbatimizda bo'ldi, vaqtini xushlay olmadik, – dedi. Chiltanlar ilmi karomat bilan Chilbir cho'lidan, Oyna ko'lidan, baxmal o'tovda uxlab yotgin yeridan, Barchinning ruhini olib keldi tanidan. Alpomish munda uxkb yotibdi, uxlab yotgan yeridan buning ham ruhini tanidan oldi. Alpomishning ruhi bilan Barchinning ruhini o'rtada bir yerga qo'ydi. Bir kosa sharobi antahur chiltanlardan Barchinning ruhiga tegdi. Barchinning ruhi sharobni qo'liga olib, Alpomishni ko'rib, bir o'zi ichgani ko'ngli bo'lmay, Alpomishning ruhiga oling-oling qilib, bu so'zni aytib turgan ekan:

Oling, allayor-allayor,
Keling, allayor-allayor,
Bo'ling, allayor-allayor.
Kosa ushlab qo'lim toldi,
Biyning qizi mahtal bo'ldi,
Ko'nglingiz kimdan qoldi,
Boqolmay yurdik sabildi,
Xon to'ram, sizga ne bo'ldi,
Oling, allayor-allayor.
Shunday bo'ldi Barchin so'zi,
Kiyganim gulgun qirmizi,
Aqlingdolar jodu ko'zi,
Qavatida yo'q kanizi,
Kosa berar biyning qizi,
Qo'ng'irot bekning sarvinozi,
Boysin elning dobulbozi,
Keling, allayor-allayor,
Kosa berar oyimchalar,
Bog'dochilgan gulg'umchalar,
Jafo qildi ko'p gachchalar,
Halak bo'lgan bekbachchalar,
Kosa bergan oyimchalar.
Uzatdim kosa oz – to'lmas,
Olmasangiz sira bo'lmas,
Ichmasangiz oyim qo'ymas,
Bo'ling, allayor-allayor.
Qo'lim toldi, kosani oling,
Uzoq turmay yaqin keling,
Kelib mening holim biling,
Taqqdir etsa, davron suring,
Bu so'zimni, xonim, biling.
Yaqin kel mening qoshima,
Ponza ro'molim boshima,

Qo'l uzatgin oq to'shima,
Bo'ling, allayor-allayor.
Qo'ng'irotdan bundan kelgan,
Yorin izlab halak bo'lgan,
Hali yoring duchor kelgan,
Qaddingdan aylanay, polvon,
Qalmoqlardan jafo ko'rgan,
Yoring ham intizor bo'lgan,
Barchinoyim yangi ko'rgan,
Bo'ling, allayor-allayor.
Bahorda ochilgan gullar,
Gulga sayragan bulbullar,
Qo'ng'irotdan kelgan shunqor,
Kosa berib menday dilbar,
Yangi sizga keldim duchor.
Buncha bizni halak qilmang,
Bachchaday ko'ngilni bo'lmang,
O'zingizni olis bilmang,
Yer ovloqdir, hadik olmang,
Bo'ling, allayor-allayor.
G'amli kun tortdim ohu voy,
Bandam desin qodir xudoy,
Xo'b bir ovloqdir mazgil-joy,
Bu yerda o'ynab-kulguday,
Bul kecha davron surguday,
Hayallamay tez bo'lguday,
Bo'ling, allayor-allayor.

Barchinning ruhidan bu so'zni eshitib, Alpomishning
rub ham bir so'z aytib turgan ekan:

Sening ko'ngling bizda bo'lsa,
Qo'ng'irotdan Qalmoq elga
Kelmam, allayor-allayor.
Sening bergan sharobingni

Olmam, allayor-allayor.
Sening uchun abgor bo'lib,
Men o'tlarga jonim solib,
Yangi men ham seni ko'rib,
Bu mazgilda duchor kelib,
Sen gajakdor kosa berib,
Ichmayman kosangni olib.
Senga yetkay bekning so'zi,
Arzim shuldir biyning qizi,
Aqlimdolgan qora ko'zi,
Olmam, allayor-allayor.
Sening bergan sharobingni
Ichmam, allayor-allayor.
Tarxinali, nozik beling
Quchmam, allayor-allayor.
Men ham Qalmoq elga borib,
Dushmanlarning dodin berib,
Qalmoq elda ishlar qilib,
Mard bo'lib maydonda turib,
Qilgan ishim barcha ko'rib,
Do'stu dushman qoyil bo'lib,
Shul kuni sharobing olib,
Shungachayin, biyning qizi,
Ichmam, allayor-allayor.
Shul kun bo'lsa, bo'lar davron,
Hozir ish qilmayman pinhon,
Ko'p meni qichama, jonon,
Olmam, allayor-allayor.

Bu so'zlarni ikkovining ruhi bir-biriga aytdi, kechasi fa'zi sahar vaqtiga yetdi. Chiltanlar Barchinning ruhini olib ketdi, Chilbircho'lida, Oyna ko'lida, baxmal o'tovda, uxlab yotgan yerida Barchinning ruhini ham taniga kirgizib qaytdi. Alpomishning ruhini ham taniga kirgizdi.

Erta-mertan tong otdi. Oqshom ko'rgan odamlar yo'q, bir o'zi qopti. Qadimgidan sertaraddud bo'lib, biyning qizini tushida ko'rib: «Oquva kelgan, qizil chiroyli, xo'b barkamol, yaxshi qiz ekan», – deb otlanib yotibdi.b

Barchin ham kanizlariga kulib o'tiribdi: – Biy bobomning o'g'li tushima kiribdi, ikkovimiz bir yerda o'tiribmiz, pok bo'lmasa, it yiqilish bo'laylik deb qoppiz, ancha gaplashibmiz, – deb vaqti xush bo'p o'tiribdi. Alpomish tushida yorini ko'rib, yo'lda qichab borayotgandagi so'zi:

Boychibor otini minib,
Ketdi shunday yo'lga kirib,
Chiltanning suhbatin ko'rib,
Boradi vaqti xush bo'lib,
Bedov otga qamchi urib,
Barchinoyim deb axtarib,
Yorini olmoqqa tolib,
Har zamonda g'ayrat qilib,
Adir yo'llar havor bo'lib,
Olis yurtni yaqin qilib,
Borayotibdi yo'l yurib,
Har zamon cho'lda oh urib,
Qalmoq yurtini axtarib,
Yetsam deb Chilbir cho'lga,
Olmos po'lati belida,
Ko'p qichar olis yo'lga,
Yetmoqqa yor mazgiliga,
Dushman chiqolmas yo'lga.
Qayda bo'lur yor mazgili,
Yaqin qoldi qalmoq eli,
Ko'rinadi Chilbir cho'li.
Chilbir cho'lga nazar solar,
G'ubor-qoralar ko'rinar,

Yaylab yotgan eliboylar,
Aniq emas mazgil-joylar.
Bedov otga qamchi urib,
Har yerda mollarni ko'rib,
Yaqin deb vaqti xush bo'lib:
«Endi yetib keldim, deydi,
Qalmoq yurtin ko'rdim, deydi,
Men yorimni oldim, deydi,
Agar dushman duchor kelsa,
Qaytmay savash qildim, deydi.
Jazosini berdim, deydi,
Ketgan elga keldim, deydi.
Chilbir cho'lin bildim, deydi,
Cho'ponlarga keldim, deydi,
Endi yetib qoldim», – deydi,

Qalmoq elida, Chilbir cho'lida borayotib edi. Bir yerda to'qson qo'ra qo'y yoyilib yotibdi. Bu to'qson qo'ra qo'y Boysarining qo'yi edi, to'qson qo'ra qo'yning cho'ponining mahmadanasini Kayqubod¹⁵ kal der edi. Kayqubod sarishin-qiltob kal edi. Kayqubodga qarab, shul oraga bir eliboy keldimi, deb Alpomish so'rab turibdi: Assalom alaykum, cho'lda cho'ponlar, Ustiga kiygani eski choponlar, Qag'anoqqa to'yib yotgan gupponlar, Shul oraga bir eliboy keldimi? Bir obloga yetkay aning nolasi, Qirq mingcha bor haydab yurgan galasi, Unda edi Qo'ng'irot elning to'rasi, Shul oraga bir eliboy keldimi? G'amli qulning o'ylaydigan o'yi bor, Davlatmandning gurgumador to'yi bor, Bir belgisi baxmal yopgan uyi bor,

¹⁵ Oo'lvozmada Kaykibat.

Changg'arog'i g'o'la, abjush chiyi bor,
Shul oraga bir eliboy keldimi?
G'am bilan sarg'aygan gulday yuzi bor,
Qo'tonida qo'y-qo'zining izi bor,
Bir belgisi oy Barchinday qizi bor,
Shul oraga alp qizli boy keldimi?
Har gapimning bordir shukrililloi,
Beshyuz norga yuk bo'ladi tillasi,
Shunday boyning bizmiz kuyov bolasi,
Bu elga tortimli boylar keldimi?
Iis yo'ldan kelib bunda qarayman,
Davlatim bor, sholi-sholdam o'rayman,
Shul boylarni, cho'pon, sendan so'rayman.
Xazon urmay bog'da gullar so'ldimi,
So'lgan gulga bulbul kelib qo'ndimi,
Qilgan ishim haqqa qabul bo'ldimi,
Menday beklar savol so'rab turdimi,
Xabar bergin, bunda boylar keldimi?

Bu so'zni eshitib, Alpomishga qarab, Kayqubod ham
bir so'z deb turgan ekan:

Quloq solgin cho'pon aytgan nolishiga,
Yaxshi ko'nar tangri qilgan ishiga,
Chopar ketdi Qo'ng'irot Alpomishiga,
So'raganing Boysariboy bo'lmasin.
Qirq mingcha bor haydab yurgan galasi,
Unda ekan Qo'ng'irot elning to'rasi,
Endi bo'ldi odamning bechorasi,
So'raganing Boysariboy bo'lmasin.
G'am bilan sarg'aygan gulday tarzi bor,
Qo'tonida qo'y-qo'zining izi bor,
Belgisi shul, Barchinoyday qizi bor,
So'raganing Boysariboy bo'lmasin.
Oshiqning fahmidir qorong'i kecha,

Yig'lasa, holiga yig'lar bir necha,
Talashib yotibdi to'qsonta gachcha,
Talash bo'lib yotir Barchin oyimcha,
So'raganing Boysariboy bo'lmasin!
Har gapingning bo'lsa shukrililloshi,
Besh yuz norga yuk bo'ladi tillasi,
Shunday boyning bizlar cho'pon bolasi,
Sen bo'lmagin o'zbek elning to'rasi?!
So'raganing Boysariboy bo'lmasin.
Bunda Boysarini so'rab turasan,
Har na desang, gapga javob berasan,
Seni bildim, olis yo'ldan kelasan,
Boysarinikini so'rab borasan,
Boysarining bir yaqini bo'lasan.
Olmos po'lat ayrilmaydi belingdan,
Qahrlansang har ish kelar qo'lingdan,
Boysari deb kepsan o'sgan elingdan,
Sozandalar sozin chertar qo'l bilan.
Yomon odam kuydiradi til bilan,
Seni bildim, Boysarini so'rading,
Bora bergin yolg'izoyoq yo'l bilan.
Har tarafga ko'z yubortib qaraysan,
Bunda kelib Boysarini so'raysan,
Boysarini ko'rmoqqa tolib bo'lasan,
Shul yo'l bilan ketsang, to'g'ri borasan.
Tarzingga qarayman bir lochin shunqor,
Ostingga minibsan nazari tulpor,
Sen bo'libsan yo birovga xaridor,
Boysariga yo'liqquday ishing bor,
Yo'l ko'rsatar senga turgan cho'ponlar.
Shu yo'ldan burilmay to'g'ri borasan,
Ko'lni yoqalagan elni ko'rasan,
Hech yoqqa chiqmasang, to'g'ri borasan,

Boysarining baxmal uyin ko'rasan,
Kech bo'lsa ham yursang, yetib qolasan,
So'rab borib baxmal uyga qo'nasan,
Boysari qarindoshni borib ko'rasan.

Bu so'zni cho'ponlardan eshitib, Alpomish aytdi: – Kun bevaqt bo'ldi, bemahal borgan mehmonning izzati, obro'yi bo'lmaydi, bugun men sizlarning qo'shxonalaringda yotayin, ertangi so'ng turib ketayin. Bu so'zni eshitib: – Shu yo'lovchi bizga aylana berdi, Qo'ag'irotdan kelayotgan Alpomish yeznamiz chiqib qolsa ham ajab emas, – deb cho'ponlar ko'nglini xushlab, Boychiborning jilovidan ushlab, yeznasini mehmon qila boshlab, ostiga shim bilan kebanakni to'shab tashlab, ziyofatga qo'yni so'ydi. – Charchab kelgansizdir, yezra, suyanib o'tiring, – deb xurjuni bilan unni op kep qo'ydi. Yeznasin mehmon qilib siyladi. Boychiborni oq shuvoqqa boyladi, Alpomish bugapni aytdi; – Kayqubod, Chibor otim senga omonat, omonatga qilmaysan xiyonat. Men yotib uxlayman, ertangi so'ng topish qilasan sog'u salomat. Kayqubod ham otga xabardor bo'p o'tirdi. Alpomish cho'ponlarning qo'shxonasida uxlab yotdi. Kechasi fayzi sahar vaqtiga yetdi. sahar vaqti cho'ponlarning qo'shxonasida yotib bir tush ko'rdi. Izlab borayotgan Barchin yori, bul ham baxmal o'tovda yotib, subhi sodiq tuqqan vaqtda bir tush ko'rdi. Kashal g'orida, to'qson qalmoqning ichiia Qorajon alp ham bir tush ko'rdi. Uchovining tushi oldin-keyin, do'g'ilish ko'rdi. Avval Alpomishning tushi: Bir qusarmas piri tushida bu so'zlarni aytib bildirdi: Hakimbek kirgandi o'n to'rt yoshiga, Mehmon bo'ldi cho'ponlarning qo'shida, Ul kechasi fayzi sahar bo'lganda, Rasuli xudoni ko'rdi tushida. Mast uyquda yotib edi bu shunqor,

G'aflatdan ko'zini ochdi Iskandar,
Ko'ziga ko'rindi rasul payg'ambar,
Bu so'zlarni rasul payg'ambar aytdi:
«Adashgan ummatim, shafqatdoringman,
Tanib qolgin, rasul payg'ambaringman,
Ummatlarni mudom yo'lga solurman».
Bu so'zlarni eshitib Hakim shu zamon:
«Payg'ambarim, eshiting ohu zorimni,
Sabil qilmam elda kirdikorimni,
Hali ololmayman Barchin yorimni,
Ko'rolmadim Shohimardon pirimni».
«G'am yema, ummatim, – dedi payg'ambar, –
Ostida dulduli, belda zulfiqor,
Jilovida Bobo Qambar jilovdor,
G'amingda otlandi Shohimardon pirlar,
G'ayratingdan bo'zlab ketar qalmoqlar,
Hech kim bo'lmas sening bilan barobar,
Senga taqdir qildi Barchin zulfakdor».
Bu so'zni eshitdi yotgan Iskandar,
«Rahm aylab yubordi xol qilgan jabbor,
Hamma pirlar bo'ldi senga madadkor,
Ko'nglingdan ketadi bir zarra g'ubor»,
Bu so'zlarni aytib rasul payg'ambar.

Bu so'zni yotgan yerida ma'lum qilib ketdi. Erta-
mertan tong otdi. Barchin ham ko'rgan tushini Suqsuroy
kaniziga aytib turibdi:

Xazon bo'lib bog'da gullar so'lganda,
Jon jasaddan bir beqaror bo'lganda,
Ziyon yotib, rahmat toshar bo'lganda,
Rahmat daryo ayni toshib kelganda,
Tush ko'ribman fayzi sahar bo'lganda.
Qibla betdan bir oy tug'ib keladi,
Oyning girdin to'rtta yulduz oladi,

Tushimning tabgiri qanday bo'ladi?
Bu tushni ko'rgandir menday mushtipar,
Yer yuzini tutib ketdi aydahor,
Yomon demang, yaxshi jo'rang, kanizlar.
Bul tushni ko'rgandir menday qalamqosh.
Qo'rqqanimdan ko'tardim uyqudan bosh,
Kelayotir mast tuyaman' aydahorlar aralash,
Yomon demay, yaxshi jo'rang, kanizlar.
Cho'llarda ko'rindi qirqta aydahor,
Qirq aydahor bir burgutni ko'tarar,
Shul burgut kelib tushdi qoshima,
Qanotining uchi tegdi boshima.
Bir nechalar ushlab turdi qo'limnan,
Aydahorlar tishlab turdi tilimnan,
Qaysar yo'lbars pay do bo'ldi keyinimnan,
Qochsam, qo'ymay mahkam qisdi belimnan,
Yomon demay, yaxshi jo'rang, kanizlar.
Baxmal uyning changg'a'rog'i o'yildi,
Mendayin oyimning zulfi yoyildi,
Orqamdagi chochbovmatim tuyildi¹⁶,
Solib qo'ygan bul to'shagim jiyildi,
O'ylab ko'rsam, ko'rgan tushim qiyindi(r),
Bul tushning tabgiri, qizlar, ne bo'ldi?
Yomon demay, yaxshi jo'rang sabildi.

Bul so'zni Barchindan eshitib, Suqsuroy kanizi tushining tabgirini aytib turibdi:

Xafa bo'p mung'ayma, senday mushtipar,
Bu tushingga bo'lmaysanmi xaridor,
Qibla betdan bir oy tug'ib kelsalar,
Oy emasdir, ul ham rasul payg'ambar,
Oy girdinda to'rtta yorug' yulduz bor,
Yulduz emas, to'rt choriyor muqarrar,

¹⁶ Tugildi.

Yer yuzini tutib ketsa aydahor,
Makkadin Mashriqqa kulli eranlar.
Bul tushni ko'rgandi senday qalam qosh,
Qo'rqqaningdan uyqudan ko'tarsang bosh,
Kelayotsa mast tuyaman aydahorlar aralash,
Madinada o'ttiz uch ming sahoba,
Fotma der, Zuhra der, kanizi darg'a,
Rahm aylab yubordi xol qo'ygan oblo,
Bul tushingga bo'lmay-sanmi xaridor.
Cho'lda ko'rgan bo'lsang qirqta aydahor,
Qirq aydahor qirq chiltan pirlar bor.
Ko'targan burguti bobong Chibori,
Ustida qarchig'ay Hakim shunqori,
Shul bo'lar, buvishim, tushing tabgiri,
Ertan choshka kelar bobongning uli.
Boychibori yem yemaymi qo'lingnan,
Vakillari savol so'rar tilingnan,
Qochseng, nega seni qo'ysin Alpomish,
Baxmal uyda mahkam qisar belingnan.
Baxmal uyning changg'arog'i o'yilsa,
Men biluvda to'qson qalmoq so'yilsa,
Sendayin oyimning zulfi yoyilsa,
To'qson alpning qoni yerga quyilsa,
To'rang kelib dushmanning dodin bersa.
Xafa bo'lmay, mudom o'ynab-kulgin-chi,
Qaddingdan, buvishim, berman kelgin-chi,
Shukrilillo, yaxshi tushni ko'ribsan,
Bu tushungga, oyim, bergin suyunchi,
Tushingning tabgiri shunday bo'ladi,
Ertan choshka qaysar to'ram keladi,
Sening ko'nglingdagi bo'lib qoladi,
Senday oyim bunda o'ynab-kuladi.
Tushin aytib suyunchini so'radi,

Suyunchiga Barchin tilla beradi,
Suqsuroyning vaqti xush bo'p qoladi,
Tushining tabgirin shunday jo'radi,
Hammasi ham o'ynab-kulib turadi,
Kelmasa ham kelganday bo'p qoladi.
Endi kelar deydi, umid qiladi,
Uydan chiqib shunday yo'lga qaradi,
Tushn'i jo'rab vaqti xush bo'p turadi,
Barchinoyning vaqti xush bo'p boradi.

Suqsur kanizi ertan choshkada bobongning o'g'li kelar,
deb tushining tabgirini jo'radi, Barchinning ham juda
dimog'i chog' bo'p qoladi, kelmasa ham kelganday bo'p,
kulib-o'ynab turadi.

Alpomish cho'ponlarning qo'shxonasidan otlanib
kelayotib edi. Toychi viloyatida, Qalmoq muzofotida,
Chilbir cho'lida Murodtepa degan tepasi bor edi, haddili
baland tepa edi, ustidan qanotli qush uchib o'tolmas edi,
har qanday odam chiqib, oyoqosti qilib ketolmas edi. Shul
tepani ko'rib, Alpomish irim chekib: «Shu tepaga otimni
solayin, irkilmay tepaga otim chiqib ketsa, borgandan
yorimni olaman, chiqolmasa, borib nima qilaman, borgan
bilan bekor ahmoq bo'laman, peshonamni shu yerdan sinab
ko'raman», – dedi. Otni tepaga to'g'ri qildi, tuyog'idan
chiltanlar hami berdi, qirq ming otning dubiri paydo
bo'ldi. Alpomish ko'nglida yorini olmasa ham olgancha
bo'lib qoldi. Tepaning ustiga chiqib qarasa, o'n ming uyli
Qo'ng'irotning eli ko'rinib turibdi, otni qovdonga qo'ya
berib, tepaning boshida yonboshlab, Boysarining uyiga
tiklab yota berdi.

Bog'onag'i tush ko'rgan Qorajon qalmoq nomoz vaqti
o'rnidan kalima aytib turdi. Qorajonning kalima aytib
turganini bir kam to'qson alp ko'rib: «Oshpichoq, qalampir,
Qorajon tentak bo'p qopti», – deb bir kam to'qson alp: –

Ot tort, – dedi. Ko'lg'a qarab ovga chiqib ketdi. Qorajon o'n uch mahrami bilan cho'lg'a qarab ovga chiqib ketdi. Bul Alpomish tarafga qarab borayapti. Qovdon yeb yotib, xonning Chibor oti shunday qaradi: Qalmoq tarafidan o'n to'rt qora otning ko'ziga ko'rindi. Bul qorani ko'rib, otning chaynab yotgan qovdoni ham tomog'idan o'tmay qoldi. Otning ko'nglidan kechgani shul bo'ldi, ko'ngliga shunday keldi: «Bu kelayotgan otlar tulpor bo'lsa, ustiga mingani dushman-kofir bo'lsa, Alpomish meni minib qochsa, keyinimdan quvib yetsa, bir sho'rning yolg'iz o'g'li o'ladigan bo'ldi-da». Xonning Chibor oti toza tingnab qaradi. Qarasa, o'n to'rti ham taypanglab yo'rtib kelayotir, tuyog'i yerni turtib kelayotir. Bul otlarni ko'rib: «Quvsam, yetaman ekan, qochsam, qutulib ketaman ekan, ustima mingan mardimni, chin ajal qamsab kelmasa, falokatdan ozod qip ketaman ekan», – deb qarsillatib qovdonni ura berdi.

Qorajon Murodtepaning ostiga kelib qoldi. Shunday tepaning boshiga qaradi. Tepaning boshida Yusuf tal'atli, Rustam sifatli, bir chovkar otli birov yonboshlab yotibdi. «Bu bizning Qalmoq viloyatining odami emas, bunday yigitlar Qalmoq yurtida bo'lsa, beklikda, podsholikda bo'lar edi. Ilgaridan ham birdi-yarim ko'zima tushar edi. Magar qirq chiltan bilan rasul payg'ambar meni musurmon qilib, qavm-qarindoshini tushimda ruhima ko'rsatib, meni do'st qilgan, Qo'ng'irotdan kelayotgan Alpomish degan komilbachcha shul bo'lmasa», – deb Alpomishga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Ostingda yuz alvon o'ynaydi oting,
Dushmanni o'rtaydi shohlik shavkating,
Yo'l bo'lsin, bekbachcha, qayda borasan?

Ostingda bedoving halloslar qushday,
Achchig'ing chillali muzlagan qishday,

Norkalla kelgansan chuyda qo'shmushday,
Norkalla polvonim, qaydin bo'lasan?
Yuragingda bordir g'ussa-alaming,
Xurjuningda balki qur'on-kaloming,
Sipohi satangim, qaydin bo'lasan?
Mudaris eshonim, qayda borasan?
Qiyg'ir degan qush o'tirar qiyoda,
Jasading bor Rustamdan ham ziyoda,
G'ayratingdan shohlar yurar piyoda,
Xabar ber, bekbachcha, qayda borasan?
Tepaning boshida senga qarayman,
Borar joying men ham sendan so'rayman.
Jamoling o'xshaydi osmonda oyg'a,
Qoshingni o'xshatdim egilgan yoyg'a,
Jasading o'xshaydi bo'z qarchig'ayg'a,
Yonboshlab yotishing ming qo'yli boyg'a,
Boybachcha sifatlim, qaydin bo'lasan?
Bino bo'lding qaysi gavhar donadan,
Senday yigit bino bo'lmas enadan,
Parvoz qilding qaysi mazgilxonadan,
Baland parvoz xonim, qaydin kelasan?
Munday bo'ldi menga haqning farmoni,
Seni tuqqanlarning bormi armoni,
Dushman ko'rsa ketar endi darmoni,
Asling odam desam, behisht g'ilmoni,
Qarchig'ay changallim, qaydin bo'lasan?
Men bilmadimo'ynab-o'sgan yurtingni,
Anglamayman kelgan mamlakatingni,
Yangi bunda ko'rdim senday mardimni,
Qorajon deydilar mening otimni,
Baland bildim sening siyosatingni,
Xabar ber, bekbachcha, qayda borasan?

Qorajondan bu so'zni eshitib, Alpomish ham Qorajonga
qarab, bir so'z deb turgan ekan:
Meni bilsang, Qo'ng'irotlarning og'asi,
Boshimda bor edi zardan jig'asi,
Yoz bo'lsa, yaylovim Amu yoqasi,
Meni bilsang, Qo'ng'irot elning to'rasini.
Ko'kqamish ko'lidan suqsur uchirdim,
Suqsurni izlagan lochin bo'laman,
Bog'larim zumratdan, changalim po'lat,
Boysindan quyulgan shunqor bo'laman.
Boyligidan bedov otni boylagan,
Tangqa taylab Olatovni yoylagan,
Kambag'ali qirq ming gala haydagan,
Shul galada bizning bir moya kelgan,
Moyaning yo'qchisi, nori bo'laman.
Hasratidan g'amga to'ldim oh urib,
Oltoychilik yo'ldan keldim axtarib,
hilla kirmay, chirqillarman mast bo'lib,
Chayqarman xatapga boshimni urib.
Jafolar solarman tandagi jonga,
Xazon bo'lsa zog'lar qo'nar gulshanga,
Ajalli kasratki tegar ilonga,
Indan chiqib pishak bilan hazillar,
Magar ajal qamsab kelsa chichqonga,
Qalmoq ko'rsam otaman-ku osmonga,
Qalmoqlarga kelgan balo bo'laman.
Boysin-Qo'ng'irot deydi o'sgan elimni,
Badbaxt qalmoq, eshit aytgan tilimni,
Solarman boshingga qattiq zulimni,
Ko'p so'rading sen mening mazgilimni.
Asli Qo'ng'irot deydi mening yurtimdi,
Laqabim Alpomish, otim Hakimdi(r),

Ne bilasan, sen so'raysan yurtimdi,
Qorajon deb xabar berding otingdi.

Qorajon Alpomishdan bu so'zni eshitib, Qorajon
musurmon bo'lgan, Alpomishning so'zini ko'ngliga og'ir
olgan, Qorajon aytdi:

«Qanday bo'lsa, ko'tarilma, loppi o'zbek ekan».
«Qalmoqlarga kelgan balo bo'laman» degani Qorajonga
botib ketgan edi. Alpomishga qarab, Alpomishni sinab, bir
so'z deb turgan ekan:

Uchirgan suqsuring Oyko'l qo'nibdi,
To'qson g'ajir o'rtaq olib turibdi.

Yosh o'g'lonsan, bekor halak bo'lasan,
G'ajirlar ilojin qanday qilasan?

Bekor halak bo'lib bunda kelasan,
G'ajirlar changida tayin o'lasan,

/ Holing bilmay, sen ham sarson bo'lasan.

Har bir so'zni bunda loppi urasan,

O'lar yo'lga yurgan tentak bo'lasan,

Osmondan tushganday bo'lib kelasan,

Anglamaysan, ko'tarilib turasan.

Lof urib sen ham menga qarading,

Moyacham deb so'ngra mendan so'rading,

So'rading, moyangdan darak berayin,

Bilganimni senga aytib berayin.

Nor, moyang yuribdi Chilbir dashida,

Ming besh yuz tillalik ovsar boshida,

Ko'rdim to'qson alpning toy-taloshida,

Nor, moyang shu kunda dovriq ustida.

Mundayg'achiq shung'ut o'zbek bo'lasan,

To'qson alpdan xonazodni olasan,

Juda ham bir o'zbek yo'lli bo'lasan,

Nor, moyangni ko'rsang, zavq qip qolasan,

Nor, moyangni bolalatib borasan.

Alplar bilan, ko'rsang, savash qilasan,
Ayrilib moyangdan sarson bo'lasan,
Bul alplarni nima iloj qilasan,
Yo'liqqan so'ng sen zo'rigin bilasan,
Bekor halak bo'lib bunda kelasan.

Bu so'zni Qorajondan eshitib, Alpomish ko'ngliga og'ir olib: «To'qson tog'dan o'tib, buning uchun mehnat tortib, bul qamoqlarning alpi bilan aralashib qolib, baloga yo'liqib yurgan ekan, bu qamoq menga bilib gapirgandir, borib sharmanda bo'lguncha, bormay, shu yerdanoq qaytib keta bersammikan», – dedi. Alpomish ko'ngliga og'ir olganini bilib, tanimagan kishi bo'lib, men seni birovga o'xshatib taribman, deb (Qorajon) bir so'z aytib turgan yeri:

Bildim qo'ng'iroqlik zotingni,

Malakdayin suratirtgni,

Qovdon yegan otingni

Men birovlariga mengzadim.

Moyacham deb so'rganingni,

Galman javob berganingni,

Rustam kabi mujgoningni

Men birovlariga mengzadim.

Shirin suxanli tilingdi,

Bilagingdagi zo'ringdi,

Panjasi uzun qo'lingdi

Men birovlariga mengzadim.

Kallasi katta boshingni,

Haq deb chiqqan nolishingni,

Burgutday o'tirishingni

Men birovlariga mengzadim.

Jasadu tana, to'shingni,

Imo bilan kulishingni,

Qiyilgan qalam qoshingni

Men birovlariga mengzadim.

Alpomish bu so'zni eshitib, ahmoq qalmoq, meni sen
kimga mengzading, – deb, bul ham bir so'z so'rab turgan
ekan:

Bilsang qo'ng'iroqlik zotimni,
Malakdayin suratimni,
Qovdon yegan otimni
Qalmoq, sen kimga mengzading?
Badbaxt, sen kimga mengzading?
Moyacham deb so'rganimni,
Galman javob berganimni,
Rustam kabi mujgonimni
Ahmoq, sen kimga mengzading?
Shirin suxanli tilimdi,
Bilagimdagi zo'rimdi,
Panjasi uzun qo'limdi
Qalmoq, sen kimga mengzading?
Burgutday o'tirishimni,
Kallasi katta boshimni,
Mening yurgan yurishimni
Ahmoq, sen kimga mengzading?
Jasadu tana, to'shimni,
Imo bilan kulishimni,
Qiyilgnan qalam qoshimni,
Oh tortganda nolishimni
Qalmoq, sen kimga mengzading?
Ahmoq, sen kimga mengzading?

Alpomishning ahmoq, badbaxt, degan so'zi Qorajonga
juda o'tib ketdi, g'ayrati g'ayratga yetib, o'tday tutanib
ketib, badanming tuklari sovut-qalqoni turgan so'zi:

Bildim qo'ng'iroqlik zotingni,
Malakdayin suratingni,
Qovdon yegan otingni
Boychiborlarga mengzadim.

Moyacham deb so'rganingni,
Galman javob berganingni,
Rustam kabi mujgoningni
Alpomishlarga mengzadim.
Shirin suxanli tilingdi,
Bilagingdagi zo'ringdi,
Panjasi uzun qo'lingdi
Boysarilarga mengzadim.
Kallasi katta boshingni,
Bildim men qilgan ishingni,
Burgutday o'tirishingni
Boybo'rilarga mengzadim.
Haq deb chiqqan nolishingni,
Jasadu tana, to'shingni
Kuntug'mishlarga mengzadim.
Imo bilan kulishingni,
Qiyilgan qalam qoshingni
Oaldirg'ochlarga mengzadim.

Bu so'zni eshitib: – Ahmoq qalmoq, ilgari meni ko'ribmiding, yo mening bilan hamsuhbat bo'libmiding, yo bizing qo'zini boqib, biznikida yetim-metim yuribmiding? Boysarini o'z elingda ko'rgansan, meni bu yerda ko'rib turibsan, otamni ham dala-dashtda ko'rsang, ko'rgansan, sen yetim yurmasang, uydagi enamni, singlimni qayoqdan bilding? – dedi. Qorajon aytdi: – Men seni ko'rganim yo'q, sening bilan hamsuhbat bo'lganim yo'q, men ham xotiningga talashib yotgan to'qson alpning biri bo'laman. Qulfi dilimni xudo ochdi, musurmon bo'ldim. Qirq chiltan bilan rasul payg'ambar qavmu qarindoshingni tushimda ko'rsatib, sening bilan meni do'st qildi. Ul sababdan bilaman. – Do'st bo'lgan bo'lsang, esa yaqin bo'p qolgan ekansan, tepaning ustiga chiqqin, ko'rishayik.

Qorajon aytdi: – Bu tepaning ustiga chiqadigan kamolga yetishganim yo‘q, sen tepadan tushgin, men ko‘rishayin.

Otni yetaklab, tepadan tushib kela berdi. Qorajon mahramlariga amr qildi: – Do‘stim bilan ko‘rishgin, – deb. Mahram xalqi nozik keladi, qo‘l uchidan ko‘rishayotir. Qalaysan, deb siqinqirab yubordi, mahramlarning panjasi bir-biriga yopishib, qapishib, yanchilib ketdi. Qorajon bilan Alpomish yoydi qulochdi, ikkovi xulqi muhabbat bilan ko‘rishdi: – Qalaysan, do‘stim, omonganmi, – deb siqinqirab yubordi, Qorajonning yetti qobirg‘asi sindi, ishi tindi, tappa tushib yotib qoldi. Alpomish aytdi: – Nima qildi, do‘stim? Qorajon sir bermagan kishi bo‘lib: – Bola kunda tutadigan quyunchiq kasalim bor edi, shul shu vaqt tutib qoldi, – dedi. Alpomish aytdi: – Belgili kasal bo‘lsa, tuzalib ol esa. Qorajon aytdi: – Rostingni aytgin, shul ko‘rishganingmi, yo urishganingmi? Alpomish aytdi: – Nima qildinglar, urishaman, ko‘rishganim edi. – Ko‘rishganing shul bo‘lsa, urishganing qanday ekan, – deb Qorajon bir so‘z deb turibdi:

Qo‘lin qisib mahramimni qochirding,
Belim qisib qovurg‘amni shishirding,
Armon bilan.....

Do‘stim, sening zo‘rlig‘ingga qoyilman.

Senday beklar Qo‘ng‘irot eldan keladi,

Sho‘ri qisgan senga duchor bo‘ladi,

Bu senga yo‘liqqan qalmoq o‘ladi,

Sening bilan kim barobar bo‘ladi?

Ostingda irg‘iydi bu arg‘umog‘ing,

Egarning qoshida oltin sadog‘ing,

Borgandan tegadi bodom qobog‘ing.

Irg‘itsang Boychiboringni,

Borgandan olasan Barchin yoringni,

O‘ldirasan bunda dushmanlaringni,

Men ham ko'rdim senday zo'raborimni.
G'am bilan sarg'aydi guldayin diydor,
Bir nechalar o'z holidan bexabar,
Hech kim bo'lmas sening bilan barobar,
Yangi bo'ldim senday polvonga duchor.
Bekor ahmoq bo'lib yurur qalmoqlar,
Senday zo'rga sira bo'lolmas duchor,
Duchor bo'lsa, o'lib ketar sho'rlilar.
Ular har qaysisi yurur lof urib,
Ahmoq bo'lib, bekor elni kuldirib,
Seni ko'rsa qolar holini bilib.
Mehnat tortib bizning yurtga kelasan,
Qanday dushman bo'lsa, dodin berasan,
Zo'rlikni o'tkazib yoring olasan,
Achchiqlansang, har bir ishni qilasan.
Oting Hakim ekan, o'zing zo'rabor,
Bizning yurtga kelgan senday aydahor,
Hech bir alplar bo'lolmaydi barobar.
Men eshitdim, do'stim, sening tilingdi,
U tegmasa, sen qilmaysan zulimdi,
Borgandan olasan Barchin gulingdi,
O'ynab-kulib, do'stim, davron sur endi.
Men ham edim to'qson alpman barobar,
Yaxshi ishman men ko'rishdim muqarrar,
Yo'q edi ko'nglingda bir zarra g'ubor,
Senga qoyil bo'ldim mendayin nomdor.
Bizning yurtda senga yo'qdir barobar,
Ahmoqlikda o'lib ketar qalmoqlar.

Bu so'zni eshitib, Alpomish bir so'z deb turgan ekan:
Bu so'zlarni menga aytib turmagin,
Alp Qorajon, menga hiyla qilmagin.
Kofirmisan, sening o'zing musurmon,
Sen diningdan bayon ayla bu zamon.

Sendayin nochorning ko'nglin bo'larman,
Hiyla qilsang, sening doding berarman,
Shumlik qilsang, balki boshing olarman,
Bir kalmani jariy aytgin, Qorajon,
Hiyla qilsang, qabohat kun solarman.-
Tangri bir, rasul barhaq, deb kalma aytsang,
Kaliti shul: ochar jannati rizvon,
Imon hamroh qilib o'tsang dunyodan,
Xizmat qilar senga hur bilan g'ilmon.
Kofir bo'lsang, borar joying jahannam,
Kalma aytib darrov bo'lg'in musurmon,
Hiyla qilsang, men ham boshing olarman.
Holing bilib, menga hiyla qilmagin,
Ayyorlik qip, kofir bo'lib yurmagin,
Bu so'zimni, qalmoq, hazil bilmagin.
Ajal kelsa, tebranadi tanda jon,
Ketgay boshimizdan qayg'uli tuman,
Mo'min qulga egam bo'lgay mehribon,
Bekoriga o'lib ketma, Qorajon,
Kalma aytib bildir menga bu zamon.
Sen bilmaysan mening qilar ishimni,
Ko'zdan to'kay munda sening yoshingni,
Dushman bo'lsang, men kesarman boshingni,
Kalma aytib sen chiqargin dovshingni.
Qalmoqni ahmoq, deb ahmoq bo'lmagin,
Hiyla qilib bul oldimda turmagin,
Behuda o'zingni abgor qilmagin,
Bir kalmani jariy qaytar, Qorajon,
Sen behuda kofirlikda o'lmagin.

Bu so'zni eshitib, Qorajon kalma jariy aytib, ikkovi
bo'lakdan ko'rishib, do'st bo'lib, Alpomishni mehmon
qilmoqchi bo'lib, chodiriga ergashtirib borayotgandagi
so'zi:

Azamatlar olmos boylar dastiga,
Beklar mindi bedov otning ustiga,
Davlatli shunqorni olib jo'nadi.
G'amli qullar tortadikan ohu voy,
O'n to'rt botmon birinchdandir parli yoy,
Egarning qoshiga solib boradi,
Ko'rgan qalmoq bunga hayron qoladi.
Qorajon yugurib xizmat qiladi,
Mahramlari yo'l boshqarib boradi.
Davlat qo'nsa bir chibinning boshiga,
Semurg' qushlar salom berar qoshiga,
Yetsam deydi yana gul buvushiga,
Beklar rozi bo'lar taqdir ishiga.
Eshitgandir Hakimbekning so'zini,
Kuchuk bosmas yo'lbars-sherning izini,
Esi bor biladi gapning tuzini,
Izlab kelgan Boysarining qizini.
Borayotgan Qo'ng'iroq elning botiri,
Qorajonning qirq aymoqli chotiri.
Shovqimg'a irg'iydi arabi tulpor,
Borayotgan shunday davlatli shunqor,
Ot chopadi yo'l boshqarib mahramlar,
Chodirga boshladi Qorajon qaysar,
Billa bo'lgan Hakimbekday do'sti bor.
Har tarafga qushday bo'ylab qaradi,
Qalmoq yurtin nazar solib ko'radi,
To'qayiston yerda ketib boradi,
To'qayni oralab yo'lni yuradi,
Qorajonbek boshlab ketib boradi.
Ne gap kelar odamzodning o'yiga,
Ostidagi Chiborini o'ynatib,
Yetdi Qorajonning mazgil-joyiga.
Qorajonbek mazgiliga yetadi,

Yugurib bekka xizmat qilib yotadi,
Kanizlar yig'ilib bari yetadi.
Mehmon bo'lmoq bo'ldi o'zbekning o'zi,
Keldi Qorajonning qirqta kanizi.

Kanizlariga Qorajon: – Otdan tushirib ol, – deb amr qildi. Kanizlar qo'ltig'idan hamin berib, otdan tushirib olmoq bo'lib, Alpomishning sho'xligi kelib, kanizlarga salmog'ini solib, kanizlarning o'n beshi mayib bo'lib, o'n beshining buti ayrilib, zaif bo'lib, bari ham shunday bo'lib qoldi. Qorajonnikida Alpomish mehmon bo'lib o'tirdi. Qorajonning enasining ko'zi tushib, Qorajonga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Qorajonbek, bolam, bejo qilibsana,
Zo'r o'zbekni qaydan topib kelibsana,
Anglamayin, bolam, duchor bo'libsana,
Dushmani uyinga mehmon qilibsana.
Nega, bolam, bunday ishni qilasan,
Odamxo'r o'zbekni topib kelasana,
So'ngra, bolam, ko'p pushaymon qilasan,
Bu ishingdan naf topmayin qolasana.
Lodon ko'ngling har xayolga bo'lmagin,
Bul o'zbekka mehribonlik qilmagin,
Do'st tutib sen bul qoshida turmagin.
Osha yurtidan kelgan ekan zo'rabor,
Bunday mehmon, bolam, senga ne darkor!
Achchigiansa, bolam, seni o'ldirar,
Bu enangning nasihati shu bo'lar,
Har na desa, aytganiga ko'ndirar.
Surxayil der eshit aytgan so'zimni,
Qorajonbek, ahmoq bildim o'zingni.

Shunda Qorajon enasidan bul so'zni eshitib, bul ham bir so'z deb turgan ekan:

To o'lguncha yaratganga rost bo'ldim,

O'z fe'limdan cho'pu xasdan past bo'ldim,
Xudoni o'rtaga solib do'st bo'ldim.
Kelgan mehmon sening o'g'ling bo'ladi,
Unday desang, ena, ko'nglim qoladi,
Xudoga urdirib, osi bo'ladi,
Do'stning mehri juda issiq keladi,
Har kim qaytsa, xudoga osi bo'ladi,
Xudo qilgan ishga banda ko'nadi,
Mazgiliga o'g'ling aytib keladi,
Zarul emas, seni nima qiladi,
Do'st otini bunda tutib turadi,
O'y dema, enajon, ayb bo'ladi,
Qo'ng'irotning shunqori kelib qo'nadi,
Eshitsa, ko'ngliga og'ir oladi.
Bunday so'zni, ena, so'zlab kelasan,
Sen mening do'stimni dushman bilasan,
Bunday bo'lsa sen imonsiz o'lasan,
Qo'y, betovfiq gapni nima qilasan,
Kimni ko'rsang, g'anim bilib yurasan,
Ko'nglingga ma'qui deb so'ylab kelasan,
Ena, mudom gap yetalab yurasan.
Boshdan boshga sen tinmagan balosan,
Ayol-erkak ko'rsang, chatoq qilasan,
Hamisha, enajon, shunday bo'lasan,
O'z fe'lingga to'g'ri yursang, o'lasan,
Shu so'zni ko'nglingga ma'qul qilasan,
Kim kulib gapirsa, yaxshi ko'rasan,
Shundayg'achiq gap tashigich bo'lasan,
Qariganda ig'vogarlik qilasan,
O'zing shundayg'achiq yurgan balosan,
Bu so'zni gapirib nima qilasan?!

Alpomish Qorajonnikida mehmon bo'lib yotdi,
Qorajon qildi ziyofatdi, yugurib qilib yotir xizmatdi. Erta-

mertan tong otdi, kun choshka haddiga yetdi. Alpomish turib aytdi: – Qorajon, bizning bunda kelib yotganimizni Boysari ne bilsin, sen Boysarinikiga tomon borib kelsang, bir xabarini bilib kelsang, qizini bizga beradiganday bo'lsa, jovchi bo'lib kelsang, qanday bo'lsa, mening kelganimni bir bildirib kelsang. Qorajon: – Men qanday ot minib borayin? – dedi. – Mayling, qanday ot minib borsang, – dedi. – Sening oting charchab kelgan, o'zimning otimni minib bora qolayin, – dedi. – Sen o'z otingni minib borsang, hamishagi kelib talashib yurgan qalmoq,– deb ishonmaydi. Belgim shul: mening otimni minib borgin. – Xayr, – deb Qorajon Boychiborni minib oldi, qamchi bilan qo'yib-qo'yib yubordi, qamchi o'tib ketdi, xonning Chibori lo'killab yo'rtdi. Qorajonning ... uzilib ketdi. Qorajon otning jilovini tortdi: «Bu yomonlag'urga bir balo bo'pti, o'zida asli yomon mol ekan, mening ishimni o'sal qipti, shuni ham mol deb minib kepti». Qorajon to'xtab, Alpomishga qarab, bir so'z aytib turibdi:

Yurar bo'lsang, senga maydon yo'lmidi,
G'animning shavkati senga elmidi,
Senga tegadigan Barchin gulmidi
Qo'ng'irot eldan mingan oting shulmidi?
Qay o'yingman shuni minib kelasan,
Bu cho'birni qanday minib yurasan,
Shu ot bilan yorni qanday olasan?!
Behuda, bek do'stim, halak bo'lasan,
Hali ham keta ber, nima qilasan,
Bu dushmanlar bilsa, tayin o'lasan.
Oshiqning fahmidir qorong'i kecha,
Yig'lasam, holimga yig'lar bir necha,
To'qson to'qay yilqisi bor, boybachcha,
Qo'ng'irot elda mingan oting shulmidi?
Ustingga kiyganing yashil, ko'kmidi,

Bunday kunda senga ko'ngil to'qmidi,
Minsang, bundan o'zga yilqing yo'qmidi?
Ot deb sen ham shuni minib kelasan,
Halak bo'lma, do'stim, yordan qolasan,
Xatarli kun sen ham qanday qilasan,
Bekoriga ahmoq bo'lib yurasan,
Qo'ng'irotda elda sen ham beksan, to'rasan,
Olti oylik yo'ldan bunda kelasan,
Sen yoringni, do'stim, qaytib olasan,
Hali ham keta ber, nima qilasan.
Bu so'zimni, do'stim, og'ir olmagin,
Halak bo'psan, kelgan yo'ldan qolmagin.
Do'stim, umid qilma Barchin yoringdan,
Armonman ayrilma o'sgan elingdan,
Bul ot bilan hech ish kelmas qo'lingdan.
Qalmoq bilsa, bilmaganing bildirar,
Bul otingman ko'rsa, seni o'ldirar,
Bunday yomon cho'bir senga ne darkor?
Senda bordir shohlik shavkat, kirdikor,
Minib ko'rdim yomon ekan Boychibor.
Gurullab yig'ilsa bunda qalmoqlar,
Bul ot bilan bo'lolmasang barobar,
Shunday kunda tayin seni o'ldirar,
Albatta sen bundan ketmog'mg darkor.
Xiyli bo'ldim, so'zni hazil bilmagin,
Boychiboring qursin, bunda turmagin,
Ket endi, yoringdan umid qilmagin.

Bu so'zni Qorajondan eshitib, Alpomish ham bir so'z deb turgan ekan:

Sen eshitgin menday mard nolishini,
Ko'zdan to'kma bunda selob yoshini,
Bejoy burding Chiborimning boshini,
Qirq kun keyin tushirding-ku, Qorajon,

Bek do'stingning bitib turgan ishini.
Burilmayin bora bersa Boychibor,
Borganidan tegar edi zulfakdor,
Bejoy burilgandir nazari Chibor,
Qirq kun keyin tushib qoldi bul ishlar,
Bul ishlardan alp Qorajon bexabar.
Quloq solib eshit g'ussali doqqa,
Mindirganman shundayin to'bichoqqa,
Boychiborim xo'r bo'ldim deb yig'laydi,
Sendayg'achiq til bilmagan qalmoqqa,
Bir kalmani jariy qaytar, Qorajon,
So'ngra otim olib uchsini falakka.
Behuda otima jabr qilmagin,
Ot nazari, achchiq qamchi urmagin,
Sen o'zingni abgor qilib yurmagin,
Kalma qaytar, otni keyin burmagin,
Bul otim nazari, yomon bilmagin,
Sen ham endi xayolingni bo'lmagin,
Bora bergin, jovchilikdan qolmagin.

Bu so'zni eshitib, Qorajon kalma jariy aytdi, xonning Chibor oti yo'lga kirib ketdi. Qorajon bog'ona otni mingan vaqtda Qorajonning ko'ngliga kep edi: «Shuning otini bo'lsa oldim, dinidan qaytib, qalmoqlarning ichiga ketsam», – deb edi. Shunday gap ko'ngliga kep edi, ul sababdan ot yurmay yotib edi. Qorajon: «Mingan oti shunday nazari, albatta dini barhaq», – deb sidqi bilan kalma aytdi, xonning Chibor oti yo'lga kirib ketdi. Qorajon ham chin ko'ngli bilan musurmon bo'lib, jovchilikka jo'nab ketdi. Qorajon jovchi bo'p borayapti. Barchinning ustida alplar ko'p talash qilgan edi, olarmiz, deb qalmoqlar yurgan edi, Barchin olti oyga muhlat olgan edi, muhlatidan ikki soat qolgan edi. Kun tushga yaqinlab borgan edi, kun qiyom bo'lgan so'ng, qalmoqlarning tani bo'lib ketar

edi. Tush ko'rganda bobongning o'g'li choshkada kelar,
deb edi. Aytgan mo'ljalidan o'tib ketdi. Bezovta bo'p
yo'lga qarayapti. «Bu tushning tabgiri to'g'ri kelmadi», –
deyapti. «Armon bilan g'ayridin bo'ldim», – deb Barchin
kanizlariga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Dardmanman, dardimni kimga yoraman,

Ayroliq savdoga bag'ri poraman,

Qo'l ko'tarib duo qiling, kanizlar,

Endi men g'ayridin bo'lib boraman,

Azali taqdirga nimish qilaman,

Boshikasta sho'rman, qayda boraman,

Qalmoq kelsa, nima javob beraman,

G'ayridinman qanday o'ynab kulaman?!

Til bilmagan elga ketib boraman.

Mug'oyib yig'laydi mendayin sanam,

O'yilmayin kuydi bul kulbaxonam,

Qalmoqlarda qoldi guldayin tanam,

Qo'l ko'tarib duo qilgin, qirquinlar.

Ayroliq savdoga bag'rimni dog'lab,

Men qolganman qattiq kunda qon yig'lab,

Kelmadi bobomning o'g'li so'rog'lab.

Bul jafo jonimdan o'tdi,

Bilmayman, xonga ne bo'pti,

Kelar vaqti kechka tortdi,

Ko'p qizlar xafa bo'pti,

Qalmoqlar muhlati bitdi.

Jafo tushib tanda jonga,

Men qolganman qattiq kunda,

Sharmandaman muna elda,

Endi qoldim g'ayridinda,

Xudo deb yig'lay har kunda,

Umrin o'tsin islom dinda.

Kelmadi bobomning uli,

Ne bo'ladi ko'rgan kuni,
Yig'lay bering, qirquin qizlar,
Quridi Barchinning sho'ri.
Xabar kelmasa elidan,
Nimish kelar bunday kunda
Mungliq sho'rlining qo'lidan.

Bu so'zni eshitib, Suqsur kaniz Chilbir cho'liga qaradi,
Chilbir cho'lidan otning dubiri keladi, Qorajon bilan
Boychibomi ko'radi, bu so'zni Barchinga aytib turadi:
Qo'ng'irotdan eldan bobong o'g'li kelibdi,
To'qson alp zo'riga duchor bo'libdi,
Armon bilan bobong o'g'li o'libdi,
Mingan oti o'lja bo'lib qolibdi,
To'rangning otini dushman minibdi,
Yig'lay bergin, qiyomat kun bo'libdi.
Bek Alpomish o'z yurtida to'rami,
O'lmasa otini dushman minami?!
Mazmuni o'libdi davlatli shunqor,
Qalmoqning qo'lida qopti Boychibor,
Chibor minib kelayotir qalmoqlar,
Bu yurishda to'rang topibdi xatar,
Xudo degin, yig'lay bergin, mushtipar.
Boychiborni Suqsur kaniz ko'radi,
Ustida zingkiygan qalmoq balodi(r),
Boychiborni juda qichab keladi,
Bilmaymiz holimiz qanday bo'ladi?
Qo'ng'irotdan mulki bo'lib qopti besoyib,
Ayrilding to'rangdan chochingni yoyib,
Yig'lay ber, buvushim, endi sarg'ayib.
Nima bo'lsa bitta qalmoq keladi,
Bunda kelsa bilganiday qiladi,
Qirquin qizlar bunda chuvlab qoladi,
Zo'rlik bilan seni kelib oladi,

Endi bizga qiyomat kun bo'ladi.
Qirqin qizlar bari chiqib qaradi,
Kelayotgan bu qalmoqni ko'radi.
Hammasi chuvullab hayron bo'ladi,
Barchinoyini bul o'rtaga oladi,
Qo'l ko'tarib duo qilib turadi.

Bu so'zni Suqsur kanizdan eshitib, Barchin ham bir
so'z deb turgan ekan:

Har narsani ayta berma so'zinga,
Do'stu dushman ko'rinar-da ko'zinga,
Iloyim qum quyilsin og'zinga.
Bu so'zdaytib Barchin suluv turadi,
Japsar yorib Chilbir cho'lga qaradi,
Boychiborman Qorajonni ko'radi,
Ko'p pushaymon qilib oyim jiladi.
Endi mening shirin jonim kerakmas,
Molu mulku xonu monim kerakmas,
Fasli bahor – gulistonim kerakmas,
Endi mening shirin jonim kerakmas.
Ko'rolmadim Boysin-Qo'ng'irot xonini,
Olsin egam bergan shirin jonini.
Biy bobomning mulki bo'ldi besoyib,
Yig'laydi Barchinoy chochini yoyib,
Kanizlarman birga turib sarg'ayib.
Xazon urib bog'ning guli so'lgandir,
Ajal yetib paymonasi to'lgandir,
Meni izlab bobom o'g'li o'lgandir,
Qarindoshi bul bexabar qolgandir,
Qo'ng'irot eldan mening uchun kelgandir,
Bul alplarga kelib duchor bo'lgandir,
Bu qalmoqlar qilganicha qilgandir,
Badbaxtning zulmida to'ram o'lgandir.
Bu so'zni aytib oyim yig'lab turgandi,

Boshida bo'lmadim kelgan polvondi,
Otalari bexabar bo'p qolgandi,
Bu badbaxtlar qanday azob bergandi.
Xudo deb yig'ladim men ham mug'oyib,
To'ramning o'ligi bo'ldi besoyib.
Uzoq yo'lda mehnat qilib yurgandi,
Hiylaman qalmoqlar ishni qilgandi,
Ko'rolmadim g'arib o'lgan polvondi.

Bu so'zni aytib turib edi, Qorajon ham jovchi bo'lib
borib qoldi. Murtini burab, uzangiga oyog'ini tirab, baxmal
uyga qarab, Boys; so'rab, bir so'z aytib turgan ekan:
G'amli qullar o'ylaydigan o'ydami,
Davlatmandlar gurgumali to'ydami,
Alp qizi bor Boysariboy uydami?
Savlat bilan men sallamni o'rayman,
Nazar solib bul ellarga qarayman,
Alp qizi bor Boysarini so'rayman,
Yurt og'asi Boysariboy uydami?
Shovqimga irg'iydi arabi tulpor,
Bir nechalar yurishimdan bexabar,
Bo'lib keldim men ham xonga xizmatkor,
Alp qizi bor Boysarida ishim bor.
Boysari mazgilin kelib ko'raman,
Yo'liqsa ishimni aytib beraman.
Yod etib yig'layman qodir xudoydi,
Bunda kelib ko'rdim bul mazgil-joydi.
Alp Qorajon Boysarini so'raydi,
Har tarafda turgan xalqlar qaraydi,
Qorajon qoshiga hech kim kelmaydi,
So'ziga hech odam javob bermaydi,
Ne ishda yurganin hech kim bilmaydi,
Ul haytovur Boysarini so'raydi.
Bizga keldi deb qizlar yig'laydi,

Qorajonning ko'nglidagin bilmaydi.
Alp Qorajon o'z ishini biladi,
Ko'nglida shumlik yo'q, to'g'ri keladi,
Jovchi bo'lgan, Boysarini so'radi.
Ko'rganlar ko'ngliga shumlik oladi:
«Bul bir yomon o'yda kelgan balodi»,
Hamma bundan hadik olib qoladi,
So'ziga Barchinoy javob beradi.
Qorajonga qarab, Barchinning aytgan so'zi:
O'lja qilib minib kepsan chovkar ko'k,
G'ariblikda minganlarga ko'ngil to'q,
So'raganing Boysariboy uyda yo'q.
G'amli qullar o'ylaydigan o'ydadir,
Davlatmandlar yaxshi mazgil-joydadir,
Mening otam cho'ponlarman qo'ydadir.
Ustima kiyganim kimxob ko'k edi,
Senga o'lja bo'lgan Hakimbek edi,
So'ragan Boysaring uyda yo'q edi.
Kalma shahodat musurmonning tiliga,
Bizlar qoldik ayroliqning hiliga,
Otam ketgan Boysin-Qo'ng'irot eliga,
Qaytgan bo'lsa uch oychilik yo'liga,
Musofirmiz bizlar qalmoq qo'liga.
Otam oltoychilik yo'lga borgandir,
O'z elida qarindoshin ko'rgandir,
Beparvo bo'p otam unda yurgandir,
Barchinoy so'zingga javob bergandir.
Senday qalmoq bir shumlik qip keladi,
Juda bizga qattiq ishlar qiladi,
Men biluvda ot egasi o'ladi.
Senday qalmoq boy otamni so'radi,
Uch oydan kay otam bunda keladi,
Uch oygacha, qalmoq, halak bo'lmagin,

Muhlatim bitdi deb qichov qilmagin,
To'qson kundan beri sen ham kelmagin,
Keta bergin, kelgan yo'ldan qolmagin,
Ko'p yashagin, ko'p yilgacha o'lmagin,
Yaxshilik ko'r, yomonlikni ko'rmagin.
Sen bizlarga biror zalal qilmagin,
Boy otam kelgancha bunda turmagin.
Hiylaman Boysarini so'rab turibsan,
Bir kuni Bovsari otam kelar-da?!

Barchin bul so'zni Qorajonning ko'nglida bir shumligi bor, yomon o'yda kelgan, tag'i bir uch oy muhlat olib ko'raman-da, — debaytayotgan edi. Barchinning ko'nglidagi gapni Qorajon bilmay aytdi: — Bizga otang bo'lmasa ham mayli, biz o'zing bilan gapirisha beramiz, biz ahmoq bo'lib, yo'l changitib dam-badam kelib yurmaymiz. Sen tegadigar bo'lsang, u oladigan bo'lsa, shul bo'ladi. Bekoriga nimaga keladi, deb «Jovchilikning sha'ni shul, bira-to'la bitirib ketaman», — deb Barchinga bir so'z aytib turgan ekan:

Ostimda bedovim o'ynar yuz alvon,
Olmos po'lat belda, egnimda qalqon,
Bu davlatni menga bergandir rahmon,
Jovchi bo'lib senga keldi Qorajon.
Ustingga kiyganing gulgun qirmizi,
So'zimni anglagin o'zbakning qizi.
Quloq solib turdi Barchinning o'zi,
Atrofida turgan qancha kanizi.
Biznikida yotir davlatli shunqor,
Do'stimning otidir muna Boychibor,
Do'stim uchun bo'lib keldim xizmatkor,
Har na so'zing bo'lsa, bizga aytako'r,
So'zingni opborar Qorajon nomdor,
Jovchi bo'lib aytgan so'zim shul bo'lar.
Xayolingga boshqa gaplar kelmasin,

Bir nechalar seni yo'ldan urmasin,
Kelishimni dushman qalmoq bilmasin,
Meni qalmoq deb ko'nglingga kelmasin.
Hazil bilma Qorajonning tilini,
Xohlaysanmi biy bobongning ulini?
Har na deganingni aytib boraman,
Qanday so'z so'zlasang, men ham bilaman,
Hozir o'zim yaxshi xizmat qilaman,
Nima deb so'rasang, javob beraman,
Qanday desang, xonga aytib boraman.

Bu so'zni eshitib, Qorajonga qarab, Qorajonni sinab,
bir so'z ayti turgan ekan:

Ustima kiyganim yashil ko'k edi,
O'z elinda shohning g'amin yeb edi,
Qursin Alpomish, ko'nglim yo'q edi,
Yaxshimasdir, qursin ko'zi ko'k edi,
To'qson alp ichinda ko'zga bosganim,
Rostin aytsam, Qorajonday bek edi.
Davlatimdan adras, kimxob kiyaman,
Haqdan kelgan ishga bo'ynim iyyaman,
Alpning zo'ri Qorajonga tiyaman.
Bog'bon bo'lib qizil gulni teraman,
Kanizim iyartib mudom yuraman,
Qorajonbek bilan o'ynab-kulaman,
Rostin aytsam, birga vatan qilaman,
Alp Qorajon bilan davron suraman,
Qorajonga tegsam deyman yuraman.
Alplarning sardori Qorajon nomdor,
Bo'lakning zo'rliги bu yerda bekor,
Olsa Qorajonda endi ixtiyor,
Sening ham o'zingda mening ko'nglim bor.
Bo'lak odamlarni nima qilayin,
Mudom men ham sening bilan bo'layin.

Meni boshqalarga o'nglab turmagin,
Har kimni sen menga duchor qilmagin,
Mening ko'nglim senda, ko'ngling bo'lmagin.

Ikkovimiz birga-birga yuramiz,
Bunda turib vatan-ro'zg'or qilamiz,
Bu dunyoni shunday bo'lib ko'ramiz,
Bolali-chaqali bo'lib qolamiz,
Qorajonbek, sizni ixtiyor qilamiz,
Birga borib mazgilingni ko'ramiz,
Kanizlarni biz xizmatga solamiz,
Gapim shuldir, sizi bilan bo'lamiz.

Bu so'zni Barchindan eshitib, Qorajon aytdi: – Sen meni qo'ygin, bunday qilma, insofga kelgin, mehnat tortib Alpomish kepti, qanday bo'lsa, quruq qolmasin, shunga tekkin. Agar sening ko'ngling sidqi qalmoqda bo'lsa, qalmoqlarning mendan boshqa bir kam to'qson alpi bor, shularning biriga tekkin, sen meni qo'ygin, bo'lmasa, boqib yurgan sabilingni boshingga qalpoq qilib kiygin, – deb xayoli qochib, nash'asi uchib, otning boshini burib, yo'lga kirib, o'zavonida kalma aytib jo'nay berdi. Buning chini bilan musurmon bo'lganini Barchin bilib, Qorajonga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Ko'zima ko'rinmas balandman pasti,
Bir nechuk so'zlarning tegar shikasti,
Hazillab aytaman, to'ramning do'sti,
Shundayin yigitning bormikan esi,
Mundayg'achiq ahmoq bo'lgani nesi,
Bog'onag'i so'zimni aytman to'rama.
Ko'ngiliga og'ir olib qolmasin,
Men sho'rlidan ko'ngli cho'rchib yurmasin,
Nima bo'lsa bu so'zimni bilmasin.
Siz eshiting menday oyim nolishini,
Berman buring Boychiboming boshini,

Bilolmadim men beklaming ishini.
Men ham sizga yaxshi xizmat qilayin,
To‘ram kepti, bilib xursand bo‘layin,
Beri keling yurishini so‘rayin,
Toza bilib vaqtim xushlab turayin.
Necha vaqtlar bizlar bo‘ldik intizor,
Bilmasdan so‘ylagan so‘zlarim bekor,
Qorajonbek, sizga aytar arzim bor,
Otingni ushlasin qirqin kanizlar,
Ot boshini buring sizday zo‘rabor,
Chaqirganda sening kelmog‘ing darkor,
Behuda qolmasin menday gajakdor.

Bu so‘zni eshitib, Qorajon zingkiyib burilib keldi. Barchin otning jilovidan ushlab, ko‘nglini xushlab, Qorajonni mehmon qila boshlab, ost tiga libos tashlab, ziyofatga bir qo‘yni so‘ydi, go‘shetni osib, sho‘rvasiga ham to‘ydi. Go‘shetni pishirib, korsonga solib, Qorajonning oldiga olib kelib qo‘ydi. To‘qlining go‘shetni chaynab, suyagini purkib yuborib, Qorajon ham qayqayib o‘tira berdi. Qorajon turib aytdi: – Qani, Barchin, Alpomish bo‘lsa keldi, alplarning muhlati bo‘lsa bitib qoldi, sen nima javob aytasan? Barchin aytdi: – Alpomish kelsa, kepti-da, Alpomish keldi, deb men Alpomishning etagidan ushlab keta berayinmi? Bul alplar ham umid bilan olti oyga muhlat bergan. Har kim maydonga ot soladi, otini o‘zdirgan odam oladi. Har kimning o‘z ko‘ngli o‘zidan qoladi. Mening to‘rt shartim bor, shul to‘rt shartimni qilgan kishiga tegaman. Xohi Alpomish qilib olsin, xohi qalmoqlarning biri qilib olsin, shul so‘zimni xon to‘ramga aytib bor, – deb bir so‘z aytib turgan ekan:

Ot chopsa gumburlar tog‘ning darasi,
Botimi ingratar nayza yarasi,
Kelgan bo‘lsa Qo‘ng‘irot elning to‘rasi,

Qirq kunlik yo'l Boboxonning orasi,
Boboxon tog'idan poyga qilaman.
Ko'zdan yoshin munchoq-munchoq tizdirsa,
Qo'shqanotning quyrug'ini so'zdirsa,
Boboxondan poyga qilib o'zdirsa,
Oti ildam boybachchaga tegaman.
Mendayin oyimning holin bilganga,
Osha yurtdan mehnat tortib kelganga,
Dushmanlarga qora kunni solganga,
Yoy tortishsa, yoyi sinmay qolganga,
Men tegaman shul yoyandoz polvonga.
Mendayin oyimning holin bilganga,
Meni izlab osha eldan kelganga,
G'anim ko'rsa qiyomat kun solganga,
Osha yurtdan izlab halak bo'lganga,
Ming qadimdan¹⁷ tanga-pulni urganga,
Men tegaman shul qirag'ay merganga.
Savash bo'lsa, bul shubanib chiqqanga,
Kurash qilib to'qson alpni yiqqanga,
Men tegaman nor bilakli polvonga.
Shul so'zimni aytib borgin to'ramga,
Zog' ham bo'lsa qo'na bersin gulshanga,
Bab-barobar qildim yaxshi-yomonga,
Men tegaman to'rt shartimni qilganga.
Aytib borgin izlab kelgan sultonga,
Otin toblab kira bersin maydonga,
Xabar bergin bari qalmoq dushmanga,
Talab qilsa bari kelsin maydonga,
Hech qaysi ham qolmasin-da armonda.

Bu so'zni Barchindan eshitib, Qorajon aytdi: – Bul o'yni sen o'ngg'ay topding, ayollik qilib, men shuni deyman, deb Alpomishning etagidan ushlab o'tirganda,

¹⁷ Qadam.

hodisa ishlar paydo bo'lar edi. Bul ishing binoyi bo'ldi, – deb Qorajon o'tlanib borayotib edi, bir kam to'qson alp kelayotib edi, Qorajonning oldidan chiqib qoldi. To'qson alpning zo'ri Ko'kaldosh turib aytdi: – Qorajon, qayoqdan kelayapsan? Qorajon aytdi: – O'zbekning qiznikidan kelayapman.

– O'zbekning qizining muhlati bitdi, uchradingmu nima iavob aytdi?

– O'zbekning qiziga uchrab kelayotirman. O'zbekning qizining aytgan so'zi shul bo'ldi: «Poyga qilaman, otini o'zdirganga tegaman; kurashda alplarning barini yiqqanga tegaman; yoy tortishsa, yoyi sinmay qolganga tegaman; ming qadimdan tanga-pulni urgan qirag'ay merganga tegaman», – dedi.

Bu so'zni eshitib, Ko'kaldosh alp aytdi: – O'zbekning qizining ko'ngli menda, poyga bo'lsa, o'zib kelmoq Ko'kdo'nonning tani; kurash bo'lsa, to'qson alpning birini qo'ymasdan yiqmoq faqiming tani; yoy tortishganda ham mening yoyim sinmay qoladi; ming qadimdan tangapulni depti, besh yuz qadimdan tanga-pulni uraman, ming qadimga borgan so'ng, chog'lab qo'yib yuboraman, bu yog'ini mujmaltob qilib olaman. Sen bu ostingdagi olachani qayoqdan olding? – dedi.

– Qo'ng'irotdan Alpomish degan do'stimiz kelgan ekan, bul shuning oti.

– Alpomish keldimi?

– Keldi, – dedi.

– Shul yurtlardan shul otni miniib, xotin olib ketaman deb ahmoq bo'lib yururmi?

– Shul otni minib kelgan ekan, – dedi.

Ko'sa sinchi degan sinchisi bor edi, sinchisiga aytdi: – Tushib o'zbekning otini ko'r qani. Tushib Boychibomi ko'rdi; qarichlab ko'rdi: sag'risining ustidan qulog'ining

o'rtasigachayin to'qson olti qarich chiqdi, ayil tortuvi oltmish uch qarich chiqdi. Sag'risini silab, bumidan naycha qo'yib, durbin bilan qarab ko'rdikim, qo'ltig'ida to'rt yarim gaz qanoti buklam-taklam bo'lib yotir.

— Qanday ekan o'zbekning oti? — dedi.

— O'zbekning oti anday ekan, o'zbekning qiziga burilmay qo'ya qo'y, — dedi.

— Chiningni ayt, — dedi.

Otni ta'rif qilib, chini shul, deb bir so'z aytib turgan ekan:

Yilqichinda o'zi kelgan sinlidir,

To'bishqon tuyoqli, marol bellidir,

Arosat kuninda ajab hollidir,

Qimmat baho ekan o'zbekning oti.

Minganlaming haqdin yetar maqsadi,

Qo'ltig'ida to'rt yarim gaz qanoti,

Asil tulpor ekan o'zbekning oti.

O'zi shunday kelgan ekan chovkar ko'k,

Quyrug'idan berisinda kiri yo'q,

Qanday bo'lsa minganlarga ko'ngil to'q,

Men bilaman ildamlikda mini yo'q.

Qimtisa o'tadi osmonda qushdan,

Beliga yarashgan kark qubba pushtan,

Hech kamlik bo'lmasa yo'rg'a yurishdan,

Umid qilma oy Barchinday buvushdan,

Asil tulpor ekan o'zbekning oti,

Buni mingan Qo'ng'irotlaming bekszoti.

O'n ikki oy sen otingni boqtirsang,

Yo'l-yo'lakay yo'lga gulmix to'ktirsang,

Avaylab o'zadi o'zbekning oti.

Bedov minib, ot abzaling shaylasang,

Poyga qilib ko'p shumlikni o'ylasang,

Poyganing boshida tortib boylasang,

O'n besh kun ilgari berman haydasang,
Bo'shalsa o'zadi o'zbakning oti.
Avval quloq solgin aytgan tillara,
Senga taqdir qilmas Barchin gullara,
Chopa bersang oltoychilik yo'llara,
Ingransa o'zadi o'zbakning oti.
Qalmoq elda ot bo'lmaydi barobar,
Umid uzib keta bergin qalmoqlar.
O'zbakning qizi deb halak bo'lasan,
Oting o'zolmasa nima qilasan?
Bir o'zbakdan izza bo'lib qolasan,
Behuda urinib ahmoq bo'lasan,
Bul ot nazarkarda, toza bilasan.
Qayerdan chopishsang, avval keladi,
Teng bo'laman degan otlar o'ladi,
Barchinoyini o'zbak oti oladi,
Boshqa ot minganlar halak bo'ladi.
O'r lashganman ne ishni qiladi,
Foydasi yo'q, g'arillashib yuradi,
Bekorga o'zini ahmoq qiladi,
Bari gap maynaga¹⁸ yig'ilib keladi,
Asil tulpor bunda paydo bo'ladi.

Bu so'zni eshitib, Ko'kaldosh alpning achchig'i kelib: –
Mendan biron vaqtda sen jodirim bo'lib, o'zbakni ilgaridan
ham ko'rib, o'zbakka yo'liqib, siyosatga otimni ta'rif qil,
deb senga uch-to'rt tanga bergan ekanda, choqdan biron
narsa olib ta'rif qilding, – deb achchig'i kelib, sinchining
ikki ko'zini o'yib olib qo'ydi. – Hamma vaqt o'zbakning
oti mening otimdan o'zganda, sening ko'zingning xunini
beraman. Yuringlar, Alpomishning ustiga boramiz, – dedi.
Qorajon ham qo'shildi, to'qson alp jam bo'ldi. Hammasi
yig'ilib, to'kilib, Alpomishning ustiga borib qoldi.

¹⁸ Miya.

Alpomish chodirda o'tirib edi, shunday qaradi, har qalmoqlar kelayapti: kallasi kapaday, tanasi tepaday, butlari selanglab otning ostiga aymashib ketgan. Alpomish o'tirgan yerida siyosat bilan qaradi. Bir kam to'qson alp otdan tappa-tappa tashlab, qo'l qovushtirib ta'zim qildi; aqli shoshib qoldi, tabgiridan adashib, Ko'kaldosh alp Ko'kdo'nonning ustida bir o'zi qoldi, Alpomishga qarab, bir so'z aytib turdi:

Gap eshit, o'zbak, tilimdan,

Qolmagin kelgan yo'lingdan,

Umidning uzgil joningdan,

Umid qilmagin yoringdan,

Ayrima kirdikoringdan,

Nima ish kelar qo'lingdan?!

So'z aytadi menday alplar,

Menga bo'laysan barobar,

Bul xotinimda nimang bor,

Ket endi senday bachchag'ar.

Tog' boshini chalar tuman,

Changalima bo'lsang duchor,

O'zbak, qutulmog'ing gumon.

Ustingga otlar solarman,

Yer bilan yakson qilarman,

O'zbak qizini olarman,

Bilganimdayin qilarman.

Hazil bilib turma meni,

Kim ahmoq qip yubordi seni?

Kelganing qalmoq mazgili.

Ket, o'zbak, tayin o'lasan,

Tur yo'qol, nima qilasan.

Ko'kaldosh deydilar meni,

Ko'p sarson qilarman seni,

Menga ma'lum qizning holi.

Olsam deb umiding bordi(r),
Hazil bilma qalmoqlardi,
Bu gapimni anglab bilsang,
Barchinoyning ko'ngli bordi(r).
Necha marta savol qilgan,
Tegaman deb va'da bergan,
O'zbek qizin olmoq bo'lgan,
Bilgin bul Ko'kaldosh bo'lgan.

Bu so'zni eshitib, Alpomish ham Ko'kaldoshga qarab,
bir so'z aytib turgan ekan:

Tikilsam quriydi daryoning gumi,
Na'ra tortsam qular qo'rg'onning timi,
Buncha so'zni lof urmagin bema'ni,
Otim Hakim, men ham Boysinning xoni.

Ketgan odam izlab bunda kelami,
Kelgan odam sendan kamroq bo'lami,
O'zi o'lmay, kishi yorin berami,
Hech bir elda senday tentak yurami,
Lof urib o'zini bozor solami,
Lof bilan qo'lidan bir gap kelami?!
Beshayin chiqmaydi mardning dovushi,
Urushli kun Rustamdayin bul ishi,
Qaysardayin bordir aning savashi,
Shunday kunda o'lmoq guppining ishi.

Maydonda lof urib ul kun keladi,
Ko'tarilganini birov biladi.
Aynaltirib bir qaysar soladi,
Ahmoq bo'lib senday qalmoq o'ladi,
Loppining jazosin shunday beradi.
G'ariblikda haqqa fig'on etarman,
Nor kesar olmosni belga chotarman,
Qilichima qirmiz qonlar qotarman,
Duchor kelganingni ko'kka otarman,

Ish ko'rsatib, yorim olib ketarman.
Jafolar solarman tandagi jonga,
Xazon bo'lsa zog'lar qo'nar gulshanga,
Ajalli kasratki tegar ilonga,
Hazillashma, qalmoq, menday sultonga,
Sen mard bo'lsang, chiqa bergin may donga,
Ot-potingman otayinmi osmonga?!
Alpomish der senga bermayman omon,
Qalmoqlarga solayin oxir zamon.
Bu so'zni eshitib, Ko'kaldosh ham bir so'z deb turibdi:
O'zbek, eshit mening dodim,
Yerni bosgan siyosatim,
Bu yurtda qolar jasading,
Qaytib sen otasan otim,
Kimga keladi quvvating?!
Sen ham, o'zbek, ajab depsan,
Guppi so'z o'rganib kepsan,
Necha so'zni lof uribsan.
Qilarman yer bilan yakson,
So'z aytarman alvon-alvon,
Elingdan chiqibsan, polvon,
Mendan qutulmog'ing gumon.
Umid qilmagin yoringdan,
Odam bo'p chiqib shahringdan,
Bo'yingni uzay taningdan.
Men ham bo'lsam mardi maydon,
Omon ketmaysan bu joy dan,
Senday necha polvon kelgan,
Kelib bu yurtlarni ko'rgan,
Hammasi qo'limda o'lgan,
Qolgani pushaymon qilgan,
Boshi gangib, cho'lda sarson,
Elin topmay, garang bo'lgan,

Har kim ham do'g'ilib ko'rgan,
Kim menga barobar bo'lgan?!
O'zboshimcha bu Qorajon
Seni bir kun topib kelgan,
Bu yurishing bo'lar yolg'on.
Meni bilsang shunday polvon:
Ne erlar kep savash qilgan,
Bu to'qaylar qonga to'lgan,
Ot ostida kalla qolgan,
Hammasi qo'limda o'lgan.

Bu so'zni Ko'kaldoshdan eshitib, Qorajon ham bir so'z
deb turgan ekan:

Emishdoshim, aka, bunday qilasan,
Bir o'zbek deb so'zni lofi urasan,
Sen tilingni tortib so'yla bu zamon,
O'zbek mug'um, armon bilan o'lasan.
Bul o'zbekni alp Qorajon biladi,
Changallasa, tog'ni talqon qiladi,
Sen tilingni tortib so'yla, bek og'a,
Achchig'lansa, mulking yakson bo'ladi.
O'zi og'ir, bilmas aytgan dodingni,
O't qo'yib kuydirar, qalmoq, yurtingni,
Holin bilmay har kim halak bo'ladi,
Kim bunga teginsa tayin o'ladi.
Anglamaydi ko'pincha aytgan so'zingni,
Agar bilsa, o'yar ikki ko'zingni,
Yaqinlasang, o'ldiradi o'zingni.
O'rlashganman, aka, nima bo'ladi,
Bir hodisa ish bo'p bunda qoladi,
Bekor kerishganlar ahmoq bo'ladi,
Barchinoyning aytgan shartin qiladi,
Shart bitirgan odam yorni oladi.
To'rt shart buyurgandir unda zulfakdor,

Qorajonga tayin qilgan muqarrar,
Shul shartning payida bo'lmoqli darkor,
Bekor gapning nima kerakligi bor!
Elu xalqqa yurib xabar berayin,
Hamma ham eshitsin, ani ko'rayin,
Kim oladi, kim qoladi, bilayin.
O'rtadagi o'zbek qizi u dilbar,
Uning uchun bekor o'rlash ne darkor?
Jonni sotib o'zib kelar bedovlar,
Oting o'zsa, o'zingdadir ixtiyor,
Buning uchun o'rlashib yotmoq ne darkor,
Oti o'zganga tegar Barchinday dilbar,
Bundayin behuda so'zlar ne darkor.
Poyganing payida endi bo'layik,
Qalmoqshohga borib xabar berayik,
Elu xalqqa yurib jarchi qo'yayik.
Xaloyiq eshitmay yana qolmasin,
Eshitmagan ko'p pushaymon qilmasin,
Bilmadik deb ichin urib yurmasin.
Otini sovutib maydonga kelsin,
O'rtadagi o'zbek qizini ko'rsin,
Ot boqqanlar chopib poygani qursin,
Oti o'zgan olar, haloli bo'lsin.
Bu so'zni Qorajon turib gapirsin,
Hamma odam eshitib buni tan bersin,
Ko'kaldosh o'rtada o'rlashib tursin,
Ko'pdan qolmay, bu ham poygaga yursin,
Oti o'zsa, Barchin shuniki bo'lsin.

Qorajonning so'zi hammasiga ma'qul bo'lib, «Qorajon rost aytdi», — deb, bu yoqdagi qo'l quvushtirib turgan qalmoqlar: — Yosh bachcha ekan bul o'zbek ham, — dedi.

Bir nechasi: — Bir o'zbek-da, — dedi.

Bir nechasi aytdi: – Juda haddili mug‘um zo‘r o‘zbek-da, Ko‘kaldoshdan hayiqmadi, tilini tortmay gapirdi, so‘nggi navbatda Qorajon ora tushdi, bo‘lmasa, Ko‘kaldoshni bir yoqlik qilar edi, xili ish boshlab turar edi, – deb har qaysisi har so‘zni gapirib yotdi.

Endi Qorajon bosh bo‘p, poyganing harakatini qilayapti. Xat yozib, Qalmoqshohga xabar yubordi. Bir mahram xatni olib ketdi, kim yo‘liqsa, xabar berib borayapti. Qalmoqshohning davlatxonasiga yetdi. Bir xizmatkor xatni olib, Qalmoqshohga tutdi, Qorajonning mahrami qaytdi. Bul xatni Qalmoqshoh o‘qib ko‘rdi. Sayis xizmatkoriga buyurdi: – Otlarni tobla, xo‘b parvarish qilib qara, manglaylarini sila, o‘zbekning qizi poyga bo‘ladi, nasib etgan oladi. Juda yaxshi qiz ta‘rifi keladi, otini o‘zdirgan odam oladi, – deb qishloqlarini, bozorlarini chaqtirta berdi, har tarafga xabar qila berdi.

Qalmoqshohning amri shunday bo‘ladi,

Har elga jarchilar xabar qiladi,

Qishloqlarga yurib xabar beradi,

«Otiga ishongan odam boradi,

Ot o‘zdirgan biyning qizin oladi»,

Eshitganlar otni toblab ko‘radi.

Bilmaganga yurur shunday bildirib,

Sho‘xlik qilib, bir nechani kuldirib,

Elu xalqqa yurib xabarni qilib,

Jarchilari har bozorni chaqirib.

Xazon bo‘lmay bog‘da gullar so‘libdi,

Oo‘ng‘irotdan ham bunda odam kelibdi.

To‘qson polvon ko‘p bir chatoq qilibdi,

Boysarining qizi poyga bo‘libdi,

Bizning yurtga shuytib xabar kelibdi,

Yaxshi qiz deb ovozası kelibdi.

Mard yigitlar ot sovutib boradi,

Oti ildam Barchinoyini oladi,
Qalmoq yurti ko'p g'alog'ul bo'ladi.
Har kim o'z holiga otin ko'radi,
Oti yomon ko'p irkilib qoladi,
Ko'raylik, deb katta-kichik keladi.
Kashal g'orda katta yig'in bo'ladi,
Oynali ko'liga odam to'ladi,
Alplar, bul ham sherday bo'lib aynalib,
Elatidan kelgan otga qaradi.
Poygaga borguday otni ayirib,
Shul zamon mirzalar xatlab turadi.
Poyganing boshchisi Qorajon sardor,
To'sat-to'sat kelayotir qalmoqlar,
O'n ming uyli Qo'ng'iro't xalqi qaradi,
Tomoshamon Oyna ko'lga to'ladi.

Poygaga qo'shiladigan otdan qalmoqlarning podshosidan ham uch ot keldi: biri olapocha to'riq ot, biri bir shapaq ot, birov o'n bir ming tangaga olgan saman ot. Qalmoqning yurtidan Barchinning poygasiga yig'ilgan ot to'rt yuz to'qson to'qqiz ot bo'ldi. Boychibor bilan to'ptog'ri besh yuz bo'ldi. Sinchilar besh yuz otdan bo'lagini ko'rib qaytarib yubordi: – Bu otlar bo'lmaydi, bu uzoq yo'l, bul otlar yo'lda qoladi, ichi kuyib bekorga o'ladi, egasi ham sarson bo'ladi, – dedi.

Poygachilar har kuniga ot sovutib, yolg'on poyga qo'yib keladi. ¹ Boychibor otlarning changini ko'rmay qoladi. – «O'yinda o'zgan chin, da o'zadi» degan gap bor, hazil poygada otning changini ko'rmay qoladi. Chin poyga bo'lgan so'ng qanday keladi? – deb qalmoqlar bog'onag'i ko'r bo'lgan sinchiga izza beradi. Zo'rni zo'r biladi, valini vali biladi, tulporni tulpor biladi. Toychi o'lahatida Ko'kaldoshning Ko'kdo'noni tulpor edi, o'zidan g'olib Boychiborni ko'rib, vahm bosib, yemini olmay qoldi. –

Mening otim kasal bo'ldimi, dardi yomon o'sal bo'ldimi,
ko'zing bo'lmasa ham, qo'ling biladi, bizning otni bir
ko'rib bersang, – dedi. Sinchi Ko'kaldoshga qarab, bir so'z
aytib turgan ekan:

Alp Ko'kaldosh, eshit aytgan so'zimni,
Zo'rlik bilan o'yding ikki ko'zimni,
Sarg'aytirding mening gulday yuzimni.
O'zidan g'olibni oting ko'rgandir,
Bul poygada o'zolmasin bilgandir,
Vahm bosib yemin olmay qolgandir,
Otingning g'olibi Chibor bo'lgandir,
O'zingning g'olibing Hakim polvondir,
Shuytib oting o'ylab vahm qilgandir.
Xohi borgin, xohi qo'ygin, qalmoqlar,
Bekoriga halak bo'lma, ahmoqlar.
O'zbakning qizidan umid qilasan,
Holing bilmay sarson bo'lib yurasan,
Behuda otingga zulm qilasan,
Ololmaysan, sarson bo'lib kelasan.
G'am bilan sarg'aydi guldayin diydor,
Senga aytgan mening so'zim shul bo'lar,
Boychiborman oting bo'lmas barobar,
Hali ham sen halak bo'lma, qalmoqlar.
Boboxon tog'iga sen ham borasan,
Ko'p joningni qiynab sarson bo'lasan,
Sarson bo'lgan bilan nima qilasan,
Bir kuni zingkiyib o'zing qolasan,
Elga kelib sen sharmanda bo'lasan,
Ko'zim o'yib menga izza berasan,
O'zbakning qizini qaytib olasan,
Elda yurgan sen ham ahmoq balosan,
Borsang sen, sarson bo'p bir kun kelasan.

Bu so'zni eshitib, o'lsa ham bul to'g'ri gapirmaydi, endi bul o'zbekning yordamini olib, gapirmoq bilan bo'ldi buning ishi, – dedi.

Ko'kaldosh otlanib, hamma poygachilar jam bo'lib, Alpomishning tanidan Qorajon poygaga bormoqchin bo'ldi. Sakson tilla savdo qilib Boychiborni oldi. Qarindoshsinib qalmoqlar Qorajonni aynitdi: – Bul oting buncha pullik ot emas, sinchining pora olib gapirganiga ahmoq bo'lding, o'zbekning yomon cho'birini baland olding, bir chetini o'zing ham ko'rding.

Alpomish aytdi: – Do'stim, qarindoshlaring aynitgan bilan aynima, bir surinib turar, suvday oqqan yo'rg'a bo'lar, nima desang, aytganingni qilar, otdan juda ko'ngling to'lar, – deyyotir. Qorajon ham: – Bir savdoda, aynimayman, – deb yotir. Qalmoqlarga ko'z-ko'z qilib, shunday ish bo'lib, Qorajon Boychiborni minib, poygachilarga aralashib turibdi.

Alpomish o'z yurtidan kelgan otga bag'ir bosib qolgan. Ot ko'zidan g'oyib bo'ladiganday bo'ldi, shu shaharda qoladiganday bo'ldi, yakka mozor bo'p o'ladiganday bo'ldi. Qorajonga qarab: – Bir kelar mo'ljalingni aytgin, – deb so'rab turgan ekan:

Qorajonbek, men ham senga qarayin,
Bir kelar bo'ljaling sendan so'rayin.
Toyrilmasin boshda toji davlating,
Belingda yarqillar keskir po'latiing,
O'ynaydi ostringda Boychibor oting,
Necha kundir sening kelar muhlating?
O'z elingda sen ham beksan, to'rasan,
Jahonni sayl etib o'ynab-kulasan,
Ko'p qalmoqman yolg'iz ketib borasan,
Xabar bergin, necha kunda kelasan?
Sen ketgan so'ng qolmas mening toqatim,

Boychibor edi-ku mening ulfatim,
Ot ketgan so'ng qolmas mening quvvatim,
Necha kundir sening kelar muhlati?
Bebosh qalmoq bo'ldi sening hamroying,
Bunday kunda gapni gapga ulayin,
Bir kelar bo'ljaling aytgin, bilayin.
G'am bilan sarg'ayar guldayin diydor,
Bui sening ostingda ketdi Boychibor,
Har gap bo'lsa, senda bo'ldi ixtiyor,
Otga zalal yetkizmasin qalmoqlar,
Albatta xabardor bo'lg'in, Qorajon.
Borib obod qilsam mamlakatimni,
Do'stim, deb mindirdim senga otimni,
Aytib ketgin sen ham bir muhlatiingni.
Ko'p qalmoqqa yolg'iz hamroh bo'lasan,
Nima bo'lsa sozigarlik qilasan,
Aytib ketgin necha kunda kelasan?
Salomat bo'lsin-da Boychibor oting,
Shunday bo'ldi menga qilgan xizmatig,
Necha kundir sening kelar muhlatiing?

Bu so'zni eshitib, Qorajon kelar muhlatini aytib, bir so'z deb turgan ekan:

Ostimda o'ynasa arabi otim,
Men ketsam qolmaydi, do'stim, toqating,
Boruv qirq kun, qaytuv besh kun, bek do'stim,
Qirq besh kundir, do'stim, kelar muhlatim.
Jahonni sayl etib o'ynab kulmasam,
Nor kesar olmosni belga cholmasam,
Qirq besh kunda Boboxondan kelmasam,
Ham otingni, ham do'stingni o'ldi de,
Yakka mozor bo'lib shunda qoldi de.
Har gap bo'lsa, yaratgandan ko'rarman,
Qo'limdan kelgancha xizmat qilarman,

Yarashiqqa ot kokilin o'rarman,
Nasib etsa qirq besh kunda kelarman.
Har talabing bo'lsa, haqdin tilagin,
Qirq besh kunda bul yo'lima qaragin.
G'amli qulga egam bo'lgay mehribon,
Ish bo'lmas qudratli haqdin befarmon,
Men kelgancha duoda bo'l, begijon,
Bu so'zlarni aytib o'tar Qorajon,
Hamroh bo'ldi menga besh yuzta dushman,
Yolg'iz-da deb sen qilmagin pushaymon.
Bular ham qarindosh, birga borarman,
Qalmoqlarman ko'p o'rlashib ko'rarman,
Qo'limdan kelgancha xizmat qilarman,
Besh yuzining biri bo'lib yurarman,
Nima bo'lsa ehtiyot qip ko'rarman,
Yomonining yo'lda dodin berarman,
Nasib etsa qirq besh kunda kelarman,
Xafa bo'lma, duoda bo'l, bek do'stim.
Xayolingni har tarafga bo'lmagin,
Yaxshilik ko'r, yomonlikni ko'rmagin,
Men kelgancha, do'stim, xafa bo'lmagin.

Bul so'zlarni aytib, poygachilar jo'nab ketdi. Alpomish chodirda o'tirib qoldi. Qirq besh kunda kelar, deb vaqtini xushlab turdi. Endi Barchinning qirqin kanizlari bilan Suqsuroy degan kanizi bosh bo'lib, Alpomishga ovqat olib, qirqin qizlar tovoq ko'tarib, dasturxonga solib, chodirga olib kelib qoldi. Kelsa, poygachilar jo'nab ketibdi. Alpomishga qarab, Suqsur kaniz bu so'zni aytib turibdi:
Xazon bo'lib bog'da gullar so'libdi,
Oblo sening aqli-hushing olibdi,
Begijon, bul ishing o'sal bo'libdi,
Boychiborni, bildim, qalmoq minibdi.
Mardning ishi elda shunday bo'lama,

Otidan ayrilib yayov qolama,
Xayolingga shunday gaplar kelama,
Hech zamonda qalmoq do'stlik qilama?!
Mening munojotim qabul bo'lmadi,
Begijon, bo'shliging sira qolmadi.
Sen bekor beribsan Chibor otingni,
Falak bersin qaytay ko'ngil shodingni,
Hay bilmayman, qilarnii xizmatiningni?!
Osha yurtga kelib bunday bo'lasan,
Ixtiyoring bir qalmoqqa berasan,
Bir g'arib piyoda bo'lib qolasan,
Dushman bo'lsa, nima iloj qilasan?
Sen eshitgin menday inungluq tilini,
Yangi kep ko'rgansan qalmoq elini,
Sen bilmaysan badbaxtlarning sirini,
Quritmasin senday mardning sho'rini.
Uchqur bo'lsang, qanotingdan qayrilib,
Yugruk bo'lsang, tuyog'ingdan tayrilib,
Bekor qipsan Boychibordan ayrilib,
Anglab bilgin, oting omon kelmaydi,
Ko'nglingdagi o'ylaganing bo'lmaydi,
Ular dushman, sira do'stlik qilmaydi.

Bu so'zni eshitib, Suqsur kanizga qarab, bir so
turgan ekan:

Har kim o'z sha'niga bekmi, to'rami,
Ayolning aqili aql bo'lami,
Shu gaping sha'nima to'g'ri kelami,
Do'st deb menga ul dushmanlik qilami?!
Bu nasihat aytma, senday mushtipar,
Quloq sop eshitgin aytgan nidoga,
Bu so'zlarni aytma, kaniz, sadag'a,
Ishimni solganman qodir xudoga.
Avval oblo, duyum nabi bo'lsa yor,

O'n ikki imom, chiltan bo'lsa jilovdor,
Inshoollo, poygadan kelar Boychibor,
Bu so'zlarni ayta ko'rma, qirquinlar,
Qorajonbek shumlik olsa ko'ngliga,
Qorajonbek bir xudoga urdirar.
Ko'ngliga qandayin shumlik keladi,
Do'st otini tutib bundan jo'nadi,
Do'st deganing qabohat gap bo'ladi,
Qorajonbek yaxshi xizmat qiladi,
Xayolin qochirsa, osiy bo'ladi,
Esi bor, Qorajon o'zi biladi,
Bu gaping, kanizak, qanday bo'ladi,
Tavakkalni bir xudoga qiladi,
Ko'p qalmoqman yolg'iz o'zi jo'nadi,
Mening uchun mehnat tortib boradi,
Men bilmayman nima azob ko'radi,
Qalmoqlar albatta tashvish beradi,
Do'st xizmati, kaniz, shunday bo'ladi,
O'lmasa, bir kuni kelib qoladi,
Sha'nima bu gaping nomard bo'ladi.
Sen nomard bilmagin bul zamon bizni,
Ayollik qip bilmay so'ylading so'zni,
Ergashtirib kepsan bul qirquin qizni.

Bu so'zni aytib, kanizlarning olib kelgan ovqatini yeb,
fotihani yuzga tortdi. Qirquin kanizlar bu so'zni aytdi:
Kiygani gulgun qirmizi,
Aqlingdolar jodu ko'zi,
Bizlar Barchinning kanizi,
Kelsin degan biyning qizi.
Qirquin qizlar boshlab borar,
Oldingizda xizmat qilar,
Agar ko'rsang, yo'ling bo'lar.
Eshitingiz aytgan so'zni,

Mahtal qilmang qirquin qizni,
Barchinoy yuborgan bizni,
Qo'ymay op ketamiz sizni,
Ko'rmaysizmi sarvinozni.
Balq urib o'tirgan o'zi,
Sizni eltar aytgan so'zi.
Bog'dochilgan gulg'unchalar,
Gulga yarashgan dumchalar,
Kelsin degan oyimchalar.
Agar ko'rsang, ko'ngling to'lar,
Billa yursang, yaxshi bo'lar,
Kanizlar bo'ldi minnatdor,
Ko'nglingda qolmasin g'ubor,
Sirlashsam deydi gajakdor,
So'z aytadi jam'i qizlar.
Eshiting ohu zorimni,
Borib ko'rsangiz yoringni,
Tarqat cheru g'uboringni.
Barchin shunday gajakdordi(r),
Hamma sizga intizordi(r),
Borib ko'ring zulfakdordi,
O'g'rincha qalliqqa bormoq
O'zbak yurtida rasm bordi(r).

Kanizlarga qarab, Alpomish ham bir so'z deb turgan ekan:

Bul borish, qirquinlar, ayb bo'lmaymi,
Boysaribiy bilsa, gina qilmaymi,
Eshitsa, elu xalq bizga kulmaymi,
Bu boruvim mening ayb bo'lmaymi
Odamlar sha'nima nomard qilmaymi?!
Qizlar meni lodon ishga solmagin,
Yorim ta'rif qilib aqlim olmagin,
Qo'y, kanizlar, bunday yo'ldan urmagin,

Qizlar, bunday baring yig'ilib kelmagin,
Meni juda ahmoq, lodon bilmagin,
Sen iyartib, el kuldirib yurmagin,
O'rtaga olib ko'p sharmanda qilmagin,
Bora ber, kanizlar, halak bo'lmagin.
Sening bilan yursam qanday bo'ladi,
Gap kelsa, betima ta'na qiladi.
Qancha odam xizmat qilib yuradi,
Biy qiziga borsak ayb bo'ladi.
Xizimatingdan, qizlar, ko'nglim to'ladi,
Bul ishing ko'nglima to'g'ri kelmadi,
Qanday odam ko'rsa ayb qiladi.
Barchin suluv o'zin o'rtaga soladi,
Biyning qizi bul o'rtada qoladi,
Mehnat tortib bir kun otlar keladi,
So'ngra bilmam kimniki bo'p qoladi.
Hozir borishimiz bejoy bo'ladi.
Kanizlar, zo'rlama, ko'nglim qoladi,
Gapirgan so'zlaring ayb bo'ladi,
O'rtada qolgandir, kimlar oladi,
Kim ularin jabbor egam biladi,
Bu so'zlaring, kaniz, ayb bo'ladi.
Taqdir etsa, bir kun davron suradi,
Taqdirga tan bersa, yaxshi bo'ladi,
Xudo qilgan ishga banda ko'nadi.

Bu so'zni eshitib: — O'g'rincha bormoq ota-bobomizdan qolgan rasm, — dedi. Bul ma'qui tushayin, dedi. — Ota-bobomizdan qolgan rasm ekan, — deb bormoqni ixtiyor qildi. Bul o'g'rincha qalliqqa borayotgandagi so'zi: Hakimbekning bilmaganin bildirdi, Yorin aytib shodiyona kuldirdi. Qizlarning so'ziga hurram bo'ladi, Qirquinlarman birga-birga jo'nadi.

Ma'qul bildi kanizlarning so'zini,
Kuchuk bosmas yo'lbars-sherning izini,
Borib ko'rsam deydi biyning qizini.
Ta'rif berib aning aqlin oadi,
Kanizlarman bir-birga boradi,
Soy bilan panalab shunqor jo'nadi.
Biyning qizin ko'rsa ko'ngli to'ladi,
Qirquin qizlar o'ynab-kulib boradi,
Har tarafga nazar solib qaradi.
Ko'p qizlarman bilalashib jo'nadi.
O'zbakning rasmi shunday bo'ladi,
O'g'rincha qalliqqa ketib boradi.
Qizlar aytar: – Bizman birga yuring, deb,
Har zamon panalab borib keling, deb,
Dam-badam vaqtingiz xushlab turing, deb,
Ko'nglingiz toblasa kunda boring, deb,
Qanday bo'lsa aralashib taring, deb,
Barchinoyman borib suhbat quring, deb,
Nasib qilsa kunda o'ynab-kuling, deb,
Hech kim bilmasin-da pasman yuring, deb,
Nasib etsa, biyning qizin oling, deb,
Ko'chmanchi bo'p kelgan elni ko'ring, – deb.
Bu so'zdaytib qizlar ketib boradi,
O'n ming uyli eldoralab yuradi,
Boysarinikiga yaqin boradi,
Bevaqt borib baxmal uyga kiradi,
Shul zamonda Barchinoyni ko'radi.
Adab bilan bul o'rnidan turadi,
Qirquin qizlar hozir bo'lib turadi,
Bu qizlardan Barchin uyalib boradi,
Ikkovini qizlar yaqin qiladi,
Bilagidan Hakim ushlab oladi,
Bekning vaqtin qizlar xushlab turadi.

Biyning qizin jamolini ko'radi,
Ko'rib Hakimbekning ko'ngli to'ladi,
Tabassumman Barchin suluv keladi,
Qirquin qizlar xizmat qilib turadi.
Hakimbekning siyosatini ko'radi,
Barchinoyim izzat qilib turadi,
Qirquin qizlar payrovinda bo'ladi,
Izzatida bekning ko'ngli to'ladi.
Sahargacha Hakim bunda turadi,
Tong oldida tag'i qaytib jo'nadi.
El ko'ziga tashmay bunda keladi,
Namoz vaqti chodiriga kiradi,
Kunda qizlar xabar olib turadi,
Hakim bunda aralashib qoladi,
Borishli-kelishli bo'lib yuradi.

Bularga har zamon qizlar kelib, bir-birini ko'rib, siruholini bilib, shunday bo'lib yurdi. Bular bunda shunday bo'lib tardi. Poygachilar yo'l yurdi. Poygachilarning borayotgandagi so'zi:

Ne qalmoqlar sherday bo'lib,
Har yag'rini qirday bo'lib,
Besh yuz otli birday bo'lib,
Qistab yo'lda to'bichoqni,
Ot boshini qo'yib olar
Yaqin qilmoqqa uzoqni.
Ot chopishsa uzoq yo'lga,
Bir-biri kirmaydi tilga,
Qamchi urib Boychiborga,
Qorajon ham borar birga,
Yo'ldosh bo'lgan satta zo'rga.
Qorajonni mazax qilar,
Sho'xlik qip o'rtaq olar,
Barchinoyimning ustidan

Xo'p o'rflashib talash bo'lar.
Borayotir lolovlashib,
Ganasi daryoday toshib,
Bir xili o'tday tutashib,
Badbaxt cho'lda ahalashib,
Qorajon otini qo'shib,
Bir surinib Chibor turar,
Endi juda yo'rg'a bo'lar,
Ko'p qalmoqlar hadik qilar:
«Kunba-kun yursa ochilar,
O'zbakning oti hiylagar».
Gumon qildi ko'p qalmoqlar:
«Hayvon ham bo'lsa jodugar,
Yo'llarning tanobin tortar,
Bul otdan hamma bexabar,
O'zarmikan shul ukag'ar,
Farqlamaydi aqli yo'qlar».
Shunday bo'lib yo'l yuradi,
Zilning tog'iga boradi,
Qalmoq shunday ayriladi.
Qalmoq ketdi o'yni o'ylab,
Ko'ngliga kelganin so'ylab:
«Boboxonga yetarmiz, – deb,
Tumshuq bilan o'tarmiz, – deb,
Tekis yo'lman ketarmiz», deb.
Qorajon ayrilib qoldi,
Zil tog'in beliga soldi,
Bir yo'l bilan bora berdi.
Borayotgan Qorajon nomdor edi,
Zil tog'ida bir aydahor bor edi,
Aydahorga alp Qorajon doridi.
Qorajonbek endi shunday qaradi,

Bunda yotgan aydahorni ko'radi,
Ot tizginin munda tortib turadi,
Aydahor ham Qorajonni ko'radi,
Qorajonga ajdar salom beradi.
(Shoir so'zi shunday yolg'on bo'lami,
Aydahor odamga salom berami?!)
Ostida mingani Boychibor edi,
Minganlarga qutbi zamon yor edi,
Jilovida chiltan, pirlar bor edi,
Pirga salom bergan aydahor edi.
Jafolarga tushib endi tanda jon,
Bunday kunda egam bo'lgay mehribon,
Aydahordan o'tib ketdi Qorajon.
Azamatlar olmos boylar dastiga,
G'anim tushar kam davlatning qastiga,
Ostidagi Chibor otni o'ynatib,
Qorajon chiqdi Zil tog'ining ustiga.
Toqqa chiqib alp Qorajon qaradi,
Yo'lda to'zib qalmoq ketib boradi,
Bul tog'dan enkayib nomdor jo'nadi,
Mazmuni qalmoqlar keyin qoladi,
Yo'lning to'tasiman qichab boradi,
Necha adir, beldan o'tib jo'nadi,
Murodini yaratgandan tiladi,
Taqdirida nima borin ko'radi,
Chu, deydi, Chiborga g'ayrat qiladi,
Qalmoqdan ilgari ketib boradi.
Ko'rinmaydi qalmoqlarning qorasi,
Borayotgan Qorajonday to'rasi,
Yaqin qoldi Boboxonning orasi.

Boboxon tog'iga yetib, Qorajon otga dam berib yotdi.
Qalmoqlar tumshuqni aylanib borayapti. Bir nechasi:

«Qorajon ko‘rinmaydi», – deydi. Bir nechasi aytadi: «Otlarning to‘zonida cho‘biri bilan to‘balashib yurgandir-da, Qorajon o‘zbakning otini baland olgan, ul o‘zbakning tani bo‘lgan, qachon Qorajon bir hisobda bor, u ham o‘zbakning biri bo‘p sarson bo‘lgan». Qalmoqlarning oldi hafta-o‘n kun deganda Boboxon tog‘iga yetdi. Keyini chuvalib hali ham kelayapti, juda ham o‘ldik, deb borayapti. Ko‘rsa, Qorajon Boboxon tog‘ida yotibdi, poyga qo‘yadigan yerga boribdi.

Ko‘kaldosh alp turib aytdi: – Qorajon, sen lot-manotdan yuz o‘girib, islomning diniga kirib, sehrigar-jodugar bo‘lib, baloga yo‘liqib qolibsan. Shu yomon cho‘bir bilan bizdan burun kelibsan.

Qorajon aytdi: – Sizlar bilan birga-birga Zil tog‘iga keldim, ot charchab qolib, ko‘p diltang bo‘ldim, zehnim koyib, yiqib to‘rt oyog‘ini bo‘g‘ib, orqalab, yo‘lning to‘tasi bilan yangitta oshib keldim. – O‘zbakka iyarsang, azob ko‘radiganing belgili edi, – deb bir so‘z aytib turgan ekan: Sen bilmading bek og‘angning ishini, Kel kesayik Boychiborning boshini, O‘rtagolib yeyik aning go‘shini, Shuytib qilsak o‘zbaklarning ishini. Sen eshitgin alp og‘angning dodini, Kel so‘yayik, uka, o‘zbak otini, Armonman ketmasin akang xotini. O‘zbak bilan gaping bir bo‘p yurasan, Sen ham juda o‘zboshimcha bo‘lasan, Mendayin akangni xafa qilasan, Nomus-orni kimga olib berasan, Qaysi o‘zbakni sen xotinli qilasan? O‘zboshimcha bo‘lib elda yurasan, Yomon bo‘lsang, sen juvarmak o‘lasan.

Bir o'zbekning qizi deb ham kelganmiz,
Besh yuz odam halak bo'lib yurganmiz,
Necha marta biz maslahat qilganmiz,
Sening hisobingni topmay turganmiz,
O'zbek otin o'ldirmoqchi bo'lganmiz,
O'zbek qizin biz olmoqchi bo'lganmiz.
O'zbekning otini nobud qilayik,
Ot go'shtiga to'ysin barcha xaloyiq,
Boychibor go'shtini ovqat qilayik,
Kelgin, uka, bir va'dada turayik,
Juda ham o'zbekning ishin qilayik.
Yolg'iz chiqib o'zboshimcha bo'lmagin,
Ko'kaldosh akangni xafa qilmagin,
O'zbeklarning yetagida yurmagin,
Bachchag'arning aytganini qilmagin,
Qanday bo'lsa, qarindoshdan qolmagin,
O'zgalarning aytganiga ko'nmagin.

Bul so'zni Ko'kaldoshdan eshitib, Qorajon ham bir so'z aytib turgan ekan:

Bu so'zingni, aka, sening qo'yayik,
Omin desa parishtayu maloyik,
Yaratgan rahmondan maqsad tilayik,
Kelgin, aka, Ko'kdo'nonni so'yayik,
Do'nonning go'shtiga toza to'yayik,
Qazisini yolg'iz senga qo'yayik,
Shul so'zimni ma'qul denglar, xaloyiq.
Xazon bo'lmay bog'da gullar so'lmaymi,
Oblo sening aqli-hushing olmaymi,
Ko'z ola qilasan Chibor otima,
Bunday bo'lsang Ko'kdo'noning o'lmaymi?!
Shu so'zim hammaga ma'qul kelmaymi,
Ko'kdo'nonning go'shtin yesak bo'lmaymi?

Ot so'ymoqqa juda abjil bo'libman,
Odamlarning ko'nglidagin bilibman,
Qassoblikni o'zim mashq qip turibman,
Do'nonni so'ymoqqa, aka, tolibman.
Xafa qilma Qorajonday mardingni,
Avval o'ldiraylik Do'non otingni.
Yo'q yerdagi so'zni lofi urasan,
Ot so'ymoqni o'zing boshlab turasan,
O'ldirmoqqa men abjil-ku, bilasan,
Akajon, kattasan, kavak bolasan,
Yo'q yerdagi gapni topib kelasan,
Mening otim o'ldirmoqchi bo'lasan,
Egasi yo'q, nima javob berasan,
Ot so'ymoqni, aka, mendan ko'rasan,
Avval sen otingni so'yib berasan,
Men aytsam, ko'nglingga og'ir olasan,
Odamlarning ko'nglidagin bilasan,
Yaramagan so'zni aytib turasan,
Aka, o'zing asli ahmoq bo'lasan.
Bu so'zni aytib turib edi Qorajon,
Qalmoqlar achchig'i keldi ul zamon,
Qorajonga sira bermaydi omon,
Hammadan ayriliq savdosi yomon,
Qorajonga intilgandi bu zamon.
Bari qalmoq bu o'rtaga oladi,
Qorajon yolg'iz-da, nima qiladi?
Bu qalmoqlar ko'plik qilib turadi.
Qalmoq bari xasta ko'nglin xushladi,
Qorajonning bilagidan ushladi.
Yig'ilib qalmoqlar zo'rlik qiladi,
O'ldirmoqqa ko'zi qiymay turadi.
Necha so'zni bu qalmoqlar o'yladi,

Qorajonni kulaband qip boyladi.
Harchand chirpinib ko'rdi Qorajon nomdor,
Qalmoq ko'p-da, bo'lolmadi barobar,
Zo'rligini bildirgandi qalmoqlar.
– Xazon bo'lsa bog'da gullar so'lar, deb,
Ajal yetsa, paymonasi to'lar, deb,
Bo'shalsa, bir kuni o'zi borar, deb,
Shung'it bo'ldi, bu juvormak o'lar, deb, –
Bosh bo'lib Ko'kaldosh boylab tashladi, –
Hamisha bizga chatoq qilib yurar, deb,
O'zbek bo'lsa shunday azob ko'rar, deb,
Qarg'a, quzg'un yesa bunda qolar, deb,
Zo'r bo'lsa bir Qorajon kam bo'lar, deb.
Boylovli qolgandir Qorajon nomdor,
Boychiborni o'rta qildi qalmoqlar.
Shundayin hayvonning ko'nglin bo'ladi,
Qalmoq bari bul o'rta qoladi,
Har tarafdin unga arqon soladi,
Boychiborni endi yiqib oladi.
Boychiborni shunday tortib boyladi,
Oyog'idan o'rab-kerib tayladi.
Ahmoq qalmoq otga zulm qiladi,
Tuyog'iga gulmixlarni uradi,
Urgan gulmix yalpoq tizga keladi,
Badbax qalmoq otga zulm qiladi.
Chingirib¹⁹ kishnaydi boylovli Chibor,
Siyosatman zarb ko'rsatdi qalmoqlar.
Boychibor hayvonning ko'nglin bo'ladi,
Tuyog'iga necha pichoq uradi,
Shunday qilib otga azob beradi.
Mirishkorlar tuyar po'lat dobildi,

¹⁹ Chinqirib.

Bunday kunda otning holi ne bo'ldi,
Bo'shalsa ham yetolmasin dedi-da,
Otgajoylab olti chorak sovundi.
Qorajonman Boychiborni sozladi,
Qorajon boylovli yotib bo'zlaqi,
Qaramaydi Qorajonning yuziga,
Hech bir qalmoq quloq solmas so'ziga.

Qorajon bilan Boychiborni shunday qilib boylab tashladi
«Bo'shalsa, birkunlari bora qo'yar, ajali yetsa, o'la qo'yar,
ish qip bizdan keyin qolsa bo'pti», deb poygachilar jam
bo'lib, qator turib, poygani qo'yib jo'nab ketdi. Boboxon
tog'ida yolg'iz qolib, Boychibor bilan Qorajon ikkovi
boylovli yotib, avliyolarni shafe keltirib, bu so'zni aytib
yotir:

Barchaning otasi hazrati Odam,
Payg'ambarlik bo'ldi unga musallam,
Ibrohim, Ismoil, Makka muazzam,
Dinlarning chirog'i Imomi A'zam,
Muhammadga ummat, haqqa musallam.
Avvalam yaratding sen Odam safi,
Andin paydo bo'ldi sonsiz ming vali,
Shayx Ahmad, Zinda pir, Imomi shafi,
Ohio, sendan boshqa yo'qdir murabbiy.
Satqang bo'lay er Sulaymon poyi toq,
Qo'qonga yubordi mo'yi muborak,
Ziyorat aylaydi nasib qilgan xalq,
Karimsan, samatsan, rasuling barhaq,
Rahm aylab, yor bo'ling nochor qullara.
Maydonda qilmadim Rustamning jangi,
Haybatimdan titrab ketsa farangi,
Toshkantning mulkinda er bobo Zangi,
Tovba qildim, men gapirsam baland-pas,

Bul bandadan baland bo'lar cho'pu xas,
Saxiyning sardori ul Said Vaqqos,
Sadag'ang bo'layin g'avv bilan g'iyos,
Haqning xaznachisi Xidiri Ilyos.
Haq deb chiqar g'amli qulning ovozi,
Otingdan aylanay haqiqat qozi,
Satqang bo'lay, Xo'ja Hofiz Sherozi,
Gunohkor bandangman, rahmon, bo'l rozi.
Umid qip yig'ladim hazrati Nurdan,
G'am tortgan lochinni qutqargin to'rdan,
Avvali oblodan, duyumi pirdan,
Miskin umid qilar Aliday sherdan.
Lochinning qanoti bo'lmasin mayib,
Baloga sabr etgan hazrati Ayub,
Uch yuz oltmish o'tgan mardoni g'oyib,
Kam bandang maqsadin tilar mug'oyib.
Nimish kelsin kam bandaning qo'lidan,
Yo madad tilayman Hazrat Alidan,
Umid qildim g'avvul A'zam validan,
Oting rahmon, qaytar shayton yo'lidan.
Xoliqsan, karimsan, qahringdan qutqar,
Gunohkor bandaman, maqsadga yetkar,
Satqang bo'lay xo'ja Qobil, Akbar,
Samarqand valining chorbog'i derlar,
Shohizinda, Erdoniyor, payg'ambar,
Xo'jayi Zumrati, Xo'jayi Ahror,
Bobo, yakka pirsiz, Erxo'ja mo'vor.
Bu so'zlarni aytib yig'lar Qorajon,
Boychiborman munda qolib bul zamon.
Armonman boylangan Boychibor edi,
Bek Alpomish o'z yurtinda qo'l bergan
Rajabxo'ja degan piri bor edi.

Falak titrar Qorajon nolishiga,
Banda qo'nar tangri qilgan ishiga,
Boboxonda yig'lab edi Qorajon,
Rajabxo'ja piri yetdi qoshiga.
Karomatman kelib xabar oladi,
Qorajonning qo'lin chechib ko'radi,
Qorajonni pir tarbiyat qiladi,
Qorajonbek bul o'rmdan turadi,
Kim chechganin o'zi bilmay qoladi,
Boychiborni alp Qorajon ko'radi,
Shul zamonda otdan xabar oladi,
Boychibor boylangan, chechib ko'radi²⁰.

Qorajon turib, otning oyog'ini yechdi. Ot o'rmdan turdi. Eshonning ruhunati otning sag'risini siladi, qalmoqlarning solgan sovuni jirib yerga tushdi. Otni kalta qantarib, tizginini egarning qoshiga o'rab tashlagan edi. Qorajon otning ustiga mindi, ot oyog'ini bosolmay turdi. Qorajon: «Poygaga bekor kelgan ekanman, qalmoqlarning ketganiga ancha vaqt o'tdi, agar ilgaridan ot o'zib borib qolsa, do'stimning betiga qanday qarayman? Bul yurishim bekor bo'ldi», deb pushaymon qilib turdi. Eshonning ruhunati Qorajonga ko'rinmaydi, otning to'shida turib, Qorajonga bir so'zni aytdi. Qorajon xiyolida «Menga Boychibor gapiryapti», – deb turdi. Bul eshonning ruhunatining aytayotgan so'zi:

²⁰ Fozil Yo'ldosh o'g'li 1936-yilda dostonni qayta kuylaganda, Qorajonning pirlarga sig'inish tasvirini tushirib qoldirib, uni quyidagicha aytgan:

*Qorajonni qalmoqlar bog'lab ketdi,
Boychiborman o'zi yolg'ib qolibdi,
Qorajon chirpinib shul zamon tortdi,
Bog'lagan arqoni uzilib ketdi,
G'ayrati tutashib shunda Qorajon
Shu bog'lagan banddan xalos bo'libdi.*

Dam shu damdir, o'zga damni dam dema,
Boshing eson davlatingni kam dema,
Qoldim deb, Qorajon, sira g'am yema.
Jabr qilgin bunday hayvon joniga,
Qamchi urgin go'sht ko'targan soniga,
Yetkizarman Boysin-Qo'ng' irot xoniga,
Qoldim deb, Qorajon, sira g'am yema.
Qorajonbek, eshit, aytgan so'zimdi,
Egar qoshdan ushlab yumgin ko'zingdi,
Endi bilsang mendan xizmat lozimdi(r).
Endi ketdim shoparlarim yoyilib,
Armon bilan qolma mendan ayrilib.
O'zingdan xabardor bo'lg'in, Qorajon,
Bu so'zlarni aytdi ruhunati eshon,
Boychibor gapirdi deydi Qorajon.

Endi jabr qildi otning joniga,
Qamchi urdi Boychiborning soniga.
Qolmadi-ku Boychiborning toqati,
Yozilgandir to'rt yarim gaz qanoti,
Qamchi tortdi Qorajonday zo'rabor,
Yashinday bo'p ko'tarildi Boychibor,
Balki bulut bilan bo'ldi barobar,
Ko'zin ochib qarar Qorajon nomdor,
Yashinday bo'p op ketibdi Boychibor.
«Bilmay qamchi urdim buni muqarrar,
Meni ko'kka olib ketdi jonivor,
O'z tilidan aytib edi Boychibor,
Bul ishlardan menday beklar bexabar.
Qorajonman, bunda ko'nglim buzildi,
Yolg'onchi dunyodan rizqim uzildi,
Diyda giryon bo'lib bag'rim ezildi.

Borib ko'rolmayman men o'sgan eldi,
Bul otning ko'ngliga bir shumlik keldi,
Qorajonbekning ahvoli ne bo'ldi.
Meni ko'kka olib ketib boradi,
Boshlarim aylanib, ko'zim tinadi,
Bilmayman ahvolim qanday bo'ladi».
Ko'zin ochib alp Qorajon qaradi,
Yer yuzida bedov ketib boradi,
Qorajonning hushi o'ziga keladi,
Odamday bo'p har tarafni ko'radi,
Qalmoqlardan darak ko'rmay boradi.
Boychibor boradi shunday arqirab,
Tuyog'ida to'rt sixi bor yarqirab,
Irg'iganda qumlar ketdi tirqirab,
Borayotir cho'lda shunday shirqirab.
Alp Qorajon yolg'iz ketib boradi,
Chu deydi, Chiborga g'ayrat qiladi,
Yashinday bo'p cho'lda oqib boradi.
Poygachining qorasini ko'rmadi,
Qorajonday mardda toqat qolmadi.
Erday bo'lib alp Qorajon oh urib,
Borayotir yolg'iz cho'llarni ko'rib,
Qalmoqlarning azobidan qutulib.
Ot chopsa gumburlar tog'ning darasi,
Botirni ingrantar nayza yarasi,
Qorajon ham qalmoq yurtning to'rasi.
Ko'z yubortib shunday cho'lda qaradi,
Badbaxt cho'lda poygachilar boradi,
Kunning o'zi peshin vaqti bo'lganda,
Poygachining qorasini oladi.
To'sat-to'sat qalmoq ketib boradi,
Ne bedovlar jonni sotib boradi,

Birovdan birovi o'tib boradi,
Haydovchiga bul yaqinlab qoladi,
Yaqin yerda qalmoqlarni ko'radi,
Keyniga Qorajon yetib boradi,
Qalmoqlar ham Qorajonni ko'radi.
Bir nechasi bunga savol qiladi:
– Otingning jilovin tortgin, Qorajon,
Ilgarida borib qoldi Ko'kdo'non.
Otni qichab endi qayda borasan,
Borgan bilan bekor halak bo'lasan,
Behuda otingga jabr qilasan,
Ko'kaldoshning olganini ko'lasan,
Behuda halak bo'p nima qilasan?!

Bunday gapga quloq solmas Qorajon.
Qalmoqlarning aytgan so'zin biladi,
Poygachiman aralashib qoladi,
Haqning yashiniday Chibor boradi,
Qalmoqlardan to'sat-to'sat qoladi,
Besh yuz otning biri bo'lib boradi.
O'zgan otni sanar Qorajon nomdor,
Qo'qib-burib borayotir qalmoqlar.
«Yangitda biz o'zbek otin ko'rdik, deb,
Chu, deb urar bundan keyin qoldik, deb,
Seni ot deb bizlar boqib yurdik, deb,
O'zbekning qizidan quruq qoldik», deb.
Gohi to'p-to'p, gohi yolg'iz boradi,
Bir-biriga qaramayin jo'nadi,
Bir necha otlar so'zilib keyin qoladi,
Quvvatin borincha qichab ko'radi,
Qaramayin bari otin uradi,
Ne bedovlar surib ketib boradi,
Yaramagan yomon keyin qoladi,

O'zbek qizi shunday poyga bo'ladi,
Kimning oti o'zsa, qizni oladi,
Alanglab qalmoqlar ketib boradi.
Shu otlar biri bo'p Chibor yuradi,
Chu, deydi, Qorajon qamchi uradi,
Juptak tashlab irg'ib ketib boradi,
Necha otdan Chibor o'tib boradi,
O'tgan otni sanab ketib boradi,
Otlarning hisobin Qorajon oladi,
Alp Qorajon otga qamchi uradi,
Bir kecha, bir kunduz chopib boradi.
Shunday bo'lib borayotir Boychibor,
To'rt yuz oltmish otdan o'zdi jonivor,
Chopib, horib qolayotir tulporlar,
Haqning yashiniday oqib jonivor,
Qolgan otdan alp Qorajon xabardor,
Qunduzday tizilib cho'lda bedovlar.
Yana tong otgancha tinmay chopadi,
Ne bedovlar jazosini topadi,
Bir necha yiqilib qumni qopadi.
Shunday bo'lib alp Qorajon boradi,
O'zganini jamlab sanab ko'radi,
Kunning o'zi ayni choshka bo'ladi,
Poygachidan to'rt ot kam kep qoladi.
Kim ilgari ketganini bilmadi,
Qorajonday alpda toqat qolmadi,
Ul to'rt otning nishonini bilmadi,
So'ray desa hech bir odam bo'lmadi.
Qorajon cho'llarda yolg'iz boradi,
Xudo deydi, otga qamchi uradi,
Jonni sotib Chibor ketib boradi,
Qorajonbek shunday bo'ylab qaradi,

Peshin vaqti bir qorani ko'radi,
Qorajon bek chu deb shiddat qiladi,
Keynidan Boychibor yetib boradi.
Qolmadi-ku ul qalmoqning toqati,
Borayotgan Qalmoqshohning to'r²¹ oti,
Shunday bo'lar to'riq otning odati:
Yeta sop Qorajon nosvoy so'radi,
Ikkovlari nashalashib qoladi,
To'riq ot odati shunday bo'ladi,
Qizib kelib endi qayerda tursa,
Turgan yerda olaqaroq bo'ladi,
Buning odatini Qorajon biladi.
Ot tizginin bir to'xtatib turadi,
Kim ketdi, deb bu qalmoqdan so'radi.
Qorajonbek bul turgancha bo'lmadi,
Chuv, deydi, tag'i ham bundan jo'nadi.
Qalmoq ham bul otga shiddat qiladi,
Turgan yerda oti qotib qoladi,
Qo'zg'algandan sho'rning oti quladi,
Egar-abzal dardisar bo'p qoladi.
Ayiqday chingirib qalmoq jiladi,
Cho'lda boyqish piyoda bo'p qoladi.
«Qalmoq yetsa meni mindirib olar, deb,
Juda menga qarindoshlik qilar, deb,
Qarindosh-da, kelsa meni ko'rar, deb,
Har zamon keyniga burilib qaradi,
Keyin qolgan qalmoq yetib kelar, deb.
Qorajon enag'ar anday qilgandi,
Uning hiylasidan otim o'lgandi».
Yayov boyqish ancha yo'lni yurgandi,
Barchinoy shundayin poyga qilgandi,

²¹ To'riq.

Ne qalmoqlar cho'lda sarson bo'lgandi,
Qorajonbek shunday xizmat qilgandi,
Yolg'iz bir cho'llarda qichab yurgandi.
Kun aylanib tag'i tush bo'p keladi,
Tag'i shunday bir qorani ko'radi,
Yaqinlab Qorajon nomdor boradi,
Bu otning anig'in endi biladi.
Ostida irg'iydi bul to'bichog'i,
Borayotgan Qalmoqshohning shapag'i,
Shapaq otga yetib bordi Boychibor,
Shapaq bo'ldi Boychiborman barobar,
Yo'l talashib chopa berdi jonivor.
Harchand qichab ko'rdi Qorajon beklar,
Qichag'anman o'tolmaydi Boychibor,
Irg'isa ikkovi bo'lar barobar.
Qorajonbek achchiq qamchi uradi,
Shapaqman barobar ketib boradi.
G'am bilan sarg'aydi guldayin diydor,
Juda diltang bo'lib Qorajon qaysar,
Qancha otdan o'tib borgan jonivor,
Shapaq bilan endi bo'lib barobar.
Achchiq qip Qorajon qamchi uradi,
Shovqin berib cho'lda ketib boradi.
Shapaq otdan o'zolmaydi Boychibor,
O'zmoqqa Chiborda quvvat qolmadi.
«Jayrag'irga bul bir balo bo'ldi, deb,
Shapaqdan o'tmadi, toza o'ldi, deb,
Qursin shapaq, otni anday qildi, deb,
Shuncha otdan o'zib kelgan jayrag'ir,
Shapaqqa kep meni diltang qildi, deb,
Bilmayman bul ishim qanday bo'ldi, deb,
Yo'l olmaydi, otim keyin qoldi», – deb.

Qorajonbek shunday shiddat qiladi,
Kunning o'zi ayni tush bo'p keladi.
Shapaqning oldini Chibor o'radi,
Ot boshini kunga to'g'ri qiladi,
Ko'zlari chag'ilib keyin qoladi.
Shapaq otdan Chibor o'tib jo'nadi,
Shapaqning odati shunday bo'ladi:
Dubur eshitmasa keyin qoladi.
Shapaq otga qalmoq qamchi uradi,
Duburni bilmaydi, keyin qoladi.
Bekor qichaganman nima qiladi,
Boychibordan ot o'tmog'i qiyindi(r),
Keyingi qalmoqlar to'p-to'p jiyildi,
Bosh²² yugruk-da, o'zi nazari Chibor
Bo'lmasa yolg'izga o'tmoq qiyindi?!
Toza yugruk, bunga onson bo'ladi,
Qancha otdan o'zib o'tib boradi,
Qorajon cho'llarda yolg'iz boradi,
Ko'z yubortib o'ngu so'lga qaradi,
Cho'lda tag'i bir bedovni ko'radi,
Keynidan Qorajon yetib boradi,
Bul otning anig'in tag'i biladi:
O'n bir minglik Qalmoqshohning samani
Cho'llarda yarqillab ketib boradi.
G'am bilan sarg'ayib guldayin diydor,
Bu qalmoq ham Qalmoqshohga xizmatkor,
Poygaga shohining otini chopar,
Borayotir Qorajondan bexabar.
Cho'llarda yarqillab arabi tulpor,
Irg'iganda tog'u toshlar gumburlar,
Samanning ketidan yetib Boychibor

²² Boshi, boshida.

Sag'risiga kelib og'iz soladi,
Keyin qarab ani to'lg'ab tashladi,
Ikki tulpor yo'l talasha boshladi.
Ikkovi barobar ketib boradi,
Bir-biriga yo'llarda rad beradi,
Qorajonbek bunga hayron qoladi,
Qalmoqshohning oti saman balodi(r),
Boychiborman barobar kep qoladi.
Harchand o'ylab borar Qorajon nomdor,
Borayotir yo'l talashib barobar,
Oqtuyoq kelgandir bunday samanlar.
Oh urib to'kadi ko'zdan yoshini
Yolborib xudoga solgan ishini,
Toshga qarab burdi otning boshini,
Toshloqda qilay deb buning ishini.
Toshloqda chopadi nazari tulpor,
Bo'ynin so'zib irg'ir edi jonivor,
Bir kecha, bir kunduz toshloqda chopib,
Tuyog'in oldirib, keyin qoldirar,
Saman otdan endi o'zdi Boychibor.
Samandan o'tdi-da, toqat qolmadi,
Ko'kaldoshning Ko'kdo'nonin ko'rmadi.
Barakalla, Qorajonday mardiga,
Bek do'stiga bul qilgan xizmatiga,
Chiday olmay cho'llarda g'ayratiga,
Sira qaramaydi otning betiga.
«Bilmayman, Ko'kaldosh qayda bo'ldi, deb,
Oti o'zib badbaxt borib qoldi, deb,
Agar borsa, bir savdoni qildi, deb
Tek o'tirmas, bekka tashvish qildi», deb
Qorajonbek shunday bo'ylab qaradi,
Mildiragan bir qorani ko'radi,

Olis yo'ldan otni qichab boradi.
Oh urganda ko'zdan oqar selob yosh.
Zolim bilan hargiz bo'lmanglar yo'ldosh,
Taqimida besh yuz botmon kaltagi,
Qayqayib boradi badbaxt Ko'kaldosh.
Alp Ko'kaldosh shunday burilib qaradi,
Chuv, deydi Do'nonga qamchi uradi,
Yashinday bo'p oqib ketib boradi.
– Qani endi yetib ol, – deb boradi.
Shopirib irg'iydi nazari Chibor,
Bu Do'nondan g'olib kelgan tulporlar,
Chu, deb qamchi urdi Qorajon qaysar,
Quvib Do'noniga yetdi Boychibor.
Alp Ko'kaldosh shunday burilib qaradi,
Boychiborman Qorajonbek keladi.
«Birov buni chechkan», – deb gumon qiladi,
Shamolday g'uvullab yetib boradi,
Ko'kdo'nonning sag'risidan oladi,
Keyin qarab siltab otib yubordi.
Ancha yo'lga borib tushdi Ko'kdo'non,
Qirq ming qadim o'tib ketdi Boychibor,
Yana ham o'zini o'ngg'ardi Do'non,
Chiborning keynidan yetdi ul zamon.
Qarsillatib dumg'azadan oladi,
Ustida Qorajon bilmay qoladi.
Keyin qarab siltab otib yubordi,
Ancha yo'lga borib tushdi Boychibor,
O'n ming qadim o'tib ketdi bu tulpor.
O'zini o'ngg'arib Chibor keladi,
Ko'kaldosh ilgari ketib boradi,
Poyganing mazgili yaqin keladi,
«O'zbak qizi meniki, – deb boradi, –

Bul o'zbekning oti keyin qoladi,
 Barchinoyim faqirniki bo'ladi».

Shu so'zdaytib yolg'iz ketib boradi,
 Yashinday bo'p Chibor yetib keladi.

Alp Ko'kaldosh juda hadik oladi:
 «Shul o'zbekning oti tilsiz balodi(r),
 Tag'i ham jalanglab yetib keladi»,

Chu deydi, Do'nonga qamchi choladi,
 Hozir Do'non bir barobar keladi,
 Ikki to'lpor yo'l talashib boradi,

Alp Qorajon Ko'kaldoshga qaradi:
 – Akam eding, ko'p shumlikni o'ylading,
 Poyganing boshida tortib boylading,
 Necha kundan beri otni haydading.

Qani, sening Do'noningning o'zgani,
 Yeming haqlab, sening holing bilgani,
 Qani, bul otingning xizmat qilgani,
 O'zbek qizin senga olib bergani,
 Qani, undan Boychiborning qolgani?!

Necha kundan beri chopib kelasan,
 Besh yuz odam sarson bo'lib yurasan,
 Olaman deb baring ahmoq bo'lasan,
 Behuda zingkiyib hammang qolasan,
 O'zbek oti endi o'zar, bilasan.

– Ostingda irg'iydi Chiborday hayvon,
 Ko'tarilib so'z aytmagin, Qorajon.

O'zbek qizi meniki deb boraman,
 Har qanday qilsam-da, o'zim olaman.

Jafolarga solib endi tanda jon,
 O'zarman, deb ko'tarilma, Qorajon!

Ushbu damning damlarini dam dema,
 Chiboringdan Ko'kdo'nonni kam dema,

Tiling tortgin, ahmoq, so'zni lof urma.
Qamchi bossa yashinday bo'p ketadi,
Sening mingan Chiboringdan o'tadi.
Ustidagi menday nomdor to'radi,
Bu zo'rligim yurtga ma'lum bo'ladi,
Menga dushman bo'lgan odam o'ladi,
Xotinimni qaytib o'zbak oladi,
Sen bir o'zimdan chiqqan balodi(r),
Oti o'zganman bir o'zbak nima qiladi?!
Qorajonbek buning so'zin biladi,
Olganingni ko'raman, deb jo'nadi.
Ikkovi barobar yo'lda boradi,
Bir-birini musht tashlashib uradi,
Birov-biroviga mushti tekkanda,
Tog' cho'qqisi qulaganday bo'ladi,
Qorajon qaytmaydi, navbat oladi.
Goh yerlarda qamchilashib, savashib,
Ko'p xarxasha qilar aqili shoshib,
Bedov otlar borar yo'lda talashib,
Borayotir bir-biriman tishlashib.
Ikki tulpor yo'l talashib yurgandir,
Qancha qalmoq Badbaxt cho'lda qolgandir,
Barchin deyshib sarson bo'lib jmrqandir.
Bir nechasi bilmas aytar so'zini,
Xudoy galdiratib qo'ygan o'zini,
Sira ham ko'rgan yo'q o'zbak qizini.

«Bularning kelar muddatidan o'tdi», – deb Alpomish bir baland tepaning ustiga chiqib, durbinini olib, shunday yo'lga qaradi. Ko'rdi: ikki ot yo'lda yo'l talashib kelayapti, birini durbini bilan tanidi: biri Ko'kdo'non. Boychibor to'riqday bo'p ko'rindi. Tuyog'idagi mixlar ozor bergan, oppoq ko'pikka botgan, tuyog'idan chiqqan to'zon bilan

to'riqday bo'p qotgan. Boychiborni tanimay: «Ham otimdan, ham yurtimdan ayrildim», – deb behush bo'lib yiqildi.

Barchin kelib, Alpomishning holini ko'rib, yiqilganini ko'rib, boshini tizzasiga olib, bir so'z deb turgan ekan:

Ne sababdan, to'ram, qadding bukildi,

Jaladay bo'p ko'zdan yoshing to'kildi,

Bir davlatli xonim, holing ne bo'ldi?

Sen yiqilib, qolmas oyim qarori,

Yo asar qildimi dev bilan pari?

Sen eding-ku Qo'ng'iro't elning shunqori!

Sabil bo'lmasin-da bobom kirdori,

Oyimning qolmadi sabri-qarori,

Boshing ko'tar, Qo'ng'iro't elning qo'chqori.

Meni izlab kelib bunday bo'lasan,

Men bilmayman kimdan zulm ko'rasan,

Ko'rdim seni behush bo'lib borasan.

Yig'latmagin menday gul buvishingni,

Och ko'zingni, ko'tar, xonim, boshingni!

Bunday kunda, xonim, holing so'rayin,

Xabar bergin ahvolingni bilayin.

Sen eshitgin menday oyim so'zini,

Bunday xafa qilma biyning qizini.

Menday oyim holing so'rab turibdi,

Men bilmayman nima zulm bo'libdi,

Tarzing ko'rdim, holing tang bo'p qolibdi,

Bilmayman ahvoling qanday bo'libdi,

Qirqin qizlar avval sizni ko'ribdi,

Ul kanizlar menga xabar beribdi,

Menday yoring qonlar yig'lab turibdi.

Bu so'zni eshitib, ko'zini ochib, Barchinga qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Menday beklar sening uchun kelgandir,
Sening sharting, bildim, poyga bo'lgandir,
Ko'p qalmoqman Boboxonga borgandir,
Qorajonman mening o'tim o'lgandir.
Ot o'zdirib qalmoq seni olmaymi,
Oti o'zsa, gapi ma'qul bo'lmaymi,
Menday g'arib qonlar yig'lab qolmaymi,
Senday oyim qalmoq bilan bo'lmaymi,
Menday to'rang tiriklayin o'lmaymi?!
Hasratingdan behush bo'lib yotaman,
Yurtim ko'rmay, sarson bo'lib ketaman,
Bunday bo'lib elga borib netaman,
Bu so'zlarni o'ylab, qonlar yutaman,
Qaytay men ham behush bo'lib yotaman,
Yotmaganda yolg'iz o'zim qaytaman?!
Endi bo'ldim bu yurtlarda xoru zor,
Bul ishlarni solgan qudratli jabbor,
Egam panoh bersa, bizga ne gap bor,
Qalmoqlarda o'lib ketdi Boychibor,
Izlab kelib mening o'lmog'im darkor.
Qalmoq kelsa, bilmam, meni netadi,
Qilichiga qirmiz qonlar qotadi,
Ot ostida meni yakson etadi,
Ot, yaroq, asbobi menda bo'lmasa,
Zo'rlik bilan qalmoq olib ketadi.
Kalma kelar mening qizil tilimdan,
Piyodaman hech ish kelmas qo'limdan,
Qo'ldan berib, senday zulfakdorimdan –
Men endi ayrildim kirdikorimdan.
Poyga ketgan qalmoq yig'ilib keladi,
Lolovlashib bir qiyomat qiladi,
Zo'rlik bilan kelib seni oladi.

Bu so'zni Alpomishdan eshitib, Barchin ham durbin olib qarab, kelayotgan otlarga qarab, bir so'zni aytib turgan ekan:

Qurru-yo qur, hayt-a, to'ramning oti,
Oq to'shim – yayloving, sochim – shipirtki.
Kuyganimdan gapni gapga ulayin,
To o'lgancha sayising bo'p yurayin,
Egam rahm aylasin qonli yoshima,
Sabab bo'lib qo'shgin dengi-do'shima,
Olmosday tuyog'ing qorday to'shima,
Qurr-yo qur, hayt-a, to'ramning oti!
O'yilmay kuymasini kulbai xonam,
Oh urib yig'laydi mendayin sanam,
Qalmoqda qolmasin guldayin tanam.
O'n ikki oy seni Boybo'ri boqdi,
Gardaningga Qaldirg'och qo'tos taqdi,
Yig'latmagin Barchin gulday bebaxtdi,
Qurru-yo qur, hayt-a, bəginning oti!
Uzoq yo'lga ko'z yubortib qaradi,
Bilmayman hisobi qanday bo'ladi?
Kelayotgan cho'lda otni ko'radi,
Qur hayt, dedi, jelagini bulg'adi.
Xudoning taqdiri shunday bo'ladi,
Xudo qilgan ishga banda ko'nadi,
Murodini yaratgandan tiladi,
Tepaning boshida qarab turadi,
Otlar royish bul ko'rinib qoladi,
Qur hayt, degan Barchinoyning dovushi
Boychiborning qulog'iga boradi.
Suvluq tishlab o'zin otdi Boychibor,
Kalta qantarib tashlagandi qalmoqlar,
Tizgini uzilib ketdi muqarrar,

Ustidagi alp Qorajon bexabar,
Ko'kdo'nondan endi o'tdi jonivor.
Qorajonbek endi buni biladi,
Egarning qoshidan ushlab keladi.
Endi jonivor yozilib irg'ib boradi.
Alp Ko'kaldosh otga qamchi uradi:
«Bul o'zbekning oti o'zib boradi,
Bul Qorajon bir baloni qiladi,
Ukam menga dushman bo'lib boradi».
Falak titrar alpning aytgan dodiga,
Hech kim toqat qilolmas siyosatiga,
Qulochlab qamchi urar Do'non otiga,
Qaramaydi qalmoq oldi-ortiga.
Siyosatman alp Ko'kaldosh boradi,
Boychibor g'uvullab ketib boradi.
Harchand qichab ko'rdi bunday zo'rabor,
Boychiborman ot bo'lmadi barobar,
Irg'iganda gumburlab qoldi cho'llar,
Juda ham bir diltang bo'ldi muqarrar,
Bir ish boshlab Qorajonman Boychibor.

Shunda yetolmasini bilib, Qorajonga qarab, Ko'kaldosh
alp bir so'z aytib borayapti:
Menday in akangning ko'nglin bo'lasan,
Ot o'zdirib qaysi go'rga borasan,
Akangning xotini kimga berasan?
Bunday bo'lsang, sen juvormak o'lasan.
Sen eshitgin bek akangning dodini,
Juvormak, o'zdirma o'zbek otini,
Armonman ketmasin akang xotini.
Aytgan so'zning poyomini bilsang-chi,
Shumlik qilsang, qonlar yutib o'lsang-chi,
Ikki qo'llab yak jilov qip bursang-chi.

Sening o'zing yurgan qanday balosan,
Elu xalqqa sharmanda bo'p qolasan,
Akan tirik, chechangni kimga berasan,
Tort, juvormak, o'zdirib qayda borasan,
Xotiniimni kimga sarson qilasan.

Bu so'zni eshitib, Qorajon ham ot ustida bu so'zlarni
aytib borayotir:

Qaytay, aka, sening ko'ngling qoladi,
Ko'ngling buzuq, xayoling badga boradi,
Asli ko'nglim senda edi, bek og'a,
Bu Boychibor jilov bermay boradi.
Shunday bo'ldi menga haqning farmoni,
Ko'p bo'ladi senday akam armoni,
Ko'p gapirding ort-sirtimdan bema'ni,
Torta-torta qolmadi-ku Qorajonning darmoni,
Otga o'rgatganmi Boysinning xoni?!
Menday ining harchand tortib ko'radi,
Suvluq tishlab, surib ketib boradi.
Tak, deydi, chu-ha, deydi, jo'nadi,
Qorajonbek o'z yo'lidan qomadi,
Harchand baqirganman quloq somadi,
Chingirib ortidan dovush qiladi,
Qorajon qaramay ketib boradi.
«Juvormak o'l», – deydi Ko'kaldosh nomdor,
Ot tizginin saqlab oldi muqarrar.
Qanday bo'p ilgari o'tdi Boychibor,
Poyganing oldini oldi jonivor.
Oldin olib borar bu Chibor oti,
Tomoshamon o'n ming uyli elati.
Poyganing oldini olib boribdi,
Mamlakatga xo'p ovoza to'libdi,
Qalmoq, o'zbak bari yig'ilib qolibdi,

Saf-saf bo'lib tomoshamon turibdi.
Kelayotgan yolg'iz otni ko'radi,
Boychibor deb o'zbek xurram bo'ladi,
Ko'kdo'non deb jami qalmoq qaradi,
Ko'kdo'nonga hech kelbati kelmadi.
Barcha xaloyiqlar qarab turadi,
Boychibor ekani aniq bo'ladi.

Ko'kaldosh alp harchand chingirib qoldi, kuyib-pishib ko'p dovush qildi. Qorajon quloq solmay ketdi, xonning Chibor oti poyga boshi bo'lib, oldiga o'tdi. Qancha qalmoq cho'lda tizilib kelayapti. Nechovi otini urayapti, Ko'kaldosh ko'p pushaymon qilayapti: «Ilgaridan g'amimni yemadim, yolg'iz vaqtimda otni xo'b haydab ko'rmadim, bu o'zbekning otining bunday kellarini bilmadim, xayr Qorajon quloq solmay ketdi, qalmoqning bari qopti, o'zimizdan chiqib Qorajon bizning ishimizni qipti, o'zbekning oti poyganing oldini opti».

Hamma qalmoqlar ham pushaymon qilibdi: «Bulay-shulay qilib o'zib kelibdi, o'zgan bilan ololmas, yig'ilib borarmiz, xo'p chatoq qip turarmiz, olti oychilik yo'ldan kep o'zbekning olganini ko'rarmiz, borib qo'limizdan kelgancha ko'rarmiz, shuncha odam bundan qarab qolgandan keyin o'larmiz». Shunday deb qalmoqlar kelayapti.

Xonning Chibor oti poyganing oldini olib, shashti bilan kelib, baxmal o'tovni yetti marta aylanib, otning tizginini ushlab Qorajon to'xtatdi, Barchinning kanizlari yig'ilib yetdi. Qorajonni otning ustidan olib, gilamning ustiga solib, bardor-bardor qilib ko'tarib, baxmal uyga kirgizib ketdi, qizlar otni yeldirib, sovutib turibdi, op kep yakka mixga boyladi, teri qotdi. Barchin kep, otni ko'ribdi, ko'zlarini ipak ro'mollar bilan surtdi, changi, terini ushatdi.

Oyog'idagi mixlar ozor berib, xonning Chibor oti tappa tushib yotdi. Tuyog'idagi mixlarni ko'rib, Barchin bir so'z deb turibdi:

Ahmoq qalmoq otga zulm qilibdi,
Mening uchun hayvon azob ko'ribdi,
Shul mix bilan Boboxondan kelibdi,
Ul badbaxtlar bejoy ishni qilibdi.

Bunga zulm qilgan qalmoq bema'ni,
Senga qurbon menday oyimning joni,
Azob ko'rgan xon to'ramning hayvoni.

Hech zamonda shunday ishni qilami,
Hayvonzodga shunday azob berami,
Mingan odam, bul bexabar qolami,
Shuncha azob bilan bedov kelami?!

Ul qalmoqlar otning ko'nglin bo'libdi,
Boboxonda bilganiday qilibdi,

Tuyog'iga necha pichoq uribdi,
Ko'rganlaming bari rahmi kelibdi,
Bu badbaxtlar osha zulm qilibdi,
Mening uchun ko'p azobni ko'ribdi.

Mug'oyib yig'laydi menday mushtipar,
Ot egasi bu mazgilda bexabar,

O'sal ishlar otga qilgan qalmoqlar,
Mening uchun azob tortgan Boychibor.

Bul hayvonga dushman qoyil bo'libdi,
Chin tulpor-da, shul azobman kelibdi,

Shuncha jarohatman xizmat qilibdi,
Qirq kunchilik yo'ldan poyga bo'libdi,

Shuncha yo'ldan shu jabrman kelibdi,
Qalmoq juda qabohat ish qilibdi.

Ko'p azob beribdi xonning dushmani,
Po'latni eritar qizlarning dami.

Barchinoyim ko'rib o'ylab turadi,
Urgan mixi yalpoq tizga boradi,
Chorsisin tuyoqqa yozib soladi,
Gul mixlarni tishlab sug'urib oladi.
Qalmoq degan shunday tilsiz balodi(r),
Ko'ngli bo'lib bunday ishni qiladi,
Azob bilan bu jonivor keladi,
Bu so'zdaytib yig'lar Barchin zulfakdor.
Sening azobingga ko'nglim buzilar,
Ko'p jafoni solgan senga qalmoqlar,
Qattiq kunda azob tortgan jonivor,
Menday oyim bul yo'lingga intizor.
Bilganicha qilgan seni badbaxtlar,
Beparvo o'tirgan davlatli shunqor,
Xizmatimni bajo qilgan Boychibor.

Bu so'zni aytib, otga mehribonlik qilib, banot to'rvaga yemni ilib, ko'chib borgan qo'ng'irotlar jam bo'lib, yig'ilib, poyga ketgan qalmoqlar ham kelib, bir kam to'qson alp gurullashib turib, «Alplar bilan o'zbakning polvoni yoy tortishar emish», – deb ovoza bo'lib, hamma tomoshamonlar yig'ilib, shunda Oyna ko'liga, Chilbir cho'liga tomoshamon to'lib, yoyandozlik qilmoqchi bo'lib, bu yoy tortishmoqdagi so'zi:

Qizu juvon saf-saf bo'lib turadi,
Barchinning ustida talash bo'ladi,
G'urullashib necha alplar keladi,
Buni ko'rib bir xil qizlar kuladi:
Bir xotin deb bari shunday qiladi,
Xotin topmay yurgan sho'rli keladi.
Olis yo'lga nishonani quradi,
Nishonani urgan odam oladi.
Qalmoq alplar bari qator bo'ladi,

Men urarman deydi ko'ngil qiladi,
Bir-biriga alplar navbat beradi,
Parli yoyni bul qo'liga oladi.
Shiqirlatib endi yoyni tortadi,
Yoyni o'qi bul g'uvullab ketadi,
Biri pastdan, biri baland o'tadi,
Bir xilining o'qi yetmay yotadi,
Achchiqlanib yoyni buklab tortadi,
Ushlagan parli yoy sinib ketadi,
Ikkam to'qson alpi tortib o'tadi,
Ko'kaldoshga endi navbat yetadi.
Ahmoq qalmoq yoyni qo'lga oladi,
«Barchinoyim bul meniki bo'ladi».
Yoyiga Ko'kaldosh o'qni soladi,
Nishonaga qarab to'g'ri qiladi.
Bor, urdim, deb endi yoyni tortadi,
Qo'lda yoyi cho'rtta sinib ketadi,
Ko'p qalmoqlar pushaymon qip yotadi,
Endi navbat Alpomishga yetadi.
G'amli kunda tortar edi o'hu voy,
Bandam desin, rahm aylasin bir xudoy,
O'n to'rt botmon birichdandir parli yoy.
Parli yoyni shunday qo'lga oladi,
Ko'rgan qalmoq bari hayron qoladi.
Rabbim deydi, endi yoyni tortadi,
Nishonaga o'qi to'g'ri ketadi,
Nishonani urgan shunday to'radi(r),
Bekning yoyi endi omon qoladi.
Bu shart bilan qalmoq so'zi bo'lmadi.
Ming qadim yerni qadimlab ko'radi,
Tanga puldan bul nishona qiladi,

Yoyni qo'yib, miltiq otmoq bo'ladi.
Ko'p deb qalmoqlarga navbat beradi,
Avval qalmoqlarga navbat keladi.
Qalmoqlar nechovi miltiq otadi,
Saksonman to'qsonga o'qi yetadi,
Qaysi otsa, yo'lda qolib ketadi.
Alp Ko'kaldosh juda g'ayrat qiladi.
Qalmoqning aytgani sira bo'lmadi,
Otgan o'qi hech bir go'rga bormadi.
Alp Ko'kaldosh shunday ko'zlab ko'radi,
Besh yuz qadim yerga o'qi boradi.
Ko'kaldoshning ko'nglidagi bo'lmadi,
Qalmoqlardan navbat o'tib boradi,
Necha qalmoq xo'p tan berib turadi,
Alpomishga tag'in navbat keladi.
Bek Alpomish xasta ko'nglin xushladi,
Yig'ilgan dushmanni sirin foshladi,
Anjom, miltig'ini qo'lga ushladi,
Qarab nishonani otib tashladi.
Ko'rib, bul qalmoqlar hayron qoladi:
«Ilgaridan mashq qip yurgan balodi(r),
Ming qadimdan tanga-pulni uradi,
Bul o'zbek hadisga o'zi balodi(r),
Hali yolg'iz ko'p ishlarni qiladi,
Har ish ham qo'lidan buning keladi,
Qo'ygan shartning barin udda qiladi,
Buning bilan kim barobar bo'ladi?!»
Barcha qalmoq shu so'zni aytib turadi:
«Bul ham bir alp ekan, juda zo'rabor,
Qalmoq yurtida yo'qdir bunga barobar,
Mingan oti tulpor ekan Boychibor,
Yolg'iz o'zi ko'p ishlarni bitirar.

Ko'rgan qalmoq hammasi hayron qoldi,
Uch shartning oldini shul o'zbek oldi,
Endi shartdan bori bir kurash qoldi,
Boysarining qizini o'zi oldi,
Bizim qalmoqlarning ishi bekordi(r)».

Uch shart o'tdi, kurash taraddisin qip yotibdi. O'n ming uyli Qo'ng'irotdan odami, qancha qalmoqning odami yig'ilib, Chilbir cho'liga, Oyna ko'liga tomoshamon to'lib, rasta-rasta, dasta-dasta qur tortib o'tirdi. Tomoshamonlar: «Kurashni ko'ramiz. Toychixonning alpi bilan Qo'ng'irotdan kelgan o'zbeklarning alpi kurash qiladi, kurash juda qiziq bo'ladi, kurashda qaysisi zo'rlik qilsa, o'zbekning qizini oladi», – deb tomoshamonning bari jam bo'ladi. Ko'kaldosh bosh bir kam to'qson alpi bilan bir tarafdin qator bo'lib o'tirdi. Alpomish bilan Qorajon bir tarafdin o'tirdi, o'rtada ancha yerni ochib qo'yib, changigan yerlarga suv urib, Qorajon o'rnidan turib, bir xil kiyimlarini chechib qo'yib, kurash kiyimini kiyib, belini bo'g'ib, shunday aylana berdi. Qalmoqlar aytdi: «O'zimizdan chiqib, Qorajon ham balo bo'ldi. Mudom o'zbekning yordamini oldi». Bu yoqdan Qo'shquloq alp degan alp maydonga kirdi.

Bu alplarning kurashayotgandagi so'zi:
Jafolarga tushib endi tanda jon,
Mo'min qulga egam bo'lgay mehribon,
Taraf tortib bu maydonda Qorajon.
Qalmoq bari Qorajonga qaradi,
«Bul Qorajon bir baloni qiladi,
O'zimizdan bizga yov bo'p qoladi».
Qorajonning bir akasi bo'ladi,
Taraf bo'p Qo'shquloq polvon jo'nadi,
«Qani men ham Qorajonni ko'ray, deb,

Juvormakni bilganimday qilay, deb,
Boshimdan oshirib yerga uray» deb
Chechinib bul qalmoq keldi maydonga.
Qorajonga alplar taraf qiladi,
Qo'shquloq ham shunday bir zo'r balodi(r),
Kurash-da, ta'rifi shunday bo'ladi:
Shomurti shoxalab har yoqqa ketgan,
Uchida chichqonlar bolalab yotgan,
Izdan tushgan pishak oltoyda yetgan,
Munday qalmoq qo'lin bulg'ab keladi.
Qorajonbek xasta ko'nglin xushladi,
Juppay qilib yoqasidan ushladi,
Dustamon qip uni qoqib tashladi.
Qo'shquloqning shunday aqili shoshdi,
Qumni qopib endi yerga yopishdi.
Yana ham bir qalmoq keldi may donga:
Odam tushmas buning aytgan tiliga,
Besh yuz quloch arqon yetmas beliga,
Duchor bo'ldi Qorajonning qo'liga,
Ushlagandan otdi Chilbir cho'liga.
Ko'tarilib tag'i qalmoq kiradi,
Qorajonbek o'zi yolg'iz turadi,
Bunga duchor bo'lgan qalmoq o'ladi.
Bul qalmoqdir qalmoqlarning ravishi,
Oh ursa olamni buzar dovushi,
To'qson molning terisidan kovushi.
Siyosatman kelib maydonda turdi,
Qorajon tavakkal tangriga qildi,
Bu qalmoqqa endi yaqinlab qoldi.
Kurashmoq hadisini shunday biladi,
Alp Qorajon yotib otar qiladi,
Ang edi, ul sho'rli bilmay qoladi,

Boshidan oshirib yerga uradi,
Tushib yerda pora-pora bo'ladi.
Achchig'lanib tag'i qalmoq keladi,
Qorajonning ishin bari ko'radi.
Qahrlansa toshni yorar qahari,
To'qson norning go'shti bo'lmas nahori,
Har iziga ketar ancha bahori,
Shunday qalmoq kelib kirdi maydonga.
Jafolar solgandir tandagi jonga,
Xazon bo'lsa zog'lar qo'nar gulshanga,
Duchor bo'ldi Qorajonday polvonga,
Ushlagandan buni otdi osmonga.
Tag'i ham bir qalmoq keldi maydonga:
Oltmish qari olachadan qalpog'i,
To'qson qo'ying terisidan telpagi.
Shunday qalmoq kelib kirdi maydonga.
Qorajonbek juda g'ayrat qiladi,
Qaysarday bo'p bul olishib turadi,
Keyinga qayirib yerga uradi,
Kelgan qalmoq armon bilan o'ladi.
Qorajonga pirlar quvvat beradi,
Xudo deydi, bul maydonda turadi,
Do'sti uchun juda xizmat qiladi,
Qorajondan bekning ko'ngli to'ladi,
Kelgan qalmoq sira omon qolmadi.
Qorajonbek o'zi tanho turibdi,
Nashavand qalmoqlar alpi ko'ribdi.
Nashasini xo'p qo'ndirib olibdi,
Kayfin choqlab bul maydonga kelibdi.
Qorajonga talab qilib turibdi,
Nashavand ta'rifi shunday bo'libdi:
To'rt yuz to'qson quloch qo'lda hassasi,

Sarhovuzdan katta edi kosasi,
Shuning bilan o'n sakkizta nashasi,
To'qson qari bo'zdan bo'lgan kissasi,
Shunday qalmoq aylanadi maydonda.
Bir-biriga qo'lin bulg'ab boradi,
Nashavand bo'lsa ham bir zo'r balodi(r),
Ikkovi ham ko'p olishib turadi,
Misli yerlar shudgorday bo'p qoladi,
Nashavand-da, bo'g'umi bo'shab boradi.
Bu qalmoqdir juda nomdor, hunari,
Yo'q edi boyqishning hadis-hunari,
Ko'p olishib, kam-kam ketdi madori,
Ko'ring endi Qorajonday shunqori,
Qalmoq bilmay qoldi, hech bir xabari,
Alp Qorajon ko'kka otib yubordi.
Balki bulutga ul boyqish yetishdi,
Juda ham yozganning nashasi uchdi,
Osmondan kelib yerlarga tushdi,
Kuni bitib, o'lar vaqti yetishdi,
G'urullashib qolgani ko'tarilishdi,
Qorajonbek yolg'iz qiladi ishdi,
Qalmoq tarafidan tag'i yetishdi.
Qalmoqlarning bunda holin biladi,
Maydonga kelgani qolmay o'ladi.
Qorajonbek: – Baring kel, – deb turadi,
Ikkam to'qson alpni nobud qiladi,
Bul alplardan bir Ko'kaldosh qoladi.
Alp Ko'kaldosh yolg'iz o'zi qolibdi,
O'zga alplarning bari o'libdi,
Qorajon bariga g'olib kelibdi,
Kun nomozgar, endi kech bo'p qolibdi,
Kurashga ul zamon javob bo'libdi.

Odam tarqab mazgiliga boribdi,
O'rda bozor, yurib o'yin qilibdi,
Qalmoqlarning ko'pi izza bo'libdi,
Qanchasi bu yerga yotib qolibdi,
Tong otgancha maslahatda bo'libdi,
Nechovlarning vaqti xush bo'p qolibdi.
Bir oqshomni shunday qilib o'tkizdi,
Namoz vaqti erta-mertan tong otdi,
Choshkada yig'ilib ketganlar kepti,
Alplarning kattasin navbati kepti,
«Kurash qiziq bo'lar», – deb ham turibdi,
Kechagiday bari kelib saf tutdi.

Shunda ketgan tomoshamon bari yig'ilib: «Kechagidan ham bugun qiziq bo'lar, alplarning zo'ri olishar», – deb turdi. Kecha qanday bo'lsa, bugun ham shunday bo'p o'tirdi. Qorajonga Alpomish turib aytdi: – Bugun tushmaysanmi maydonga, bugun talab qilmay turibsan? – Bunga ham tush desang, tushaman, tushgan bilan bundan omon topmayman, lekin bu haddili zo'r, bunga tushsam, ikki boshdan o'laman. O'zim o'lgandan keyin sening bergan davlatingni nima qilaman. Bizning siri-holimiz bir-birimizga ma'lum, ilgaridan ham to'qayda ayiqday olishib yotgan odam edik, ulami ilgari ham yiqitar edim, endi kalmaning shafohati – ushlagandan otib yuborayapman, qanday bo'lsa, bir qalmoq qopti, bunga tushib o'lgandan bir nima chiqarmi, g'ayrating bo'lsa, ko'rsat endi, – deb turibdi.

Alpomish chechinib: – Xayr, unday bo'lsa, – deb maydonga talab qila berdi. Ko'kaldosh alp turib aytdi: – O'zbek! Sen bunday bo'yni yo'g'onlik qilma, g'aribi go'riston bo'lib o'lma, hali ham qo'ygin, yoringdan umid qilma, halak bo'p kelgan yo'lingdan qolma, shu alplar

o'lsa, o'lsin, o'zbakning qizi bechatoq bo'p yolg'iz o'zima qolsin, deb turib edim, seni ilgariidan ham hisob qilganim yo'q edi.

Bu so'zni eshitib, Alpomish Ko'kaldoshga qarab, bul ham bir so'z deb turgan ekan:

Har kim o'z eliga bekmi, to'rami,

O'zi o'lmay kishi yorin berami?

Buncha so'zni lof urmagin, sen qalmoq,

Kel endi maydonda turgin, yo ahmoq.

Bilmayman maydonda kimlar o'ladi,

Ko'tarilma arzon bo'lib qoladi,

Barchinoyim bul o'rtada turadi,

Biyning qizi kimga taqdir qiladi.

Meni sen o'zingdan kam deb turasan.

Ko'tarilma, juda ahmoq balosan,

Olishgan so'ng qanchaligim bilasan,

Ko'tarilib, qalmoq, nima qilasan.

Bog'bon bo'lsam, qizil gulni terayin,

Har na qismat yozilganin ko'rayin,

Kelgin, qalmoq, birga maydon qilayin,

Nasib etsa, sening doding berayin,

Sening bilan maydon qilib ko'rayin,

Zo'rlik qilsang, taqdirga tan berayin,

Ko'tarilma, bir olishib ko'rayin!

Bildirasan menga zo'rliklaringni,

O'ldirib olasan Barchin yoringni,

Olishsang, sinaysan o'zing holingni,

O'z joningga sen qilmagin zulmni.

Bir arosat bunda maydon bo'ladi,

Turgan barcha tomoshani ko'radi,

Kimning kuni bitsa, bunda o'ladi,

Qolgan odam boyning qizin oladi.

Bu so'zni Alpomish aytib turadi,
Achchiqlanib bul Ko'kaldosh turadi,
Chechinib, shu zamon belini bo'g'ib,
Minorday bo'p bu maydonga kiradi.
Ko'rgan odam bari hayron qoladi,
Biz bilmaymiz qanday zamon bo'ladi.
Ikkovi maydonda aylanib turdi,
Tomoshamon ko'z yubortib tikildi.
Hamma bu alplarga tiklab turadi,
Sherday qaysar qo'l bulg'ashib keladi,
Turpoqlar changiydi, to'zang bo'ladi,
Ikkovi kep belma-bel bo'p oladi,
Belma-bel olishsa ayrit bo'ladi,
Zo'r deganing ma'lum bo'lib qoladi.
Shunday bo'ldi anga haqning farmoni,
Ko'p bo'ladi g'amli qulning armoni,
Harchandki chirpindi Boysinning xoni,
Yiqmoqqa kelmadi bekning darmoni,
Zo'r ekan Ko'kaldosh, juda bema'ni.
Zo'r qilib, ingranib shundayin shunqor,
Ko'kaldosh ham bo'ldi xonga barobar,
Shudgordayin bo'lib qoldi bu yerlar,
Juda ham olishdi bu ikki qaysar.
Ikkovi qaytmasdan maydon qiladi
Jon bozori ko'p olishib turadi,
Ikkovi barobar kelib qoladi,
Elda yolg'iz bek Alpomish to'radi(r),
Kurashda quvvatin sarf qip yuradi,
Yiqmoqqa quvvati bekning kelmadi.
Ko'kaldosh ham Alpomishdan kam emas,
Meni o'zbek yiqadi deb g'am yemas,
Olishar maydonda ikki shag'al mas,

Ikkovi ham bir-biriga sir bermas,
Bularning ishini xaloyiq bilmas,
Ikkovi bir-birin hech parvoy qilmas.

O'n ming uyli Qo'ng'irotning qizlari bilan, Barchin
kanizlari bilan tomosha qilib, bularning olishganini ko'rib,
Hakimbekka qarab, bir so'z deb turgan ekan:

Ochilar bahorda bog'larning guli,

Gulni ko'rsa mast bo'p sayrar bulbuli,

Nar-moda bo'libsiz biy bobom uli.

Yiqolmasang, bizga bering navbatdi,

Juda keldi Barchin yoring g'ayrati,

Ushlagandan ko'kka otmay ne bo'pti?

Yiqolmasang, to'ram, navbat tilayin,

Erkak libosini o'zim kiyayin,

Bor kuchimni bilagima jiyayin,

Bul qalmoqni pora-pora qilayin.

Qalmoq bilan, xonim, bo'lding barobar,

Sizni juda mazaq qilar kanizlar,

Bu qalmoqni ko'kka otsang ne bo'lar?

Ish ko'rsatsang, mening ko'nglim topilar.

Bu so'zlarni Barchin suluv aytadi,

Barchinoyga navbat bergin, netadi,

Menday oyim ushlab ko'kka otadi,

Qizlar sizni nar-moda deb aytadi,

Qizlarning aytgani menga botadi.

Mardlar olishmaydi, siltab otadi,

Maydon bo'lsa ish ko'rsatib ketadi,

Bo'sh odamning ishi keyin ketadi.

Barchinoyning bunday ko'nglin bo'lmagin,

Ko'p olishib, o'zing halak qilmagin,

Qiz bola deb meni nomard bilmagin,

Bu so'zimni, xonim, og'ir olmagin,

Navbat bergin, sira gina qilmagin.
Maydon kunda senga hamdam bo'layin,
Men ham endi bir olishib ko'rayin,
Ushlasam qalmoqni nobud qilayin,
Og'ir olma, to'ram, navbat so'rayin.
Bu so'zlarni aytdi gul yuzli dilbar,
Ikki polvon bo'lib turdi barobar,
Ko'p so'zlarni Barchin suluv aytadi,
So'zi Alpomishga botib ketadi.
Jafo tig'i bul kun jondin o'tadi,
Ayriliq xanjari bag'rin yirtadi,
O'tdayin tutanib shunqor ketadi,
G'ayrati g'ayratga bekning yetadi,
Yor so'ziman sherdil bo'lib ketadi,
Chirpib Ko'kaldoshni ko'kka otadi,
Ancha yer havoga chiqib ketadi.
Xaloyiqlar ko'kka boqib qaradi,
Olchi-chikka bo'lib shunday aylanib,
Alp Ko'kaldosh bul osmondan keladi,
Kallasiman kelib yerga uradi,
Kallasi.....chiqib boradi,
Shunday bo'lib Ko'kaldosh ham o'ladi.
Tomoshamon qalmoq bo'zlab jo'nadi,
Qalmoq xalqi shunday zarbni ko'radi,
Tomoshamon bari izza bo'ladi.
«Armon bilan, esiz, alplar o'ldi», – deb
Ne go'zallar ko'zin yoshlab boradi,
Qorajondan bari gina qiladi,
Shu vaqtinda kurash oxir bo'ladi.
Taqdiriga Qalmoqshoh tan beradi,
Qancha amaldorman qaytib jo'nadi.
Bir nechasi ko'rib gina qiladi,

Barobar kelmadi, axir o'ladi,
Necha so'zni qalmoq aytib boradi,
Qalmoqshoh so'ziga quloq soladi:
«Menmanlikman bizing alplar o'ladi,
O'zbek ishi asli haq deb boradi.
Birovning xotinini qaytib oladi,
O'larmanning ishi shunday bo'ladi,
Tan bermagan odam shuytib o'ladi».
Qalmoqlar ham rost, deb ketib boradi,
Toychixonning so'zi ma'qul bo'ladi.
Shunday bo'lib kurash oxir bo'ladi.
Davlatidan adras-kimxob kiydirdi,
Kimki g'anim, xonumonin kuydirdi,
Haqdan kelgan ishga bo'ynin iydirdi,
O'n ming uyli elatini jiydirdi.
Xabar bordi shunday otlar choptirib,
Namoyishga oq o'tovlar yoptirib.
Eli-xalqi – barcha yig'ilib keladi,
Bekni siylab, yaxshi xizmat qiladi,
Barchinoyga to'y qilmoqchi bo'ladi.
Obgardonin ortib oshpaz keladi,
Chilbir cho'lda to'yni boshlab qoladi,
Beshta-o'nta uloq tashlab turadi,
Bir chetida ko'pkari ham qiladi.
O'lib ketdi qalmoq gachcha,
To'y bo'ldi Barchin oyimcha,
Olmoqchi Hakim bekbachcha,
Yig'ilishgan satta norcha,
Ko'pkarini chopib yotir
Aralashib sop boybachcha,
To'y beradi ko'p kungacha,
Ulog'iga tashlab turur

Katta sarka, olapocha.
Behad qo'yu so'qimlarni so'yadi,
Kunda hamma qolmay oshga to'yadi.
Kuniga uzmasdan uloq beradi,
Chiqarganlar tanga-tilla oladi,
Chavandozlar katta unum qiladi,
Qirq kungacha uzmay to'yni beradi.
O'yinchi, nag'magar bari keladi,
O'zbek shoirlari aytib turadi.
Kelgan odam sira quruq qolmadi,
Hammasi ham ancha narsa oladi,
Qirq kundan kay to'ylar oxir bo'ladi,
Bir nechalar uyga tarqab jo'nadi.
Boybachchalar bekning girdin oladi,
Kuyov no'kar bo'lib bunda turadi,
O'zbekning rasimi shunday bo'ladi:
Qizu juvon bari yig'ilib keladi,
Ayollari to'qqiz tovoq qiladi,
Kuyovning oldiga shunday boradi,
Op borgan taomni no'karlari yeb,
Tovog'iga tanga-tilla soladi.
Ne bir xotinlar vaqti xush bo'p boradi,
Ancha tanga bunda unum qiladi,
O'rtaga o't yoqib qizlar turadi,
Salom solib bekni boshlab boradi.
Shu zamonda uyga yaqin bo'ladi,
Uy ichinda katta odamlar turadi,
Sanam qizlar bari yig'ilib qoladi,
Barchinoyini bul o'rtaga oladi,
Qadimgi rasimi shunday bo'ladi,
Barchinoyini qiz opqochdi qiladi.
Ne kelinlar yurib qizni so'radi,

Bir yerdan bularni topib oladi.
Ikki vakil ul mulladan keladi,
Kelib qizning ixtiyorin so‘radi,
Uyalgandan qabul qilmay turadi,
Qiz so‘ylatar degan rasm bo‘ladi,
Qiz gapirtgan ancha pulni oladi,
Barchin vakilini endi beradi,
Hakimbekni bunda qabul qiladi,
Guvohlar yig‘inga yana boradi,
Peshini qaytarib mulla so‘radi,
Bul guvohlar turib javob beradi.

Domlasi vakillaridan so‘rab, bular ham guvohligiga bir nima olib, mulla xutbasini o‘qib, nikoh qilib, mullaning so‘ragan so‘zini vakillar ham qabul qilib qaytdi. Hakimbekdan ham ne shartlar so‘rab, sharti, sharoiti bilan qabul qilib, hamma dimog‘i chog‘ bo‘lib, mazgiliga qaytib ketdi. Baxmal o‘tovda chimildiq tutib, kuyov no‘karlari bilan kuyovni kirgizmoqchi bo‘lib, bir necha xotinlar «kampir o‘ldi» bo‘lib, o‘lganiga bir nima olib, «it irillar» degan rasmini qilib, bunga ham bir nima berib, har zamon salom solib, uydan ichkari kirib, chimildiqda o‘tirib, oldiga dastarxon solib, qo‘ylarning to‘shini pishirib olib kelib, bularning oldiga qo‘yib, xo‘p yeb to‘yib, kuyov no‘karlarga to‘ppi, ro‘mol, sarpoylar berib, hammasi o‘z rasmi-qa‘dasini qilib, kuyov no‘karlar chiqib ketdi, bular ham mazgiliga – joy-joyiga qarab ketdi. Barchinni bekning qoshiga op kelmoqchi bo‘lib, ko‘p qizlar o‘rtaga olib, baxmal qoplagan oq kigizga solib, «qadimgi rasmimizni qilamiz», – deb qizlar ko‘tarib, ko‘targani quvvati kelmay halak bo‘lib, uytib-buytib olib kelib, Hakimbekning qoshiga olib kirib, xotinlar rasmini qilib, «choch siypatar», «qo‘l ushlatar»ini qilib, bir necha yangalar sho‘xlik qip

turib: «Nima qilsangiz, ixtiyor o'zingizda», – deb sho'xlik bilan bir nechasi javob berib, har qaysisi o'z mazgiliga ketdi. Bul o'tov ikkoviga tanho tegib qoldi. Ana endi Barchinoyini nikoh qip olgan so'zi:
Eshitingiz, beklar, ohu zorini,
O'lib ketgan necha dushmanlarini,
Nikoh qiyib oldi Barchin yorini,
Ko'ngildan chiqarib ko'p g'uborini,
O'ynab-kulib tarqatgandir cherini,
Olgandir shundayin zulfakdorini,
Ko'nglin xushlab bunda bul beklarini.
Banda ko'nar tangri qilgan ishiga,
Ul kechasi borib aning qoshiga,
O'ynashib, qo'l solib qorday to'shiga,
Ul kechasi fayzi sahar bo'lganda,
Bek Hakim qo'shildi gul buvushiga.
Namoz vaqtigacha o'ynab-kuladi,
Tong otgan so'ng bul o'rnidan turadi,
Ikkovlari ikki joyda bo'ladi,
Ovloq joyga o'tov tikib qo'yadi,
Bek Hakim o'tovga borib yotadi.
Har zamonda qizlar xabar oladi,
Yangalar yig'ilib bunda keladi,
Bir xil yanga «kuyov tovoq» qiladi,
Tanga-tilla tovog'iga soladi,
O'zbaklar rasimi shunday bo'ladi:
Choshka-tushda sop yigitlar keladi,
Hakimbekdan «kuyov uloq» so'radi,
So'ragan odamlar quruq qolmadi,
Bularga ham bitta sarka beradi,
Vaqtı xush bo'p bular ketib boradi.
Qorajon ham kelib birga turadi,

**Qorajonni yaxshi izzat qiladi,
Qorajon ko'ngliga hamma qaradi,
Alpomishning biri bo'lib turadi.
Qorajon ham izzat-hurmat ko'radi,
Har kuni bu yerda davron suradi,
Kun aylanib yana kech bo'p qoladi.
Hakimbekni yangalari oladi,
Barchinoy qoshiga qo'yib keladi.
Qizu juvon bari bunda jam bo'lib,
Turur Qorajonga xizmatni qilib,
Necha kunlar bunday davronda o'tdi,
Bu mazgilga kelib Hakim joy tutdi,
Boysariga endi gapni jo'natdi.
Boysariga endi xabar boribdi,
Elatidan katta-kichik kelibdi,
Elat bilan maslahatni qilibdi,
Barchinni uzatib qaytmoq bo'libdi,
Boysariboy bormaymanda turibdi,
Bo'lak el ketmoqni ixtiyor qilibdi,
Boysariga harchand zo'rlab ko'ribdi,
Eli-xalqi ko'p nasihat qilibdi,
Bir nechalar ko'p so'z aytib turibdi:
– Qizing ketar, sen ham ganib qolarsan,
Qalmoqlardan ko'p jafoni ko'rarsan,
Bul ko'rganing hali ozlik qilami,
Qalmoqning yurtida nima qilarsan.
Sen qolarsan, ketar bundan elating,
So'ngra uchmoqqa yo'qdir qanoting,
O'n ming uyli Qo'ng'irotda sening quvvating.
Et qizuvman bunda yolg'iz qolasan,
Yolg'iz qolib ko'p pushaymon qilasan,
Albatta birga borsang, sen ham yaxshi bo'lasan.**

Avval bir gap bilan bunda kep eding,
Toychixonni panoh berar deb eding.
Bunda kelib necha kunlar turgansan,
Qizing talash, qancha izza ko'rgansan,
Qalmoqlardan ne yaxshilik ko'rgansan.
Kattamizsan, bunday o'rlab turmagin,
Qanday bo'lsa eldan yolg'iz qolmagin,
Qizingdan ayrilib g'arib bo'lmagin,
Qiyin bo'lar so'ngra elni ko'rmaging.
Kelib edik, birga-birga boramiz,
Hakimbekka shu javobni beramiz,
Bundan borsak, Ko'kqamishga qo'namiz,
Boysin elni borib yoylab yuramiz,
Qursin qalmoq yurti, nima qilamiz?!
Hakimbekka nima javob beramiz?
Ketar qizing Barchin zulfakdor,
O'rlab senga yolg'iz qolmoq ne darkor,
Qalmoqning yurtini qilma ixtiyor,
Musofirlik yurtdan ketmog'ing darkor.

Bu so'zni eshitib, qavmi-qarindoshining gapiga qarab,
Boysari ham bir so'z aytib turgan ekan:
Akam izza qildi Boysin elida,
Turolmadim Ko'kqamishning ko'lida.
Zakot dedi, o'n to'rt mahram buyurdi,
Mahram kelib menga berdi xabardi,
Zakot degan gapga ko'nglim qabardi.
Ulsiz edim ko'p gap yodima keldi,
Akamning so'zlari qattiq ko'rindi.
Men ham aytgan so'zga menmanlik qildim,
O'n to'rt mahramini ushlab o'ldirdim,
Kashalga ko'chmoqni ixtiyor qildim,
Sizlar hamroh bo'lib unday kunlarda,

Necha kunlar Kashal qarab yo'l yurdim,
Ko'kqamishdan chiqib Oyko'lga qo'ndim,
Qalmoqlar alpidan ko'p izza ko'rdim,
Qanday bo'lsa taqdirima tan berdim.
Qarindoshlar, eshit aytgan so'zimni,
Kerak bo'lsa, olib ketsin qizimni,
Borib men akama ta'na bo'lgancha,
Qalmoqlar o'ldirsin mening o'zimni.
Meni bilsang, sira Qo'ng'iro't bormayman,
Borsam ham men burungiday bo'lmayman,
Akamning diydori qursin, ko'rmayman.
Ko'nglim siniq edi, holim bilmadi,
Akam meni elda izzat qilmadi,
Zakot degan odatini qo'ymadi.
Akamning zarbidan sarson bo'lganman,
Elimdan ayrilib bunda kelganman,
Ko'p so'rasang, tirik emas, o'lganman,
Qarindoshlar, gapni ado qilganman,
Ketmoq bo'lsa, Barchinga javob berganman.
Bu ellarda menga o'lmoq lozimdi(r),
Har zamonda so'rab turing Barchin qizimdi.

Bul javobni qarindoshlariga berdi. Ular harchand zo'rlab ko'rdi, ketmoqni ixtiyor qilmadi. Qarindoshlarining aytgani bo'lmadi, Hakimbekka borib qarindoshlari shunday bildirdi: – Boysaribiy bilan kelib, qaytib elga borolmay, sarson bo'lib qolganmiz, birga ketsak, – deb biyga ko'p gapirib ko'rganmiz, katta-kichik juda zo'rlab turganmiz. Ketmoqni hech ixtiyor qilmadi, qariganda ham buning bo'yni yo'g'onligi qolmadi. Bul odamlar harchand zo'rlab ko'radi, odamning esida yo'q gaplarni gapiradi: «Qaytib borsam, ko'chib borib o'l, bachchag'ar, o'g'lim borib ham o'zingni olib keldi, ham qizingni olib keldi, – deb betimga

ta'na qiladi, o'lsam ham bormayman», – deb o'rlaydi-da, turadi, – dedi. Hakimbek eshitib: – Bu musofirlikda suyagi qolib ketmasin, deb necha marta odam yuborib ko'rdi. Hech so'z qopmadi, hech kimning gapini qulog'iga olmadi, o'zining bilganidan qolmadi.

Shunday bo'p bul orada qirq kun o'tdi, qirq kungacha maslahat qip yotdi. Qirq kundan keyin maslahatni bir yerga qo'yib, Boysari qoldi. O'n ming uyli Qo'ng'iro't Barchin bilan ketmoqchi bo'ldi. Barchinni uzatmoqchi bo'lib, kuyovga «Irga ko'rsatdi» degan rasmlarini qilib, bir qo'yni so'yib, choshka vaqtida uyiga chaqirib yaxshi sarpoylar Hakimbekka yopib, qavatida Qorajonga ham yopib, Barchinni uzatmoqchi bo'lib, uzatayotgandagi so'zi:

Chechanlar eplaydi gapning epini,

Shul zamonda besh yuz norni cho'garib,

Ortadi Barchinning qilgan sepini.

Barchinoy yig'laydi, ko'nglin bo'ladi,

Enasiman otasiga qaradi,

Qarab tursa elat ko'chib boradi,

Suyanchi yo'q, ota-ena qoladi,

Bular qolishiga Barchin jiladi,

«Ota ne bo'ldi?» – deb zo'rlab ko'radi,

Quloq solmay Boysari o'rlab turadi.

Bir yo'rg'a ustiga Barchin minadi,

Barchinoyim endi ketib boradi.

Ko'ngili buzilib, o'pka to'ladi,

Ko'ngili buzilib, mo'ngliq jiladi,

O'n ming uyli elat ko'chib boradi,

Otasi, enasi sho'rning qoladi,

Esiz otam ulsiz dedi, jiladi,

Yig'laganman nima iloj qiladi,

Sepin ortib endi yo'lga soladi,

Boychiborni Hakimga olib keladi,
Qorajonman Hakimxon otlanadi.
Bedov mingan ot-abzalin shayladi,
Kelganlar eliga talab ayladi,
Cho'ponlar qurhaytlab qo'yni haydadi.
Eliboylar qilib yotir dovriqni,
Haydadi cho'ponlar chori, sovliqni.
Kashaldan Boysinga talab ayladi,
Kelgan elat bundan ko'chib boradi.

Boysari qizini uzatib, ko'ngli buzilib, yana Barchinga tasalli berib, bir so'z aytib turgan ekan:
Jonim bolam, Barchin, ko'ngling bo'lmagin,
Otam qoldi deb sen xafa bo'lmagin,
Ko'p yashagin, ko'p yilgacha o'lmagin,
Yaxshilik ko'r, yomonlikni ko'rmagin,
Sen borasan qarindoshning ichiga,
Yolg'izman deb, bolam, yig'lab yurmagin.
Muna elda boylik davron surarman,
Har gap bo'lsa taqdirimdan ko'rarman,
Har zamonda, bolam, seni ko'rarman,
To o'lgancha duogo'ying bo'larman.
Elu xalqni bundan borib ko'rasan,
Men qolganga, bildim, xafa bo'lasan,
Bizga qarab, bolam, yig'lab borasan.
Quloqqa tut, bolam, aytgan so'zimni,
Qaytayin, jo'natdim senday qizimni,
Yosh to'ldirma sen ham narkas ko'zingni,
Juda xafa qildim senday qo'zimni.
Yig'lama, jon bolam, ko'nglim buzildi,
Ketishingni ko'rib bag'rim ezildi.
Xafa qilib bunda senday sanamni,
Qo'yib ketma menga dog'i-alamni,

Tengquringga qo'shdim senday bolamni.
Bu yurtlarga kelib rohat ko'rmading,
Qalmoqlardan emin-erkin yurmading,
Shukrulillo, qalmoqlarda qolmading.
Ketding, bolam, qavmi-qarindoshingga,
Ko'p savdolar tushib bunda boshingga.
Jon bolam, otangni holin bilgansan,
Otam deb ham mehribonlik qilgansan,
To'qson alpga yolg'iz javob bergansan,
Boysarining holin bilgan bolamsan.
Qiyg'ir degan qo'sh o'ltirar qiyoda,
Ne ko'rib-kechirding foniy dunyoda,
Qiz ham bo'lsang, qilgan ishing bir nechadan ziyoda.
Rustamdayin ish ko'rsatib borasan,
Sog'insang otangni, bolam, ko'rasan,
Elu xalqman birga ketib borasan,
Boysin-Qo'ng'irot elda davron surasan,
Har zamonda meni esingga olasan,
Bildim seni, osha xafa bo'lasan,
Bundan borsang, biy bobongni ko'rasan,
Bo'lgan ishni unga ma'lum qilasan.
Toyrilib boshimdan toji davlatim,
Boybo'riga tanho qoldi elatim,
Qiz ham bo'lsang, men suyangana farzandim.
Yuragimda bordir g'amli kulfatim,
Endi til bilmagan qalmoq ulfatim,
Kunma-kun ziyoda bo'ldi hasratim,
Ko'rar ko'zim, omonda bo'l, farzandim.

Boysari qizini uzatib, o'n ming uyli Qo'ng'irot bari
ko'chib, yo'lga kirib, Boysari qaytib uyiga kelib, yolg'iz
qolib, ham yurtidan, ham qizidan ayrilib, kallasi g'uvullab,
musofirligi asar qilib qoldi.

Qorajonning enasi bul ishlarni bilib, alplarning makoniga kelib, zo'r qalmoqlarning o'lganini ko'rib, Qorajondan tirik ayrilib, o'zga o'g'illaridan o'lik ayrilib, ko'ngli buzilib, bir so'z deb turgan ekan:

Bolalarim elda zo'rabor edi,
Qalmoq yurtida yurgan bir qaysar edi,
Qatorda gurkirab turgan nor edi,
Har qaysi yuz mingga barobar edi,
Mening ham bir yetti o'g'lim bor edi,
Bir-biridan juda zo'rabor edi,
Men bilmayman ne falokat doridi.
Armon bilan bilmaganim bildirdi,
Xanjar chekmay bag'rim qonga to'ldirdi,
O'zbek kelib o'g'illarim o'ldirdi.
Kesilibdi esiz alplarning boshi,
Mayda-mayda bo'pti gavdayi loshi,
Ko'rib to'kiladi ko'zimning yoshi,
Farzandlari edi Surxayilning sirdoshi.
Yig'lab qoldim endi men ham mug'oyib,
Qorajondan tiriklayin ayrilib,
Uchqur edim qanotimdan qayrilib,
Yugruk edim tuyog'imdan tayrilib,
Armon bilan men alplardan ayrilib,
Men yig'layman g'arib bo'lib, sarg'ayib,
Alplardan ayrildim sochimni yoyib,
Kimga aytay endi ko'ksimni yorib,
Qayda boray men qo'zimni axtarib?!
Shul qismatni taqdirimdan ko'rayin,
Qalmoqshohga endi o'zim borayin,
Ko'rganimni yig'lab arz qip turayin.

Bu so'zlarni aytib, alami ziyoda bo'lib, sochini yoyib, betini yulib, Qalmoqshohning davlatxonasiga

borib, o'g'illarining vaqtida podshohlikda hukmi zo'r
kampir edi, amaldor, jig'ador, tug'dorlar oldiga tushib,
Qalmoqshohning oldiga iyartib bordi.

Surxayil mastonning Qalmoqshohga aytib turgan so'zi:
Olmadayin so'lgan gulday tarzim bor,
Toychixonim, senga aytar arzim bor,
Senday shohim bul ishlardan bexabar,
Seni yakson qilib ketdi o'zbaklar.
Taxt ustida senday shohim turami,
Yolg'iz o'zbak shunday ishni qilami?!
Hech zamonda shunday gaplar bo'lami,
Bir o'zbak shundayin ishni qilami,
Shunday alplar bul beyo'qlov o'lami,
Bevahm senday shoh elda turami?!
Bunday bo'lsang, shohim, elni so'rama,
Sening joning bo'lsa, shunday qilama?
Bildim, o'zbak ketsa sening dalangdan,
Hech bir sen chiqmaysan qo'rg'on-qal'angdan.
Bilmadingmi ul o'zbakning ishini,
Kesibdi-ku zo'r alplarning boshini.
Podsho degan bul ishlarni bilmaymi,
Bilib eldan og'ir lashkar olmaymi,
O'zbaklarga qiyomatni qilmaymi.
Podsho bo'lgan nomus-orni bilmaymi,
Maydon bo'lsa ish ko'rsatib kelmaymi,
Moli-holin, borin talon qilmaymi,
Qizu juvon ot ostinda qolmaymi,
Qasd qilganga shunday kunni solmaymi?!
Shunday alplar o'lgan bunda bilasan,
Bilsang ham bilmamish bo'lib turasan,
Uyati yo'q, qanday katta bo'lasan?!
Aytgan so'zim qulog'ingga olasan,

Gap kelganda sen uyalib qolasan,
Bu so'zima nima javob berasan.
Sen bormasang, yurib xabar qilayin,
Bu elatdan odam yig'ib olayin,
Qichov qilib men keynidan borayin,
Balo tekkan Qorajonni ko'rayin,
Uning bilan bir shekilli bo'layin,
Yo o'ldirib, yo bir o'lib kelayin,
Javob ber so'zima, shohim, jo'nayin,
Endi senga gapni ko'toh qilayin.

Bu so'zni Surxayildan eshitib, Qalmoqshoh ham bir
so'z aytib turgan ekan:

Amaldorlar barin chaqirtib oladi,
Tug'dorlarman ko'p maslahat qiladi,
Surxayilning so'zin bari biladi,
Amaldordan maslahat qip so'radi,
O'zbeklar ustiga lashkar qiladi,
Namoyishga karnay-surnay qo'yadi,
Baydoq-baydoq lashkarini jiyadi.
Otga solib arpa bilan iyirdi,
Qor yoqqanda karvon solar chiyirdi,
Qalmoqshohi askarini buyurdi.
«Surxayilning so'zi ma'qul bo'lgan, deb,
Rost aytadi o'zbek anday qilgan, deb,
Jabr o'tib bunda yig'lab kelgan, deb,
Yurtimning obodi alplar o'lgan, deb,
Qorajonni tiriklayin olgan, deb,
Hiylaman o'ziga yo'ldosh qilgan, deb.
Bundan turmay lashkar tortib borarman,
Borsam o'zbeklarni o'lja qilarman,
Nechovini tandan boshin yularman,
Qizi, xotinini haydab kelarman,
Alplarning lotini shuytib olarman».

Jo'nadi bundan jam bo'lib,
Baydoq-baydoq lashkar to'lib,
Botirlar bedovni minib,
Tug'u baydoq qo'lga olib,
Dasta-dasta yo'lga kirib,
Shohining aytganin qilib.
Lashkar ketdi dasta-dasta,
Odam to'lib baland-pastda,
Jo'nayotir chaparasta.
Tug' ko'targan yo'lni olib,
Har baydoqqa sardor bo'lib,
Toychixonning amrin qilib,
O'zbek beklami axtarib,
Ko'p lashkar shahardan chiqib,
To'qayistonda yo'l yurib,
Alplar o'lgan yerga borib,
Nechovi pushaymon qilib,
Lashkar bundan qichab ketdi,
To'qayistondan o'tdi,
Oynali ko'liga yetdi.
Chilbir cho'lga ravon bo'lib,
Borar lashkar yo'lni olib,
Urushmoqqa bari tolib,
Urush yarog'i choq bo'lib,
Borayotir bu so'zni aytib:
«Eliboyga borarmiz, deb,
Ko'p o'ljali bo'larmiz, deb,
Bir siyosat qilarmiz, deb,
O'zbeklarda yaroq qayda,
Anchasini qirarmiz, deb,
Molin tortib olarmiz, deb,
Qon to'kishib ko'rarmiz, deb

Bizlar yetib qolarmiz, deb,
Bundan borib urush qilsak,
O'zbeklarni ko'rarmiz, deb.
Bizlar mingandi tulpordi,
Eliboyda ne jon bordi(r),
Anglamaydi borayotgan –
Urush ko'rgan qalmoqlardi».
Bu so'zni aytib lof urdi,
Qorajon esiga keldi,
Bir-biriga gapirdi:
«O'zimizdan bila ketgan
Qorajonday balo bordi(r),
Alp Qorajon zo'rabordi(r),
Tanho qirar ko'p lashkardi,
Ul ham misli aydahordi(r)».
Qorajon esiga kelib,
Qalmoqlarni vahm oldi.
«Yurishimiz bo'ldi yomon,
O'zbekman birga Qorajon,
U bizlarni ko'rib qolsa,
Sira bermas bizga omon.
Solar bizga qayg'u-tuman
Alpdan qolgan zo'r Qorajon,
Bu lashkaring nima bo'lar,
Tingilsa, qiladi yakson».
Kelganiga bu qalmoqlar
Yo'lda qiladi pushaymon.
«Alpdan qolgan bor Qorajon».
Bir-biriga so'zlar aytib,
Borayotir yo'lni tortib.
«Bahodirlar ham bizda bor,
Yaray bermaydi o'zbeklar,

Tortinmay, lashkar, yuraber,
Yolg'iz odam nima qilar.
Bunday gapirma ajab so'z,
Ko'p emas, Qorajon yolg'iz,
Bunday tortinmay borarmiz,
Elning aqlini olarmiz.
Alp Qorajon ot qo'ygan so'ng,
Bizlar nayzani solarmiz,
Ko'p bo'p o'rtağa olarmiz,
Qanday bo'lsa bir odam-da,
Uning korini qilarmiz.
Qalmoqshoh buyurgan bizni,
Sira aytma nomard so'zni».
Bu so'zdaytib ne qalmoqlar
Bedov otga qamchi chotar,
Chilbir cho'lni to'zang tutar,
O'z holiga sherday bo'lib,
Ot chopar cho'lda qalmoqlar.
Yaqindir boylar orasi,
Ko'rindi ko'chning qorasi,
Qichov qilib borayotgan
Ko'ring qalmoqlar to'rasi. «
Mana endi keldik, deydi,
O'zbaklarni ko'rdik, deydi.
Qancha elat yo'lda borar,
Birdan ot qo'ysak ne bo'lar,
Qaytib bular urush qilar?!
O'z holiga bari abgor,
Molini haydagan boylar,
Hali bizlardan bexabar».
Bir-biriga sherdillik berib,
Mast bo'p boradi qalmoqlar.

«Qaytmay ot qo'ygan so'ng lashkar,
Ot ostinda kalla qolar,
Aqli shoshadi o'zbeklar,
Urushmay molini berar».
Bu so'zni aytib qalmoqlar,
Borayotir ko'p ahmoqlar.

Qalmoqlarning kelayotganini ko'rib, eliboylar
chuvullab, besaramjon bo'lib, mollarini to'plab, har qaysisi
o'z boshiga bo'p qoldi. Alpomish ham ko'rib: – Qalmoqlar
bir gap o'ylabdi, bizning ustimizga qasd qilib lashkar
yuboribdi, baydoq-baydoq lashkar ko'rinadi, mazmuni
lashkar kelayapti, – dedi.

Bu so'zni eshitib, Qorajon Alpomishga qarab, bir so'z
deb turgan ekan:

Qani kelsin qalmoq, deb,
Kelsa oshirib solmoq, deb,
Halak bo'lsa o'lmoq, deb,
Jazosini bermoq, deb,
Qalmoq boshin olmoq, deb,
Barin o'lja qilmoq, deb,
Ot asbobin olmoq, deb,
Kelsa bizni ko'rmoq, deb,
Qaytmay savash qilmoq, deb,
Qonni kechib yurmoq, deb.

Bekor halak bo'ladi,
Urush havas qiladi,
Bu qalmoqlar o'ladi,
Ajal haydab keladi,
Biri emas, yozganlar –
Bari ahmoq bo'ladi.
Ko'rguligin ko'radi,
Xo'p sharmanda bo'ladi,

Bekoriga yozganlar
Urush izlab keladi.
Qorajondir zo'rabor,
Qaytib bo'lar barobar?!
Men kirsam maydon izlab,
Qo'yarman bag'rini tuzlab,
Bir nechasi ketadi
Bunda bo'taday bo'zlab.

Bu so'zni Qorajondan Alpomish eshitib, bul ham bir
so'z aytib turgan ekan:

Xayolingga boshqa gaplar kelmasin,
Bul so'zim sha'ningga nomard bo'lmasin,
Qasd qilma, bek do'stim, qalmoq o'lmasin.

Qalmoq kelar ahvolidan bexabar,

Kelib qirg'in topmasin-da sho'rlilar,

Bizda bordir besaranjom ko'p boylar,

Qorajon, boylardan bo'lg'in xabardor.

Qo'yi yurmay, bular keyin qolmasin,

Yana qalmoq qo'lga tushirib olmasin,

Behuda qalmoqqa o'lja bo'lmasin,

Siyosat ko'rsatgin ular o'lmasin,

O'g'li-qizi yebir-yesir bo'lmasin,

Vatani beega bo'lib qolmasin.

Bular emas, kelib bizga gunohkor,

Qalmoqshoh amrini tutgan ko'p askar.

Xizmatkor-da, shoh amrini tutadi,

Har xizmat buyursa bular ketadi,

Bu yozganlar agar bormay netadi,

O'ldirsang, behuda o'lib ketadi.

Umid tortib g'ayrat bilan keladi,

Sening bilan meni bular biladi,

Bu lashkar bizlarni nima qiladi?

Qalmoqshoh buyrug'i shunday bo'ladi,
Shoh so'ziga halak bo'lib keladi.
Bu so'zdaytib ikkovi shunday turadi,
Endi ko'chdan ancha keyin qoladi.
Ko'z yubortib o'ngu so'lga qaradi,
Molin haydab boylar o'tib boradi,
Qalmoqlar lashkari yaqin keladi,
Eliboyning bari o'tib bo'ladi,
Qorajonman Alpomishni ko'radi,
Qalmoqning askari to'xtab qoladi.

Ikkovi bir-birini ko'rib, ikki yerda turib, boylarning oldi-
ortini yig'ib to'plab, yo'lga soldi. Qorajon bilan Alpomish
ikkovi urush yarog'ini g'amlab turdi. Qalmoqning lashkari
ham yaqinlab bosib keldi. Qorajon yolg'iz o'zi ayrilib, bu
lashkarga ro'para bo'lib, bir so'z deb turgan ekan:

Qorajonbek deydi meni,
Kim ahmoq qildiyo seni?
Qurilar urush maydoni,
To'kilar qalmoqning qoni,
Jahannamga borar joni,
Qayt endi, kelgan bema'ni!
Sen eshitgin aytgan tildi,
Qorajon, yo'lingda turdi,
O'ldirar senday dushmandi,
Senday qalmoq halak bo'ldi.
Senga yaxshiligim shuldi(r),
Bilib ketgin to'g'ri yo'ldi,
Bu so'zni aytgan Qorajondi(r),
Qilarman qonli maydondi,
Sen ham menga bir dushmandi(r),
Sulatarman sonsiz tandi,
Ko'p qilasan pushaymondi.

Maydonda jondan kecharman,
Kafan to'ningni bicharman,
Qilichdan qonlar socharman.
Bunda kelib qilsak maydon,
Hech ketmaysan mendan omon,
Solay senga oxir zamon.
Bunda kelib borolmaysan,
Sira omon qololmaysan,
Qaytib yurtning ko'rolmaysan,
O'z holingni bilolmaysan,
Bola-chaqang ko'rolmaysan,
Elga omon borolmaysan.

Bu so'zni eshitib, qalmoq bahodirlari ham Qorajonga qarab, bir so'z aytib turgan ekan:

Nomdor polvon deydi meni,
Bo'lar bu yo'lda maydoni,
Keynimizda qalmoq xoni,
Qorajon, bo'lding bema'ni.
O'lar deb bizni g'am yema,
O'zingdan bizni kam dema,
Mehnat tortib bizlar kelgan,
Ne ishlarni o'zbak qilgan,
Ne azamat alplar o'lgan,
Biz qaytmaymiz qilmay maydon.
Xo'p bir chopishib ko'rarmiz,
To o'lguncha biz turarmiz,
Moli-zotini olarmiz,
O'zbakni o'lja qilarmiz,
So'ngra elga borarmiz.
Bo'lar bunda qalmoq ishi,
Bugun qattiqdir savashi,
Alpning xunin dovlab keldik,

Bizga dori o'zbek go'shi.
Lof urma, savash qilarman,
Senday alpni o'ldirarman,
Qiyomat kunni solarman,
Boring qaytarib olarman.
Seni men odam demasman,
Urush kunda g'am yemasman,
Sendayin ahmoq bo'lmasman,
O'zbek diniga kirmasman.
Elu xalqdan ayrilmasman,
Senday sarson bo'p yurmasman,
O'lmasam omon bermasman,
Olmay o'zbekni qo'ymasman,
Askarimni qaytarmasman.

Bu so'zni eshitib, o'tday tutashib, Qorajon bilan
Alpomish oblohu akbar, deb qalmoq lashkariga qarab ot
soldi.

Qaramay baland-pastiga,
Ot qo'ydi qalmoq ustiga.
Ostiga mingan to'bichoq,
Ot qo'ygandir shunday g'o'chchoq,
Bir yoqdan ot qo'ydi qalmoq,
Bunda ajab urush bo'lmoq.
Qalmoqlarga aralashdi,
Qaytmay qalmoqlar savashdi,
Bir-biriman qilichlashdi,
Qalmoq shohning nomdorlari
Har tarafdin ot solishdi,
Rad berar kelgan qilichdi,
Kesadi Qorajon boshdi,
Mardlari daryoday toshdi,
Nomardlaming aqli shoshdi.

Nechov otdan ovib qoldi,
Jazosini tovib qoldi,
Nechovlar otdan yiqilib,
Toza yemi qovib qoldi,
Qalmoqlardan ancha o'ldi,
Aqli shoshib qo'rqib qoldi.
Ikki polvon zo'rabordi(r),
Ko'p qirar kelgan lashkardi,
Yig'latgandir qalmoqlardi,
Yubormoqchi boz lashkardi.
Qalmoq yurtga xabar bordi,
Bu beklardan azob ko'rdi,
Kelib holi zabun bo'ldi.
Falakka yetgay nolishi,
Shuldir bu beklaming ishi,
Sulab qoldi qalmoq loshi,
Kesildi qalmoqning boshi.
«O'lja olarmiz», deb keldi,
Bul beklardan azob ko'rdi,
Ikkovi shunday ot solib,
Qalmoqni o'rta olib,
Qancha qalmoqlardan o'lib,
Qalmoqlarni to'plab olib,
Qorajonbekni qaytarib,
– Elga bo'lg'in xabardor, – deb
Hakimbek urushda qolib.
Yolg'iz bo'p bunda yuradi,
Ko'p qalmoqni o'ldiradi,
Qilich-nayza sop ko'radi.
Bu alpga ta'sir qilmadi,
Qalmoq aytgani bo'lmadi,
Qalmoqlar fikr o'yladi,

Behuda jonni qiynadi,
Qochmoqni talab ayladi.
«Tig'i olmos bunga botmas,
Urush qilgan omon ketmas,
Bu o'zbek qanday jodugar,
Yo bu kashmiri hiylagar?
Hech kim bo'lmadi barobar,
Ursang botmaydi yaroqlar».
Qalmoqlarda bordir nomdor,
Alpomishga bo'ldi duchor.
Qorajonga so'zlar aytgan,
Qilichiga qonlar qotgan,
Ko'ring Oyqashqa polvonni
Hakimbekman savash etgan.
Bir-birining aqlin olib,
Nayza bilan qilich solib,
Unga Hakim g'olib kelib,
Sherday bo'p ustiga bordi.
Siyosatman qilich soldi,
Oyqashqani ikki bo'ldi,
Endi qolgan qalmoqlar
Qochmoqni ixtiyor qildi.
Qalmoqlarni to'plab oldi,
Biror maydon urush bo'ldi.
Oqadi ko'zining yoshi,
Ot ostida qoldi boshi,
Shuldir Hakimbek savashi.

Talab qilib o'zing kelding,
Holing bilmay urush qilding,
Bekoriga anchang o'lding,
Toychi qalmoq, nima qilding?

Bek Alpomish deydi meni,
Ko'rsam o'ldirarman seni,
Ko'p odamni halak qilib,
Bunda o'ldirding bema'ni,
Meni bilsang Boysin xoni.
Qaytmayman bunda yo'limdan,
Omon bermasman qo'limdan.
Sening aqlingni olarman,
Yerni qizil qon qilarman,
Biringni qo'ymay qirarman,
Qirmasam nomard bo'larman.
Bu so'zni aytib yo'lga soldi,
Har na qalmoq qochib berdi,
Oz odam ko'pdayin bo'ldi,
Qochganin Alpomish bildi,
Shovqin berib, quvib ko'rdi,
Yetib barin o'ldirdi.
Siyosatga dovush qilib.
Ostida o'ynaydi oti,
Bo'ldi bekning siyosati,
Bular Qo'ng'irotning jo'mardi,
Qalmoq qochib toza ketdi.

Qalmoqlar kelib, bir ozg'intoy urush qilib, o'lgan o'lib,
qolganiB qochib qutulib, Hakimbek qaytib, Qorajonning
qoshiga yetib, Qorajon Alpomishga qarab, bir so'zni aytib
borayapti:

Men qaytgan so'ng qalmoqlarda turdingmi,
Xabar ber, bek do'stim, barin qirdingmi,
Mening tilim olmay urush qip edi,
Bachchag'ami juda anday qildingmi?
Ajal yetib paymonasi to'ldimi,
Qalmoqlarning shohi sendan o'ldimi,

Yo Qalmoqshoh o'lmay omon qoldimi?
Mendan qolib yolg'iz urush qilasan,
Sen qilgan ishingni o'zing bilasan,
Shukrilillo, sog'-salomat kelasan.
Qalmoqlarga ish ko'rsatgan to'rasan,
Dushmanlarning qaytib dodin berasan,
Kelib, do'stim, bunda meni ko'rasan,
Ne bo'ldi? – ishingdan xabar berasan,
Nor kesar olmosni qo'lga olasan,
Qalmoqlarga qattiq o'yni solasan,
Qanchasin o'ldirib bunda kelasan,
Yana qaytib o'z yurtingga borasan,
Dushman ko'rsang, yaxshi dodin berasan,
Qanday ish ko'rsatib bunda kelasan.
Qilgan ishing qanday bo'ldi, so'rayin,
U qalmoqlar dushman bo'ldi, so'rayin,
Qalmoq shohi o'lsa, xursand bo'layin,
O'z mazgiling qancha qoldi, bilayin,
Sening yurtning men ham borib ko'rayin,
Sening mamlakating el qip turayin.
Men bormayman qalmoqlarning eliga,
Endi qaytmam badbaxtlarning diniga,
Umrinni o'tkazay islom eliga,
Men yurarman do'stimning mazgilida.
Necha tog'dan o'tib bundan borarmiz,
Bul eliboylarga yo'ldosh bo'larmiz,
Goh yerlarda bizlar borib qo'narmiz,
Bo'lgan ishni sendan so'rab turarmiz.

Bu so'zni Qorajondan eshitib, Alpomish ham shunday
bo'ldi, deb Qorajonga bildirib borayotir:
Sen ketgan so'ng bir ozroq urush qildim,
Na'ra tortib men ham maydonda turdim.

Ot surib birovni maydonga keldi,
Menga siyosat qip osha lof urdi,
Mening ham qo'limda shu polvon o'ldi,
Undan kay qolgani ul qochib berdi,
Undan keyin tag'i bir qalmoq o'ldi,
Siyosatga dovush qilib men qaytdim,
Qalmoq qochib bari eliga ketdi.
O'ynab-kulib, do'stim, keyningdan yetdim.
Bul boylarman, do'stim, birga bo'larmiz,
Yura bersak, bir kun elga borarmiz.

Borayotir elat ko'chini ortib,
Oqshom yurar, kunduz tinmay yo'l tortib.
Boyligidan bedov otni boylagan,
Tangqa taylab ne cho'llarni yoylagan,
Sarkashlab cho'ponlar qo'yni haydagan.
Borayotir qo'yu qo'zi mangrashib,
Necha Asqar dovon, bellardin oshib,
Beklar keldi bul boylarga yetishib.
Bek Alpomish Barchinoyini ko'radi,
Ko'p elatman birga ketib boradi,
Qo'y oyog'i bilan yo'lni oladi,
Achchiko'lga kelib bari qo'nadi.
Mollarni haydaydi shunday ahalab,
Tushdi boylar Achchiko'lni yoqalab.
Achchiko'lga qo'ngan elga qaradi,
Necha kundan beri yo'llar yuradi,
Elat juda horib-charchab boradi.

Kelib Achchiko'lga qo'nib, chodir tikib, Barchinning
qirquin kanizlari necha kundan beri yo'rg'a minib, yo'l
tortgan, juda charchab mazasi ketgan, nechovi otning
ustida juda zingkiyib qotgan. Barchinni otdan tushirib

yotgan, besh yuz norga sepini ortgan, norlarni cho'karib
yukini tushirib yotgan, xotinlar baxmal uyni tikib yotgan,
qirquin kanizlar Barchinni baxmal uyga olib ketgan, toza
liboslarni bul uyga solib yotgan, har qaysisi o'z ishi bilan
bo'lib yotgan. Hammasi choydosh-qumg'onni qaynatgan,
choyni damlab yotgan, dastarxon yozib, xizmatkorlar taom
tortgan. Yo'l qoqib, bir nechasi sulab yotgan, kech vaqti
yaqin yetgan, uch-to'rt kun dam olib yotgan. Barchinning
ko'nglini shod etgan:

Qirquin qizlar aqlin olar,
Qizlar yugurib xizmat qilar,
Barchin oyning ko'ngli to'lar,
Boylarning vaqti xush bo'lar,
Dam olishib uch kun turar,
Tag'i bundan ko'chmoq bo'lar.
Bir-biriga xabar qilib,
O'z yurtiga ravon bo'lib,
Achchiko'ldan endi ko'chib,
Ko'chlarini norga ortib,
Bular yo'lga ravon bo'ldi.

Beklar otlarini egarlab, choqlab, shaylanib, Barchin
bilan yo'lga ravona bo'ldi. Alpomish Barchinga qarab, bul
so'zni aytib borayotir:

So'zim eshit, mohi anvar,
Bizman birga sanam dilbar,
Senga hamroh ko'p kanizlar.
So'z aytar senga bekbachcha,
Anglagin so'zni oyimcha,
Lashkar qilib keynimizdan,
Quvib keldi qalmoqqachcha,
Qalmoqlardan o'lib ancha,
Jabr ko'rgandir bir necha.

Qalmoqlar jazosin berdim,
Sening bilan suhbat qurdim,
Yo'lga birga ravon bo'ldim.
Zulfing yuzingga yarashib,
Yo'liqsang bizman talashib,
Ketsang bunda tog'din oshib.

Bir-biriga xon yonashib,
Uzangilar shirqillashib,
Mingan oti dirkillashib,
Borayotir hazillashib.
Bedovlarga qamchi chotar,
Necha qiya yo'ldan o'tar,
Qalmoq yurtini bo'zlatar.
Borayotgan shunday qaysar,
Qavatinda Barchin dilbar,
Gohi kulsa, goh vaqtinda,
Otasini esga olar.
Barchinning ko'ngli buzilar.
Ko'p gaplar bordir ko'nglida,
Qoldi deb Qalmoq elida.
«Ena-otam qanday, – deydi, –
Dushman qalmoqning elida.
Otama zulm qildimi,
Dushmanda g'arib bo'ldimi,
Molini talab oldimi,
Ahvoli zabun bo'ldimi?»
Bu so'zlar ko'ngliga kelar,
Buni bildi Hakim shunqor:
– Ko'nglingni bo'lma, gajakdor.
Sening bu ko'ngling bekor,
Haddi bormi u qalmoqlar.

Sog'-salomat uyga borsak,
Biydan tag'i xabar olsak,
Uytib-buytib olib kelsak,
Yura bergin, bizlar ko'rsak,
Ikkovimiz davron sursak,
Qo'ng'irot elda o'ynab-kulsak,
Dunyoni shuytib o'tkzask.

Bu so'zni aytib ketdi beklar,
Borayotir jami boylar.
Jafo tig'i jondan o'tib,
Ayriliq bag'rini yirtib,
«Yo'llarda ko'rdik zulm, deb.
Qaydasan Boysin elim, deb,
Obod yurtim, mazgilim», deb
Necha ko'lu cho'lni yoylar,
O'n ming uyli Qo'ng'irot boylar,
Yo'lning azobini o'ylar,
Charchab qoldi qancha qo'ylar.
Kelar necha tog'din o'tib,
Tinmayin bular yo'l tortib,
Ko'kqamishga yaqin yetib,
Bir toqqa chiqib qaradi,
Qo'ng'irot elning muzofoti,
Ko'kqamish ko'lni ko'radi.
Boylar bundan ketgan joyi,
Vahti xush bo'p jami boyi.
Yo'l yurmoqdan ko'p azobni ko'radi,
Qalmoqdan chiqqandan yo'llar yuradi,
Jahongashta bo'lib elni ko'radi,
Jahonni sayl etib yo'lda yuradi,
Ketgan yeri – Ko'kqamishga keladi,

O'z yurtim deb vaqti xush bo'p qoladi,
Ko'kqamishni bul yoqalab qo'nadi,
Burungiday elin yoylab oladi.
O'lmagan dunyoning ishin ko'radi,
Odamlarning barin yig'ib oladi,
Bul boylardan xo'shlashib jo'nadi,
Qorajonman bul ham birga bo'ladi,
Qirquin qizlar Barchinoyning qoshida,
Barchinni uzatib birga boradi.
Borayotgan yeri Qo'ng'irotning yurti,
Borayotgan Qo'ng'irotni elning bekdori,
Xabarchi qip chopag'onchi jo'natdi,
Yaqin qolgan bekning Boysin elati.
Chopag'onchi otga qamchi uradi,
Kim yo'liqsa, unga xabar beradi,
Shunday borib Qo'ng'irotni oraladi,
Nima gap deb xaloyiqlar so'radi,
So'raganga javob berib boradi,
Boybo'rining mazgilini ko'radi,
Alpomishdan borib xabar beradi,
Boybo'ribiy chiqib bundan so'radi.

Chopag'onchi kelib, Boybo'riga Alpomishning kelganini bildirib, bir so'zni aytib turibdi:

Arzim eshit, xon Boybo'ri,
Shul bo'ldi xizmatkor tili,
Senday bekning joni-dili,
Bog'dochilgan guling keldi,
Chamanda bulbulning keldi,
Bek Alpomish uling keldi.
Ruxsat olmay shikor ketgan,
Din yo'lida javlon etgan,
O'z yurtini yod etgan,

Qalmoq yurtini bo'zlatgan,
Dushmanlarni izillatgan,
Hakimbek qaysaring keldi.
Haqqa yetgay aytgan nolang,
Obod bo'lar kulbaxonang,
Qalmoq ketgan yolg'iz bolang,
Salomat yurtingga keldi.
Ketgan boylar birga keldi,
Ko'kqamishga qo'nib qoldi.
Barchinoyini birga olib,
Bek Qorajon yo'ldosh bo'lib,
Sening jonu diling keldi.
Qalmoq eldan yorin olib,
Nomus bilan orin olib,
Kelayotir sherday bo'lib,
Dushman qolgan yerday bo'lib,
Ishonmasang chiqib qara,
Yaqin keldi birday bo'lib,
Bu yurtga ovoza to'lib,
Barchin birga oyday bo'lib,
Qavatida kanizlari
Misli quralayday bo'lib,
Kelayotir yo'lni tortib,
Besh yuz norga sepin ortib.
Turmagin munda bexabar,
Elga kelib qoldi beklar.

Bu so'zni Boybo'ri bilar,
Yaxshi sarpo in'om berar,
Suyunchi oldi xizmatkor.
Qo'ng'irotda bo'ldi xabar,
O'tlanib qancha amaldor,

Peshvoz ketdi sarkardalar.
Mamlakat g'alog'ul bo'ldi,
Har ko'chaga odam to'ldi,
Qizu xotinlar yig'ildi.
Qirqin kanizini olib,
Oy Qaldirg'och endi yurib,
Kanizlarman ravon bo'ldi.
– Yuring, qizlar, borayik, deb,
Bek akamni ko'rayik, deb,
Chechamdolib kelayik, deb,
Qizu xotin borayotir,
Yo'lda baqan solayik, deb,
To'ppi, ro'mol olayik, deb.
Shunday bo'lib odam ketdi,
Beklar elga kelayapti,
Bular chuvlab borayapti,
Oqsuvga beklar yetdi.
Beklar xonni ziyorat qildi,
Bir-birini ko'rib vaqti xush bo'ldi,
Otlanib ilgari ravona bo'ldi,
Ko'p qiz bilan Qaldirg'och yetib qoldi.
Akasiman bul ko'rishib qoladi,
Ko'p qizlar kelinni o'rtağa oladi,
O'tqizmaydi, yo'lda baqan soladi,
Suqsur kaniz to'ppi, ro'mol beradi.
Qo'ng'irot mamlakati, barcha yig'ilib,
Bir necha yetolmay halak bo'ladi.
Yo'lga sig'mas baland joyda turadi,
Bir nechalar tomga chiqib qaradi,
Elu xalqqa bul ovoza bo'ladi,
O'n olti urug' elga xabar boradi,
Dengi-do'shi, qarindoshi keladi,

Shunday qilib bir-birini ko'radi,
Hamma birday o'ynab-kulib yuradi,
Oyday bo'lib Barchin suluv boradi,
Boybo'rining mazgilini ko'radi.
Ko'ring Alpomishman Qorajonbekni,
Xizmatkorga berdi bul mingan otni.
Farzandini xon Boybo'ri ko'ribdi,
Bolam, deb ikkovin birday bilibdi.
Quvongandan ketdi aqili shoshib,
Gapirolmay qoldi so'zdan adashib,
Hakimbekni shunday bag'riga bosib,
Qorajonman muhabbatman ko'rishib:
– Xudovim bereav-da. barchaea darmon.
Ish bo'lmas qudratli haqdin befarmon,
Sog'-salomat seni ko'rdim, Hakimjon,
Ketdi yuragimdan mening yuz armon,
Bul o'g'limning do'sti ekan Qorajon.
Bo'lakdan quchoqlab endi ko'rishgan,
Avval bilmabman, deb qildi pushaymon,
Ikkovini birday ko'rib ul zamon.
Barchindolib kelgan elning to'rasi,
Kelib qoldi oq sut bergan enasi.
Qorajon ikkovin birday so'radi,
Enasi aynalib duo qiladi.
Amaldorlar bekni o'rtaga oladi,
Taxt ustiga bularni olib jo'nadi.
Bular taxt ustida mazgilda turdi,
Sarkarda, amaldor xizmatni qildi,
Bul beklarning vaqtin xushlashib turdi,
Barchinoyini o'rdaga op kep tushirdi.
Qizu xotin yig'ilib o'rdaga to'lgan,
Kanizlarman qator saf bo'lib turgan,

Barchinning adabin ko'p qizlar ko'rgan,
Adabman xulqiga tabassum qilgan.
O'zbaklar rasimi shundayin bo'lgan:
O'rtağa o't yoqib salomni solgan.
Charchab keldi deb qarab turmaydi,
O'tirgani ko'p qizlarni qo'ymaydi,
Salom solib ichkariga kiradi,
Xotin-qizlar bari rasmin qiladi,
Tong otgancha bunda chuvlab yuradi,
Ko'rmagan ko'rsak deb intiq bo'ladi,
Ko'rganlarning ko'ngli to'lib qoladi.

Oy Barchin elga keladi,
Ko'rganning aqlin oladi,
O'zi shunday boy boladi (r),
Husni to'lgan oy bo'ladi.
Ko'p qizlar xizmat qiladi,
Qaldirg'och yaqin keladi,
Biy og'asini so'radi,
Barchinoy javob beradi:
– Qismat shunday bo'ldi, deydi:
Jami boylar keldi, deydi,
Ko'kqamishda qo'ndi, deydi.
Mening otam g'arib bo'lib,
Qalmoq yurtda qoldi, deydi.
Qaldirg'och ham xafa bo'ldi,
Eshitib pushaymon qildi,
Ul biyning holi ne bo'ldi?
Tong otgancha ko'p sirlashib,
Bildirmay elga kulishib,
Ul oqshomini o'tkizdi.
Har tarafga xabar bordi,

Qulluq bo'lsinga yig'ildi,
Har elatdan odam keldi.
Boybo'rining vaqti xushdi (r),
Katta-kichik to'y boshlashdi.
Pishirib yotibdi oshdi,
Hammasining vaqti xushdi (r).

Hakimbek yurtiga kelgan to'radi(r),
Qancha mollar so'yib oshni beradi,
Beo'lchov davlatni nima qiladi?!
To'kib bergan bilan ado bo'lmadi,
Kunda chiqib bul ko'pkari qiladi
Kunda solim, uloq berib turadi.
Shul ishlarni qildi Boysinning mardi,
Gurgumali obod bo'ldi elati,
Shul ishlarni qildi Qo'ng'iro't be'kzodi,
Qalmoq eldan kelgan mardning farzandi.
Necha kunlar elda to'y berib yotdi,
Necha kun ul zamon orada o'tdi,
Ul elda bo'lgan to'yni tarqatdi.
Har kim turib o'z mazgiliga qaytdi.
Shunday qilib ko'rib o'sgan elatdi,
Xudo bergan bekka munday davlatdi,
Shunday bo'lib topdi murod-maqsaddi.

Birinchi qism tugadi.

Adabiy-badiiy nashr

**O'ZBEK XALQ
QAHRAMONLIK DOSTONI**

ALPOMISH

Doston

Birinchi qism

**Muharrir
J. MUHAMMAD**

**Badiiy muharrir
S. XOLIQOV**

**Sahifalovchi
H. ERGASHEV**

**Texnik muharrir
T. SATTOROV**

Litsenziya raqami: AI № 111.

Bosishga 2019-yil 25.04 da ruxsat etildi.

Bichimi 84x108 1/32.

Bosma tabog'i 7,5. Shartli bosma tabog'i 12,6.

Garnitura «Cambria». Ofset qog'ozi.

Adadi 5 000 nusxa. Buyurtma № 49.

Bahosi kelishilgan narxda.

«Yoshlar nigohi» xususiy korxonasida tayyorlandi.

«ADAD PLYUS» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: 100097, Toshkent, Bunyodkor ko'chasi, 28-uy.

ALPOMISH

U'zbek xalq
qahramonlik dostoni

ISBN 978-9943-22-140-6

9 789943 221406